

KETEBE

ISBN: 978-605-80300-7-7

© 2018 Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.

Ketebe Yayınları: 197

Roman

Editör

Hümevra Çalışkan
Ayhan Demir

Kapak

Harun Tan

Düzeltili

Cihan Aldık

Mizanpaj

Nilgün Sönmez

1. BASKI

Kasım 2019
İstanbul

ketebe.com

Ketebe Yayınları

Sertifika No. 34989

Maltepe Mahallesi Fetih

Caddesi No: 6 Dk: 2

Topkapı 34010 İstanbul

Tel: 212.612 29 30

e-mail: ketebe@ketebe.com

Baskı ve Cilt

Matsis Matbaa Hizmetleri

San. ve Tic. Ltd. Şti

Sertifika No: 40421

Tevfik Bey Mah. Dr. Ali Demir Cad.

No: 51 Sefaköy Küçükçekmece /

İstanbul Tel: 212 624 21 11

Sırpça aslından çevrilen kitabın orijinal adı: Gospoğica

© **The Ivo Andrić Foundation, Beograd, Serbia**

Eserin Türkiye hakkı Kalem Ajans aracılığıyla Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.'ne aittir. İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Hanımefendi

İ V O A N D R İ Ç

T Ü R K Ç E S İ
K A Y H A N G Ü L

KETEBE

İvo Andrić

İvo Andrić, 9 Ekim 1892'de bugün Bosna Hersek sınırlarında kalan Travnik şehrinde dünyaya geldi. Babasının 1894'de veremden ölmesinin ardından Vişegrad şehrinde yaşayan halasının yanına yerleşen Andrić, Drina Nehri üzerindeki Sokollu Mehmet Paşa Köprüsü'nün yanı başındaki evde büyüdü. İlkokulu burada tamamlayan Andrić, orta öğretimini ise Saraybosna'daki Büyük Lise'de bitirdi. Henüz lise yıllarındayken milliyetçi kimliği ile tanınan Andrić, üniversite eğitimini ise Zagreb'de tamamladı. 1917'de milliyetçi-devrimci gençliğin üyesi olduğu gerekçesiyle gözaltına alınan Andrić, kısa bir süre hapiste kaldıktan sonra yeniden Vişegrad'a döndü. Aynı yıl askere alınan Andrić, *Ex Ponto* isimli ilk eserini 1918'de yayımladı. 1923'te Avusturya'nın Graz şehrine konsolos yardımcısı olarak atanan Andrić, burada filoloji fakültesine kaydoldu. 1928'de Madrid'e konsolos yardımcısı olarak atanan Andrić, bu süreçte Belgrad, Saraybosna ve Zagreb'deki arkadaşlarıyla irtibatını kesmedi.

1953'te, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ilk kez Vişegrad'ı ziyaret etti. 1961'de, Andrić Nobel Edebiyat Ödülü'nün sahibi oldu. Bu ödül özellikle *Drina Köprüsü* eseri ile anıldı. Beyin kanaması nedeniyle 13 Mart 1975'te hayatını kaybeden Andrić'in küllerinin bulunduğu kap, 24 Nisan'da Belgrad'daki Yeni Mezarlık'ta defnedildi.

Kayhan Gül

Kayhan Gül, 1987 yılında Kırklareli'de dünyaya geldi.

İlk ve orta öğrenimini Vize ilçesinde tamamlayan Gül, 2010'da Gazi Üniversitesi'nden mezun oldu. Uluslararası ilişkiler bölümünü bitiren Gül, 2012'den beri Bosna Hersek'te gazetecilik yapıyor ve çeviri faaliyetlerine devam etmektedir.

*“Çalışırken Tanrı sana kolaylık versin, ama eğer kalbin ölü
balmumu ile mühürlenmişse o zaman bu bir lanettir.”*

Yanko Veselinoviç

*“Halkın faydası için kullanılmayan para
lanetlidir ve öyle kalacaktır.”*

Sima Milutinoviç-Sarayliya

Tüm Belgrad gazeteleri 1935 yılı Şubat ayının son günlerinin birinde, Stiška Sokağı'ndaki 16a numaralı evde, evin sahibinin ölü bulunduğu haberini verdi. Adı Rayka Radakoviç idi. Aslen Saraybosnalıydı. 15 yıldır bu evde dış dünyadan tamamen soyutlanmış, yaşlı ve yalnız bir hayat sürüyordu. Cimri ve kendi dünyasında yaşayan biri olarak tanınıyordu. Öldüğünü, sokağın postacısı fark etmişti. İki gün evin zilini çaldıktan sonra çevresinde dolanmış, bahçe tarafındaki pencereden içeri bakmış ve antrede sırt üstünde yatan yaşlı kadının cesedini görünce olayı polise bildirmişti.

O zamanın alışıl gelmişinde, suç haberleri günlük gazetelerde epey yer tutuyordu. Cinayet, kaza ve kanlı olayları haberlerinde kullanan tüm gazeteler, bu şekilde insanların hayal gücünü alevlendirmek, onları meraklandırmak ve en ince ayrıntısına kadar insanları tatmin edip gazetenin satışını artırmak istiyordu. Gazeteler, bu yaşlı kadının ölümüne ilişkin haberi de görünür bir yerde, merak uyandıran bir başlıkla yayımlamıştı: "Acaba bir cinayet mi?" "Soruşturma devam ediyor. Muhabirimiz olay yerinde." Ama bu kez gazetelere tüyleri ürperten detaylar ve fotoğraflarla uzun haberler yazmak kısmet olmadı. Zira, hemen Stiška Sokağı'na gelen komisyon, kesin ve hızlı bir şekilde bir cinayetin söz konusu olmadığını, yaşlı kadının kalp krizi sonucu öldüğünü, evdeki hiçbir şeye zarar

verilmediğini, her şeyin yerli yerinde olduğunu ve eve zorla girildiğine ya da bir şeylerin çalındığına dair hiçbir iz olmadığını tespit etti.

Yaşlı kadının ölümüne ilişkin haber yayımlanır yayımlanmaz, Stiška Sokağı'na eski ve tanınmış Belgradlı bir tüccar olan Corce Hacı Vasiç eşiyle birlikte geldi. Onlar, hayatını kaybeden kadının Belgrad'daki tek akrabalarıydı. Cenaze işlerini de en yakın akrabaları olarak onlar yaptı. Evi ve içindekileri de miras meselesi tartışılmaya başlamadan devraldılar.

Gazeteler bir daha asla Rayka Radakoviç'in adını anmadı. Ne onun adı ne o zamanki yaşamı ne de ölümü okurun ilgisini çekecek, onları heyecanlandıracak nitelikteydi. Onun gerçek kaderini ilerideki sayfalar size anlatacak.

I

Belgrad'ın üzerindeki gökyüzü ferah ve yüksek, değişken ama her daim güzel; kışın açık havalarındaki soğuk pırıltıların; yaz fırtınalarında deli bir rüzgârın kovaladığı ve ovadan topladığı tozla karışık yağmur getiren bir bütün gibi görünen kasvetli bulutta; ilkbaharda tıpkı toprak gibi çiçek açtığı, sonbaharda ise güz yıldızlarından ağırlaştığında. Her daim güzel ve zengin, sanki bu garip şehirde olmayan her şey için ona verilmiş bir lütuf veya onda olmaması gereken her şey için bir teselli gibi. Ama Belgrad'ın üzerindeki bu gökyüzünün en büyük pırıltısı, gün batımlarıdır. Sonbahar ve yazda, tıpkı çöldeki geniş görüş açısı gibi ferah ve parlak; kışta ise kara bulutlar ve renkli sisle karartılmış. Yılın her döneminde ise Belgrad nehirleri arasındaki ovada bulunan güneşin alevinin, gökyüzünün yüksek kubbesine yansıdığı ve orada kırılarak kızıl bir parıltı gibi şehrin üzerine döküldüğü günlerin sayısı oldukça fazladır. Güneşin bu kızılığı o vakit bir anlığına Belgrad'ın en kenar köşelerini dahi boyayarak, normalde nadiren ışıklandırdığı evlerin pencerelerine bile vurur.

İşte o ışık, 1935 yılı Şubat ayının sonuna doğru, Stiška Sokağı'nda bulunan küçük ve bakımsız evin yüzünü de aydınlattı. Bu sokağın hızlı gelişimi nedeniyle buradaki hane numaraları da iç içe girmiş, belediyenin yaptığı sayım karışmış ve iki tane 16 numara ortaya çıkmıştı. Bunlardan biri 16a olmalıydı. İşte bu numarayı, yeni zamanın modern ve yüksek iki binası arasında sıkışıp kaybolmuş bu alçak ve sarı ev de taşıyordu. Göze hoş görünmeyen bu zemin kat, bu bölgenin Tanrı'nın arkasında kaldığını söyledikleri, bir metrekaare toprağın fiyatının bir dinar olduğu, sokaktaki evlerin daha seyrek ve geniş bahçelerle birbirinden ayrıldığı, sahibinin ihtiyaçlarına ya da huyuna göre az çok çıkıntılı veya girintili olduğu Balkan savaşlarının öncesinden kalmaydı. O zamanlarda ev numaraları o kadar önemli de değildi. Hangi evin kime ait olduğu bilinir, insanlar büyük oranda birbirini tanır, adını ya da simasını bilirdi. Tanışık olmadıkları insanlarla ise birbirlerini daha seyrek ararlar, gerektiğinde ise bugüne kıyasla daha kolay bulurlardı.

Bunun gibi “savaş öncesi” Belgrad tipi evlerden uzak Belgrad sokaklarında çokça bulmak mümkün. Büyüklüklerine göre olmasa da şekillerine ve yapılarına göre, alanların dağılımı ve az çok içinin düzenlenmesine göre birbiriyle aynılar. Evin iki mi yoksa üç mü odası olduğuna göre, iki ya da dört penceresi sokağa bakardı. Pencerelerin altındaki sıvada ise fark edilebilir bir motif ya da Crna Travalı bir ustanın aynı kalıbından çıkan geometrik bir süsleme işlenmiştir.

Üst yarısı tellerle örülü ve tepelerinde demir çiviler bulunan demirden yapılmış kapı, küçük kaldırım taşları, duvar boyunca dar çiçekliğin uzandığı, duvarlarına ise sarmaşık ve sürenge güllerin tırmandığı bahçeye açılırdı. Burada, ortada, girişinde bir ya da iki taş basamak olan, zenginlerinkilerde kalın, buzlu camların da bulunduğu küçük ahşap bir çatı ile örtülü ev bulunurdu. İçeride derinlerde, evin arkasında, ortasında ceviz ağacı ve genellikle yanında bir su kaynağı olan bir bahçe ve onu komşuların bahçelerinden ayıran duvar boyunca

şeftali ve erik ağaçları vardır. Evin içinde ise düzen genellikle aynı olur: Büyük bir antre ve etrafında üç-dört oda ile mutfak.

Her şeyi aynı olan bu evler, şimdi sadece dış görünüşleriyle birbirinden ayrılıyor. Kimi kireçlenmiş, görünen o ki iyi bakılmış ve düzenli olarak onarılmış; bahçedeki demir kapı açık yağlı boya ile boyanmış; pencereleri temizlenmiş ve ince beyaz perdelerle örtülmüş. Tüm bunlar, orada yaşayan insanların zamana ayak uydurduğunu, çalışıp edindiklerini, hayatın bir şeyler bekleyip elde ettiklerini gösteriyor. Diğerleri ise aksine, bakımsız ve çirkin. Çatılarının köşeleri yıpranmış, su kanalları kaymış, renkleri solmuş, çıkıntıları ve süslemeleri ise bozulmuştur. Pencerelerin alt kısmındaki duvara, sokaktan çamur sıçramış, çocuklar bu çamur lekeleri üzerinde ilk harf alıştırması yapmıştır. Pencere camlarından ise içerisinin bakımsızlığı, yoksulluk ya da buranın kullanılmadığı görünürdü.

16a numaralı ev de bu ikinci kategoriye giriyordu. Onun, sokağa bakan sadece iki penceresi vardı. Pencerelerde tüm eve karanlık ve hapishane görünümü veren güçlü demirden kirişler göze çarpıyordu. Görünüşüne bakılırsa bu evin terk edilmiş olduğu ya da içinde yaşamak için değil de onu yıkarak sağında ve solunda bulunan iki eve benzer, yeni ve daha büyüğünü yapmak için onu satın alacak kişiyi beklediği düşünülebilirdi. Ama eğer iyice bakarsanız, perdesiz ve çiçeksiz pencerelerin birinin ardında hareketsiz ve eğik duran, el işi yaparken eğilmiş kadınların yüzündeki o var olmayan ve odaklanmış ifadeyle yaşlıca bir kadının oturduğunu göreceksiniz. İşte o Rayka Radakoviç Hanımefendi'dir.

Buraya çok katlı yeni evler yapılmadan ve yeni, bilinmeyen bir dünya inşa edilmeden önce yerleşen Stiška Sokağı sakinleri, onu ismen tanısa da herkes ona uzun zamandır “Hanımefendi” olarak sesleniyordu.

Kendisi buraya 1919 yılında şehrin kurtuluşunun hemen akabinde Saraybosna'dan göç etmiş, bu evi satın alarak sade-

ce iki yıl sonra ölecek annesi ile beraber burada yaşamıştı. Annesinin ölümünden bu yana yalnız yaşıyordu. Akrabaları, hizmetçileri yoktu. Hatta neredeyse dostları dahi onu ziyaret etmiyordu. Peki nasıl geçiniyordu? (Zira bu, cevabı bulunana ya da icat edilene kadar buralarda herkesin hayatına ilişkin sorulan ve yinelenen birinci ve temel soruydu.) Stiška Sokağının eski sakinleri de bir vakit Hanımefendi'nin kira geliri ve birikimleri ile geçindiği cevabını bulmuşlardı. Kimi onun çok zengin olduğunu ve para üstünde yattığını öne sürerken, kimi ise yoksul olduğunu, çile çektiğini söylüyordu. Öte yandan hareketli ve renkli dünyanın yanında, uzun yıllardır hiç kimse bu yaşlı kadınla ilgilenmiyordu.

Son yıllarda o çok nadiren görülüyordu. Zaman zaman “Kalenica guvno” isimli pazar yerine gider ya da kışın evinin önündeki kaldırımdan karı temizlemek için dışarı çıkardı. 50'li yaşlarında uzun, zayıf, yaşlı bir kadındı. Yüzü sarı ve kırışıklıkla çizilmiş gibiydi. Bu kırışıklıklar, sıra dışı bir şekilde derin, tam burnunun üzerinde, alında kesişerek iki gür kaşı birleştiren nizami bir üçgen çiziyordu. Bu kırışıklıkların her birinin dibinde ise kara bir tortu misali ince gölge yatıyordu. Bunlar nedeniyle yüzünün tamamında karanlık ve yorgun bir ifade vardı. İçinden belirsizlik aktığı için bakışları da berak değildi. Ama onun duruşu gayet düzgündü. Yalnız, hasta ve yoksul insanların yaşadığı dalgalanmaları gösteren bir iz yoktu. Yürüyüşü de hızlı ve keskindi. Siyah “mont” ve bugün artık hiç kimsenin giymediği sıra dışı uzun etek içinde, eskimiş ayakkabıları, kalın çorapları ve kırılmış saçlarının üzerine taktığı yün beresi ile zamanın ve modanın tamamen dışında giyinirdi. Hızlı yaşayan ve alışıldığı üzere acele eden günümüz hayatı, bu siyah ve zayıf kadının uzun ve sıra dışı görüntüsünü neredeyse fark etmiyordu.

Bu şubat günü, akşamüzeri, Hanımefendi pencere kenarına oturmuş, çorapları yamalıyordu. Bugün öğleden sonra bazı işlerini halletmek için dışarı çıkmak zorunda kalmış, ama

karı ve yağmuru beraber taşıyan şubat rüzgârı nedeniyle üşümüş ve ıslanmış bir halde gün ağarmadan eve dönmüştü. Eski lastik ayakkabıları ile askeri kumaş gibi sert bir malzemeden yapılmış ıslak siyah, uzun kışlık montunu çıkarmıştı. Eski ayaklı askıyı durduğu köşeden antrenin tam ortasına çekerek, daha çabuk kuruması için montunu onun üzerine sermişti. Askının üzerindeki mont, tıpkı başı olmayan bir adam eve girmiş gibi antrenin orta yerinde duruyordu. Ardından çok fazla üşüdüğü için ısındığını sandığı odaya geçerek, oturup el işine başlamıştı.

Belgrad'ın üzerindeki bu akşam kızıllığı, sanırım, diğer şehirlere nazaran sanki daha uzun sürüyor, daha güçlü yakıyor ve pencerelere yansyordu. Artık görünmeyen güneşin, son ışığındaki bu kızıllıkta, eğer pencereye yaklaşırsa hâlâ güzel bir şekilde çalışılabiliyordu. Zira, odanın arka bölümünde alacakaranlık oluşmaya başlamıştı. Bu alacakaranlık içinde, dolap, çekmeceler ve deve kılından yapılmış battaniye ile örtülü ahşap bir yataktan oluşan kısıtlı mobilya grubu arasında küçük demirden bir soba seçilebiliyordu. Odadaki her şey, duvarlardan mobilyalara kadar, ihmalin ve bakımsızlığın mührünü taşıyordu. Sanki burada kör ya da bu dünya işlerine karşı son derece rahat, sadece zorunda olduğu kadarını yapan, hangi eşyanın nerede durduğunu ya da nasıl göründüğünü önemsemeyen biri yaşıyordu. Belgrad akşamlarının bu kızıl yansıması ihmal edilmiş ve bakımsız bu yerlere daha üzücü bir görünüm katıyordu, tıpkı güzel ve bakımlı olanları daha hoş gösterdiği gibi.

Hanımefendi, zamanının büyük çoğunluğunu bu kasvetli odada geçiyordu, zira burası ısınan tek odaydı. Burada uyuyor, burada gününü geçiriyor, burada çalışıyor, aynı zamanda akşam yemeği de olan mütevazî öğle yemeğini de buradaki küçük sobada pişiriyordu. Aslında Hanımefendi evi toparlamak ya da yemek yapmak gibi işlerde çok fazla vakit harcamıyordu. Çünkü o, her anlamda harcamaktan hoşlanmıyor, fiil olan

“harcamak” ifadesini dahi hiçbir şekilde sevmiyordu. Diğer konu da şu anda uğraştığı yama işiydi. Bu hoş ve faydalı bir işti. Bu işte zaman kaybedildiği ve gözlerin yorulduğu bir gerçek, ama tüm diğer şeylerde tasarruf ediliyordu. İnsan da zaman da göz de diğer her şeyden daha çokça var. Daha önce birçok kez yama yaptığı eski çoraplarını alıp pencere kenarına oturduğunda kendi kendine eski bir halk deyişi olan “Yamalamak ve sabır, evi ayakta tutar,” cümlesini söylüyordu. Ardından farkında olmadan ve sessiz bir şekilde içinden sayısız defa “yamalamak”, “sabır” diye tekrarlıyordu. Tıpkı çalışan genç kızların, içgüdüsel bir şekilde ve sessizce, kendiliğinden önemsiz olan, nerede ve ne zaman yazıldığı bilinmeyen, ama mucizevi bir şekilde bu genç kızların onda canlı bir resim ve en iyi arzularının doğru ifadesini buldukları bir aşk şarkısının söz ve melodisini tekrar etmesi gibi.

“Yamalamak!” Bu tam bir haz. Aslında bu, güçlü ve görünmez bir düşman ile ebedi bir mücadele ve yorucu bir aldatmaca. Bu mücadelede sönük, zorlu ve görünürde çıkışı olmayan anlar, mağlubiyet ve tükenmişlik olduğu gibi sadakat, kutsal hizmetin ve zafer coşkusunun parlak anları gibi çok daha fazlası da var. Ev terliğinde ya da bir parça giysideki bir yer inceldiğinde yahut yırtıldığında onun tamamı hiçbir işe yaramaz. Ne giyilebilir ne de atılabilir. Ancak, üzerinizdeki her şeyi tüketen, zayıflatan ve ilk insanın günahı yüzünden tüm insanlığın maruz kaldığı bir lanet gibi her insan hayatını ve hareketini takip eden yüce güce karşı tüm diğer kadınlar geri adım atıp pes ederken, Hanımefendi’nin gerçek mücadelesi yeni başlıyor ve büyük zaferlerin meşakkatli ve uzun ama parlak görüntüsü de yeni ortaya çıkıyordu. O, tüm sessiz ve görünmez ama büyük ve ısrarcı devasa gücüyle işin üstüne düşüyor, yeni ve başka bir kullanım için yamalanmış, dikilmiş bir hale gelmeden ne elinden ne de gözlerinin önünden düşürürdü. “Benim yerimde kim olsa bunu atardı, ama ben hiçbir şeyi atmıyorum. Bende ziyan etmek de etrafa saçmak

da yok.” Hanımefendi, dalgın bir halde, kendi kendine bunları söylüyor, üzerimizde ve çevremizde olan her şeye dişlerini geçiren, delen, parçalayan ve eriten o düşman kuvvetinin elinden kaçırıp kurtardığı ev terliğine aşkla bakıyordu. Aslında, o terlik artık güzel de görünmüyordu. Yamulmuş ve daralmış, ayaktaki deriyi yaralıyor ve çiziyordu, ama tüm bunlar bu zaferin ve tasarrufun verdiği memnuniyetin yanında neydi? Ağırsa da yaralasa da bu aslında tatlı bir acı ve mutlu bir yaraydı. O, bundan çok daha fazlasına tahammül etmeye hazırdı. Güzel olmasıyla ise çok da ilgilenmiyordu. Güzellik pahalı, aşırı pahalı, ama önemsiz ve yanılıcıydı. Bundan daha büyük bir savurganlık da yanılısama da yoktu. Asla bunu çok sevmediği gibi daima bundan nefret ederdi. Hayat tecrübesi de bunu daha iyi anlamasını sağlamıştı. Hayatı boyunca hiçbir zaman insanların güzel olan ile olmayan arasında bu kadar ayırım yapmasını, insanları baştan çıkarıp güzellik adını verdikleri şey için sağlıklarını ve paralarını; hiçbir güzelliğin yakından dahi kıyaslanamayacağı, her şeyin üstünde olan güçlü, kutsal ve büyük paralarını; harcamalarını anlayamadı. Ama şimdi, yaşı ilerledikçe ve gün geçtikçe daha çok ve açık bir şekilde umulmadık ve düzensiz güzelliği ile tasarrufun tatlılığı ortaya çıktıkça, her zamankinden daha güçlü ve kararlı bir şekilde bu güzellikten nefret etmeye başlamıştı. Tıpkı sapkınlık ve insanları kederli yan yollara sürükleyen ve tek ilahi gerçekten, tasarruftan alıkoyan kötü rakip idol gibi... “Yamalamak”, bu ilahi gerçeğe hizmet eden sessiz ve hakiki şeydi. Yama yapmak, aslında çürümeye karşı mücadele etmek, onun ilelebet sürmesine yardım etmek demektir. Bu nedenle bu gösterişsiz ve ufak iş, aslında büyük ve kutsal olduğu gibi, insanın ruhunu huzur ve keyifle dolduran bir şeydi. Bunun için uğraşmaya ve her şeye göğüs gerip katlanmaya değerdi.

“Yamalamak!” İşte bu hazdı. O bunu biliyordu, zira hayatta çok çekmişti ve bundan dolayı çok büyük memnuniyet hissetmişti. İnsan birçok kötülükten kaçacağını ve çok daha fazla

iyilik kazanacağını bildiği zaman neden katlanmasın ki? İnsan, yaptığı bu işin ne kadar güvenli ve faydalı bir iş olduğunu görmese zaten anlayışlı bir varlık da olamazdı. Çünkü, tasarruf etme yolunda üstesinden gelinen fedakârlık ve ufak tefek çileler, bu tasarrufun bize verdikleri ve bizi korudukları şeylerin yanında nedir ki! O, hayatımızı idame ettirdiği gibi, etrafımızdaki sürekliliği de sağlıyor, sürekli bizi zenginleştiriyor, bir başka deyişle, sahip olduklarımızı devamlı kılıyor. Tasarruf etmek bizi harcama yapmaktan, kaybetmekten, felaketten ve yoksulluktan, en nihayetinde gelen ve ölümden dahi daha karanlık ve kötü, henüz hayattayken bu dünyadaki gerçek bir cehennem olan sefaletten koruyordu. İnsan etrafındaki her şeyin yok olduğunu anladığında, üzülüyor, harcıyor. Bununla mücadelede yapabileceklerimiz ve alacağımız önlemler o kadar az ve zayıf ki sadece bu kötülüğe katlanmak adına insan her türlü çileye ve fedakârlığa razı gelir. İşte o zaman insan her türlü istirahatten, zaman kaybettirici şeylerden, her lokmadan, lüks ve müsriflikten tasarruf ediyor. Bu tarifsiz mücadelede karşına çıkan tüm zorlukları mazlumun muhtesem cesaretiyle göğüslemek gerek.

Hanımefendi, düşüncelere dalmış bir halden, gerçek bir korku haline geçti. Titredi ve iğnesini çoraba batırdı. Ardından kasatı bir halde zar zor ayağa kalkıp sobadaki ateşe bakmaya gitti. Aslında bu bir ateş değil, hiçbir zaman odayı tam manasıyla ısıtamayan yetersiz bir alevdi, ama yine de bu alevler Hanımefendi'ye odun ve kömürleri adeta yutan Vezüv ve Etna ya da adını artık hatırlayamadığı ancak dumanıyla tüm bu ünlü yanardağlarımızdan daha güçlü bir şekilde tüten bir Amerikan volkanı gibi görünüyordu. Tam ateşe biraz daha kömür atacakken, sanki büyük ve onarılamaz bir kötülük yapacakmış gibi birden irkildi. Dişlerini sıkıp cesurca yerine geri döndü. Burada çorabı yamalamaya devam etti. Kendinden ve her zaman her yerde tasarrufa yer olan bu dünyadan memnundu. (Bir vakit bir gazetede kış aylarında kışlalardaki

hava sıcaklığının 15 santigrat derece olduğunu okuduğunu anımsadı.) Bununla beraber, düşüncelerinde o kadar da soğuk olduğunu hissetmiyordu. Henüz harcamadığı bir kürek kömür onu ısıtıyordu. Ama aynı zamanda elleri mor, dudakları gri ve burnu kırmızıydı. Soğğun neden olduğu derin iç titreme, vücudunun tüm kıvrımlarından geçmişti. Buna rağmen, Hanımefendi yerinden ayrılmıyor, pes etmiyordu. Yetenekli iyi savaşçılar da tehlike anında kısa titremeden kaçmasalar bile bunu cesaretleriyle yenip ileri gidiyorlardı.

Hanımefendi de hem yama yapıyor hem de katlanıyor, şikâyet etmiyor ya da vazgeçmiyordu. Donmuş ve kaskatı bir halde, çoraptaki incelmış yeri onarıyor, iğnesini dikkatli bir şekilde gevşemiş ya da ayrılmış ilmiklerin arasından geçiriyordu. Bir ilmiği iğne ile tutarken, diğerini bırakıyordu. Birini tutuyor, diğerini bırakıyor. Bu sürekli böyle devam ediyordu. Sağlamlaştırana ve sökülmüş yeri onarana kadar bir öne bir arkaya...

İşte o zaman ona baktığında, başından topuğuna kadar bir sııcaklıkla doluyordu. İşte o zaman, evinden bir noktanın daha zararlar ve kazanımlar muhasebesinde olumlu tarafa yazıldığını biliyordu. Daha da fazlası: Bozulmalara, hasarlara ve harcamalara karşı büyük ve sonsuz savaşta bir zafer daha... Sürekli tehdit altındaki büyük, evren kadırgasında bir lanetli çatlak daha tıkanmıştı. Bu mutlu anlarda, sıklıkla, bu bilinç bir zafer coşkusuna dönüşüyordu.

Ardından sıra aynı ya da diğer çoraptaki bir diğer deliğe geliyordu. Her biri ilk başta umutsuz ve onarılamaz görünüyordu. Oysa nihayetinde, her biri zafer gülümsemesiyle sonlanıyordu. Görünürde monoton ve sıkıcı olan bu işte saatler de böyle geçiyordu. Zira, o sadece monoton görünüyordu. Aslında, Hanımefendi ilmikleri tutup bırakırken ve ipliği bunların arasından geçirirken, eş zamanlı ya da değişimli olarak kendini ana bırakıyor, hayaller kurup eski hatıralara dalıyor, düşün-

yordu. Bir ilmikten diğeri bu böyle devam ediyor, bu gece de tüm hayatı önünde geçiyordu...

Çocukluk, o erken çocukluk, filozofların ve şairlerin insan hayatının en mutlu anları olarak nitelendirdiği, insanın para nedir, kazanç için çabalamak nedir ya da kaybetmemek için nasıl savunma yapılır diye bilmediği o masum dönem. İşte o dönem, Hanımefendi için yoktu. O dönem onun bilincinde bir boşluk ve renksiz bir yerdi. Onun hayatı aslında tam da 15 yaşlarında, kara bir noktada ve acı bir anla başlıyordu.

30 yıl kadar önceydi. Babası, Obren Radakoviç Efendi, o dönemde Saraybosna'daki en saygın Sırp tüccarlardan biriydi. Saraybosnalı değil, Krayinalıydı. Hemen Avusturya-Macaristan işgalinin ardından, henüz gençken Saraybosna'ya gelmiş, şanslı ve yetenekleri sayesinde de hızlı bir şekilde iyi bir zengin olmuştu. Saraybosna'nın eski ve saygın ailelerinden biri olan Hacı Vasiç ailesinden güzel, narin ve sarışın Radoyka ile evlenmişti. Bu evlilik, onun çarşıdaki konumunu da sağlamlaştırmıştı. Veliki Çurçuluk Sokağı'nın hemen başında, Obren Efendi'nin dükkânı vardı. İlk başlarda toptan kürk satışı ile uğraşsa da zamanla sahasını diğer işlerle de genişletmişti. Kovaçiçi'deki ilk bira fabrikasının baş hissedarlarından biri olduğu gibi, birkaç yerde yönetim kurulu üyeliği de yapıyordu.

Hanımefendi, babasını ezelden beri hatırlıyor gibiydi. İlk hatıralarında dahi o hep en önemli ve temel figürdü, ama onu her düşündüğünde, son yılındaki hali gözünün önüne geliyordu. O zaman Milyatska Nehri kıyısında, Protestan kilisesinin hemen altında bulunan yeni ve geniş evlerinde yaşıyorlardı. Kız meslek lisesinin dördüncü sınıfına yeni geçmişti. Onu güzel görüyordu ve öldüğü ana kadar da böyle görmeye devam edecekti. Uzun, dik ve ince, zayıf, kır bıyıklı, şakaklarındaki saçları tamamen beyazlamıştı. Başında siyah bir fotr, üzerinde açık kül rengi bir takım elbise, yüksek yakalı tertemiz

beyaz bir gömlek, mor ve siyah çizgileri olan ipek bir kravat vardı. Göğsünde altın bir zincir, biri evlilik diğeri ise tüccarlık olmak üzere elinde iki ağır altın yüzük, oval ve sert kol manşetlerinde ise büyük ve yuvarlak altından düğmeler bulunuyordu. Sokakta yürürken dahi o denli dik ve mağrurdu ki oturmayı ya da eğilmeyi bilmeyen bir heykel gibi görünüyordu. Yüzü, kutsalmış gibi ciddiydi. Gülmez, konuşmaz sadece kısa emirler ve talimatlar verirdi. Gözünde büyük ve muhteşem biri olan işte bu adam, onun babasıydı ve her öğle ya da akşam yemeğinden sonra sanki altı yaşındaymış gibi onu kucağına alır, saçlarını okşar ve sıcak bir ses tonuyla sorardı:

“Bugün ne yaptın, evlat?”

O gün içinde yaptığı ufak tefek işleri ve yaşadıklarını anlatırken, babası ise pencereden dışarı bir yerlere bakar ve muhtemelen onun anlattıklarının sadece cıvıltısını dinlerdi. Söylenenleri aslında dinlemeyip düşünceli bir şekilde pencereden dışarı, uzaklara dalması dahi onun için babasının anlaşılabilir büyüklüğü anlamını taşıyordu. En nihayetinde o, yetişkinlere karşı da böyleydi. Hiçbir zaman kendi hakkında konuşmaz, sadece soru sorar ve insanların söyleyebileceklerini önceden biliyormuşçasına dalgın bir şekilde cevapları dinlerdi. Zamanı, diğer insanların onun sorularına daha sonra verecekleri cevapları tahmin etmek ve düşünmek için kullanırdı.

Onun güçlü ve büyük olan babası her zaman eşit, en azından onun gözünde, insanoğlunun zayıflıklarına ve düşük ihtiyaçlarına sahip olmayan, herkes gibi ağrısı ya da tasası olmayan biri olarak görünüyordu. Yüzündeki derin çizgiler ve beyaz saçları ise onun için özel bir haysiyet ve olağanüstü asaletin göstergesiydi. Sadece, o sonbaharda okulda öğrenmeye başladığı olimpiik tanrılar babasıyla mukayese edilebilirdi, ama yine de onlar da ona tam eşit sayılamazdı.

Tam da o zamanlar, o sonbaharda, aniden ve bir geçiş süreci olmaksızın, babası ayaktan düştü. Onun da kaderi tam burada

değişti ve tersine döndü. Tıpkı açık bir günün karanlıklaşması gibi, babasının yüzü de karardı. Daha çok evde kalmaya başladı. O yüzden bazı insanlar eve geliyor, onunla odaya kapanıp saatlerde fısıldaşıyor, hesap yapıyordu.

Annesi, Radoyka Hanım, sarışın, masum hem ruhen hem de bedenen yumuşak ve zayıf bir kadındı. Hiçbir şeyi ona açıklamayı bilmiyor, açıklayamıyordu. Ama yine de onun tüm bu anlaşılmaz ağırlığı içinde, olanları anlamıştı. Anlamsız bir nedenden ötürü, okuldaki bir kıza tartışmıştı. Sağlıklı ve agresif bu kız, tüm zengin sonradan görmüşler gibi, söylediklerine dikkat etmemişti. Kimi zaman çocuklar ifadelerinde o kadar düşüncesiz olabiliyordu ki bu yetişkinlerin aklına dahi gelemiyordu. Kendi akranlarına göre daha iri ve hantal olan bu kız, oyun oynarken düşmüş ve Rayka da ona gülmüştü. Bunun üzerine ise kızarmış ve çılgına dönmüş olan bu kız çocuğu, herkesin içinde ona şunları söylemişti:

“Ne gülüyorsun? Sen git de o kadar borcun içine batmış babana gül.”

Rayka ise adeta biz azizin önündeymişçesine birden ciddileşmişti:

“Ben babam asla batmaz.”

O iri kız kindarca gülüyordu:

“Baban iflas etti. Herkes bunu konuşuyor. Sadece kendi de borç batağına düşmedi, beraberinde diğerlerini de düşürdü. İstedığıne sor.”

Bunlar okul bahçesindeki kısa ve delice kavgalardı. Söylenen tuhaf incitici kelimeler, bir daha asla unutulmazdı. Zira sonrasında gelenler, sadece bu eski yarayı deşiyordu.

“İflas!” Babası batmış ve herkes bunu konuşurken, o ise hiçbir şey bilmiyor, hatta aklından dahi geçirmiyordu. Bu nasıl bir düşüştü ve nerede duruyordu? Düşen insanlara ne oluyordu? Hem de babası gibi böylesine yüksek bir yerden düşenlere...

O gün kaşları çatık, somurtkan bir halde eve vardı. Annesine baktı. Onu adeta zayıf ve cahil bir çocuk gibi gördü. O gün ilk kez babasına, düşmüş biri gibi yaklaştı. Nasıl, nerede, neden? Hangi soruyu soracağını bilemedi, ama öğrendiği o inanılmaz ve korkunç şeyin kanıtını görmüştü. O günlerde artık babası evden çıkmayı kesmiş, doktor ise eve girmeye başlamıştı. Babası evden çıkmıyor, muhasebeci Veso ile birtakım listeler ve senetler hazırlıyordu. Ortakları olan bazı patronlarla, duyulamayan bazı konuşmalar yapıyordu. Sonraları bunlar da kesildi. Doktordan ve en yakınlarından başka hiç kimse gelmiyordu. Annesi tüm gün aralıksız ağlıyordu. İlk kez topraktan ocağı yaktuklarında ise babası döşeğe yatmıştı. Okuldan döner dönmez, onun yanına otururdu. Zayıflamış, kararmış ve garipti. Tıraş olmuyordu. Çıplak boynunda ademicik elması iyice belirgin, gözleri kıpkırmızıydı. Ne babası bir şey söylüyor ne de o bir şey sormaya cesaret edebiliyordu. Sadece onun yanında oturma ihtiyacı duyuyordu, kaskatı, dudaklarını sımsıkı kapatmış, kaşlarının arasında bir daha dağılmayan ince siyah bir kırışıklıkla...

O kış günlerinin birinde, hayatının en sıra dışı ve kaçınılmaz yemini etti. Babası ondan yaklaşmasını istedi. Güçlkle doğruldu ve bir zamanlar olduğu gibi saçlarını okşayarak, sakin bir sesle şunları söyledi:

“Görüyorsun evlat! Sen ve ben konuşmalıyız. Devam edebileceğimi, uzun süre yaşayacağımı ve böyle bırakmayacağımı düşünüyordum, ama şimdi her şey ortada. Sen benim akıllı çocuğumsun ve her şeyi bilmen gerek. Bunları daha iyi anlayacağın zaman da gelecek. Hayır, ağlama. Dinle ve babanın bu söylediklerini ezberle. Sen bundan sonra kendinin hem annesi hem de babasisin, zira annenin nasıl olduğunu biliyorsun. O iyidir, ama yumuşaktır. Sizi utandırmayacağım, zira üzerime düşmeyen sorumlulukları dahi yerine getirdim, bunu bil! Ama size içinde yaşadığımız bu ev, Çurçuluk Sokağı’ndaki dükkân ve üç yıl sonra, yani 18 yaşında olduğunda dolacak olan Ad-

rija'daki sigortan dışında hiçbir şey bırakamıyorum. O sigorta evlenmen ya da hayatında kullanman içindir, nasıl diler ve karar verirsen öyle kullanırsın. Hayır, ağlama. Sen benim büyük oğlumsun ve tüm bunları akıllıca gerçekleştirecek ve yerine getireceksin. Mihailo Efendi, aile dostumuz, senin vasin olacak. Onu dinle ve ona saygı göster. Ama şimdiden kendi aklınla düşünmeye, karar vermeye ve kendi işlerini halletmeye başla.”

O an babası yatağında biraz daha doğruldu, yüzünü kulağına yaklaştırdı ve sakın bir şekilde tuhaf şeyleri alışılmadık biçimde anlatmayı sürdürdü. Sadece, fark ettirmeden üstesinden geldiği ağrılar, konuşmasını kesiyordu. Bu konuşma, insanların büyük felaketler ya da ölüm anında, dünyanın ve insanların tek taraflı ve fevkalade aydınlığın içinde görüldükleri zaman yaptıkları monoton konuşmalardan biriydi. O ise kuru gözlerle, hıçkırmadan ve ağlamadan, insanın toplumdaki bitişinin kapsamlı sırrının ve önündeki sisli havanın dağıldığı o anın büyüklüğünden tamamen uyuşmuş bir halde onu dinliyordu.

“Yalnız kalıyorsun, zira annen seninle değil, sen annenle ilgileneceksin. O yüzden de bu söyleyeceklerimi iyice aklına kazımalı ve bilmelisin. Bilmeli ve asla unutmamalıydın ki eğer bir insan, hayatın ondan istediği gibi gelirler ve giderler arasındaki ilişkiyi düzenlemeyi bilmezse, o kişi çökmeye mahkumdur. Eğer bunu beceremezsen, miras kalmış, sen kazanmışsın hiç fark etmez. Gelirlerin sadece sana bağlı değil, diğer insanlara ve çevrene de bağlıdır, ama tasarruf etmek, işte bu sadece sana bağlıdır. Tüm gücün ve dikkatin bunun üzerinde olmalı. İşte tam burada hem kendine hem de diğerlerine karşı acımasız olmalısın. Zira sadece kendi ihtiyaç ve arzularından fedakârlık etmen yetmez, bu tasarrufun küçük bir kısmı. Her şeyden önce daima içindeki, deyim yerindeyse büyük düşünceleri, iç ihtişamının efendilik alışkanlıklarını, eli açıklığı ve yapmacık olmayı öldürmelisin. İnsanların bize daha güzel isimlerle seslenmesi, geçerken herkesin dikkatini çekmek ve aslında bizi kandırması için olan bu zayıflık, tüm

çabalarımızın, yeteneklerimizin meyvesini yutuyor. Tüm bunlar, bizim ömür boyu kölelik yapmamızın ve hatta tam manasıyla çökmemizin de en sık nedenleridir. İşte bunların hepsini, kayıtsız şartsız ruhumuzdan söküp atmamız, zira tasarruf, hayatın ta kendisi gibi acımasız olmalı. Ben kendi hayatımda farklı düşündüm ve aksini yaptım. İşte bu yüzden de çöktüm. Şimdi gözlerimi açtığımda, benim bu çöküşümün sana bir ders ve örnek olmasını istiyorum. İçindeki ve çevrendeki her şeyin, seni farklı işler yapmaya zorlayacağını ve kandırmaya çalışacağını biliyorum, ama kesinlikle buna izin verme. Elinden geldiğince ve istediğin gibi çalış, ama tasarruf yap, her zaman, her yerde, her şeyde hiç kimseyi ve hiçbir şeyi kale almadan tasarruf yap. Çünkü bizim buradaki hayatımız öyle ki insanlar çalışarak değil, tasarruf ederek geçiniyor, mal sahibi oluyor. Bilmelisin ki insanlar, kendilerine muhtaç olmayan ve kendilerinden bir şey istemeyen insanlara karşı iyi ve vicdanlıdır. Eğer onlara bağlanır ve muhtaç bir konuma düşersen tanrı ve ruh, akraba ve dost, yüz ve hoşgörü, her şey orada sona erer. Sadece elinde sıkı sıkı tuttuklarının önünde durur, o da sadece elindekilerin ne ölçüde ve ederinin ne kadar olduğu ve onu ne kadar güçlü ve yetenekli bir şekilde koruduğu ve savunduğu kadar. Aklına iyice kazı: Tüm hislerimiz ve önem verdiklerimiz bizim sadece zayıflığımız ve etrafımızdaki her şey bunu amaçlıyor, avlamak istiyor. Biri seni överken pohpohlamasına izin verme, sana cimri, kalpsiz ya da bencil dediklerinde bu seni rahatsız etmesin. İlk işaret, her daim tetikte; ikincisi ise doğru yolda olmandır. İyi ve cömert olmak insanlarda işe yaramıyor, işe yarayan ne biri ne de diğeri olmak ve insanların sana bir şey yapamamasıdır. Tüm dünya neden iyi ve cömert insanları över? Çünkü onların çöküşüyle yaşarlar. Sen erkenden, asla sözcüklerin seni kandırmasına izin vermemeyi öğren. Sen sadece işine bak, senin dikkatini çekmek için buldukları ismi ise o bulanlara bırak. Kendisine saygı duyan ve malını koruyana herkes saygı duyar, onun malını korur. Bundan başkasına sırtını yaslaya-

mazsın. Bu yüzden senin olana göz kulak ol ki senin olan bir dakikalığına dahi iyi niyetli diğer insanların insafına kalmasın. Hayatımın bu son deminde tanıyabildiğim bu dünyada seni böyle gencecik ve hatta tecrübesiz bırakmak bana zor geliyor. Eğer bu tavsiyemi anladığımı görürsem, eğer bu tavsiyelerimi aklına kazıyacağına söz verir ve her daim bu sözü tutarsan sen benim bu acımı hafifletebilirsin.”

Tam burada hastanın nefesi kesilirken, küçük kız da artık göz yaşlarına hâkim olamayarak ağlamaya başladı. Babası kızını kendine çekerek ona sarılırken, kız da katı ve acımasızca tasarruf edeceğine yemin etti, annesiyleken de evlenirse ya da yalnız kalırsa da... Kaderi hangi yöne giderse gitsin, hayatını kendi ellerinden bırakmayacağına, zayıflıklarının kurbanı ve açgözlü olmaya izin vermeyeceğine ant içti.

İki gün sonra babası öldü. Son nefesini tam öğle vakti, duvara dönerek ve o zamana kadar olduğu gibi o gün de hiç kimseye hiçbir şey söylemeyerek ne insanlardan ne de kaderinden şikâyet eden bir kelime dahi etmeden verdi. Ölmekte olan bir insan ile hayatı henüz başlayan küçük bir kız çocuğu arasında nasıl bir oyun oynandığını ve bir babanın kızına nasıl tehlikeli bir emanet bıraktığını hiç kimse tam olarak öğrenemedi.

O an yeni bir hayat başladı. 15 yaşını yeni dolduran ve o güne kadar hep çekingen olan kız çocuğu ciddileşerek tam anlamıyla içine kapandı. Sömestr sonunda, beşinci sınıfını tamamladığı kız meslek lisesini terk etti. Bir yıl sonra, babasının yasını tutmayı bitirince, üzerindeki siyahları çıkardı, eski elbiselerinin boyunu uzattı ve henüz doğru dürüst genç bir kız olmadan, katı, ne istediğini bilen ve bunun hesabını güden, dünyanın sunduklarını ya da zorla kabul ettirdiklerini dikkate almayan kendine odaklanmış bir kız oldu.

Akrabaları onu kendine getirmeye, aydınlatmaya ve bu yoldan döndürmeye çabaladı. Onu dışarı çağırdılar, diğer evlere misafirlige ve aile eğlencelerine götürdüler. Bir ara o da ödün

vermeye başlamıştı. Akranlarının yanına gidiyor, sanki yabancıymış ve anlamıyormuş gibi dudaklarını sıkarak onların şarkılarını, onları gülüşmelerini, gençliğin pahalı bir esansı ve değeri sadece sağlıkla karşılaştırılabilen o bulaşıcı ve sebepsiz gülüşmelerini dinliyordu. O da gülüyordu, ama sadece yüzündeki kaslarıyla, üzgün ya da endişeli gibi değil de daha çok dalgın ve yalandan... Kaşlarının arasındaki kısa siyah kırışıklık bile o an bozulmuyordu. Aynı şekilde hiç kimse onu bir oyun öğrenmeye, kendi evindeki bir kutlamaya kız arkadaşlarını çağdırmaya ya da modanın gerektirdiği yeni elbiseler satın almaya zorlayamıyordu. Genç olmasına rağmen, kendi akranları arasında bitmiş bir kadın tipiyle duruyordu. Sosyal yaşamın ve kadın doğasının tuhaf bir mantığı gereği, kız arkadaşlarını kendinden uzaklaştırmıyor, aksini yapıyordu. Giydikleri demode, görünüşü her geçen gün daha az kadınsı ve kendisi de daha az çekici oldukça, güzel ve süslü kız arkadaşlarının ona karşı sempatisi de artıyordu. Saçları düzgünce taralı, yüzünde pudra, ellerinde eldiven olmayan, her zaman aynı eskimiş elbise ve ayakkabıları giyen bu kız, her zaman övülüyor ve seviliyordu. Belki de hiç kimsenin bir mana bulamadığı tek Saraybosnalı genç kızdı. Ama bunun yanında, herkes onu bir genç kız olarak görmemeye alışmıştı. Balo, aşk dalavereleri, önemli söz ya da evlilik organizasyonları davetlerinde dikkate alınmıyordu. Zira her kim arkadaş ortamından kendi ayrılırsa arkadaş ortamı da acımasızca saf dışı bırakır ve fikrini değiştirse de geri dönmesini engellemek için çabalardı.

Birkaç yıl daha bazı kız arkadaşları ve akrabaları onu geri döndürmeye, tuhaflığından vazgeçmeye ve henüz zamanı varken akranlarına ayak uydurmaya ikna etmeye çabaladı. O ise sadece omuzlarını silkip gülümsüyor ve rahat bir şekilde kendi bildiği gibi yaşamına devam ediyordu.

Onu arkadaş ortamına sokmaya, eğlenceye ve sosyal hayata alışmaya en çok uğraşanlardan biri de “Vlado Dayı” yani dayısı Vladimir Hacı Vasiç idi.

Annesinin dört erkek kardeşi vardı. Hacı Vasiçlerin en yaşlısı olan Corce, daha gençlik yıllarında Belgrad'a gitmişti. Orada mal edinmiş, tüccar olmuş ve evlenmişti. Diğer ikisi, Vaso ile Risto, Saraybosna'daki eski firmalarını beraber işletiyor, onlar da eskilerin yaşadığı gibi yaşıyordu. En küçük kardeş Vladimir ise ticaret okulunu bitirse de hiçbir zaman büyük kardeşleriyle birlikte çalışmayı aklından geçirmede. Pahalı eğlenceleri ve güzel şeyleri seven küçük bir patron ve efendi gibi yaşadı. Rayka'dan sadece dört yaş büyüktü. Kız kardeşi, yani Rayka'nın annesi evlenmeden üç yıl önce dünyaya gelmişti. Kızların genç yaşlarda evlendiği ve kadınların çok çocuk dünyaya getirdiği o dönemde böyle vakalar sıkça görülüyordu. Onun çocukluğunu da hatırlıyordu, ama en fazla aklında yer edindiği dönem 19 yaşlarındaki uzun, sarışın, yakışıklı, samimi ve hayat dolu olduğu haliydi. Bu, babasının ölümünden sonraki ilk yıllardı.

Yakın arkadaşları. Ona karşı iyi ve dikkatli, bir erkek kardeş nazikliğinde ve bir baba büyüklüğündeydi. Akraba ve arkadaş evlerindeki eğlencelere ve akşam misafirliklerine ilk onunla gidiyor, en güzel hediyeleri yine ondan alıyordu. Ne o zamana dek ne de ondan sonra onun kadar hediye almayı seven ve herkesin arzusuna en uygun ve onları en çok mutlu edecek hediye seçmeyi bilen bir başka erkek görmedi. Harika bir insandı, ama kahretsin ki, sadece kendine dost değildi. Otuz yıldan fazla bir zaman geçmesine rağmen bugün de bu neşeli adamla anıları aklına geldikçe titriyor, ama onun gücünü, parasını, sağlığını ve malını intihar edencesine hızlı bir şekilde bol bol etrafına dağıtmasına neden olan sağlıksız ve karşı konulmaz tutkusunu, yalnız ve çırılçıplak kalmak, kendini her şeyden mahrum bırakmak için anlamsız arzusunu düşündükçe üzülyordu. Sanki elindeki bir şeyi başkasına hediye ettiğinde ve onu yabancı ellerde gördüğünde o şey daha çok değer kazanıyordu. Bugün dahi, ona karşı duyduğu o anne şefkatini hissedebiliyordu. Bugün de savurganlık girdabında,

delice ve düşüncesizce para harcamadaki o hafif baş dönmesi ona değebiliyordu. Dayısı da olsa, ondan azıcık büyük de olsa, gözünde her zaman kendine yardım edemeyen, doğru yolu bulamayan güçsüz küçük bir çocuk gibiydi. Bu girdaptan çıkması için ona sadece el uzatmak gerekiyordu. O da dahil olmak üzere hiç kimse bunu yapamadı, beceremedi. Onun öylece çöküşünü izlemek ise üzücüydü.

Bu parlak gencin melek gibi görünen, tatil gibi yaşamı sadece birkaç yıl devam etti. Bu zaman içinde hem kendini hem de malını çarçur etmeyi başardı. Henüz 23 yaşındayken veremden öldü. Bu ölüm aslında bir nevi kaderin merhameti ve onun şanslıydı, zira hediyeler alamadığı, para harcayamadığı bir hayatın neye benzeyeceğini düşünmek zor olurdu. Zaten ölmeden önce de sona yaklaşmıştı.

Tüm ailede onun anısı, yetişen çocuklar için korkunç bir örnek olarak yaşıyordu. Hanımefendi içinse bugüne kadar o hep en şefkatli ve en korkunç anılar, büyük bir çözülmemiş mesele olarak kaldı. Nasıl olur da bir insanda ayılması imkânsız bir şekilde birbirine bağlı hem ruhun hem de bedenin en aykırı özellikleri bir arada oluyordu? Tembellikle, ahlaksızlıkla ve çılgınlık sınırındaki savurganlıkla birlikte iyilik ve güzellik yeteneği. Hayatı boyunca en sevdiği insan, anormal düzeyde ahlaki yoksunluğa sahipti. Bu onun için tüm günahlardan daha ağır ve ölümün kendisinden dahi daha karaydı. Savurganlık! Nasıl hem bu kadar zengin ve aynı zamanda ölçüsüz ve düşüncesizde savurgan olunabilirdi? Hayatında küçük endişelerinden, tasarruftan, çalışmaktan ve yalnızlığından daha büyük ve parlak bir şey varsa o da dayısını hatırlamaktı. Bu hatırasında az da olsa bencil olmayan acı ve kendi halinde ve katı yaşantısı, kendi kötü doğasından ne denli becerikliyse o kadar temiz kadın zarafeti korunmuştu.

Onun bu harcamalara ve para vermelere karşı günlük, devamlı süregelen mücadelesinde, yıllar boyunca, dayısının gizemli

ve korkunç, ama bir akraba gibi yakın ve hoş figürü karşısına çıkıktı. Şimdi bile, çöken ve onun tutup bıraktığı ilmikleri arasına giren o ilk gün alacakaranlıkta “Vlado Dayı” beliriyordu. Hem de her zaman olduğu gibi, üzgün ya da mutsuz değil, olması gerektiği gibi şahane, mutlu ve babacan bir gülümsemeyle, bencil olmayan, ama kasvetli ve hatalı... Büyük bir acı ve tam manasıyla anlayışsız, ama korkusuzca keskin bir şekilde ona bakıyordu. Her zaman olduğu gibiydi -günahkâr!- Her zaman da öyle kalacaktı. Onun o mavi gözleri, huzursuz bir parlaklıkla doluydu. Sanki dökülmek ve hediye vermek istermiş gibi muhababına bakıyordu. Alnının üstünde parıldayan ve adeta yanıp sönen açık renk saçlarının dalgası ise alana akmak, dökülmek istiyormuş gibiydi.

Sıra dışı bir rüyadaymış gibi net bir şekilde onu görüyordu, orada önündeydi. Bağırarak, çağırarak ve kendini yok edeceği o yolda onu durdurması gerektiğini hissediyordu. O ise en kötü ve layık olmadığı şekilde tamamen delicesine dağılacığı o intihar kararında durdurulamaz bir şekilde gülümseyerek, rahat bir şekilde geçip gidiyordu.

Çoraptaki ilmiği tutarken iğneyi işaret parmağına batıran Hanımefendi, gerçekten hafiften ciyakladı. İğnenin batması, gençliğinden bu rüyayı dağıttı, onu uykusundan uyandırarak bugüne, gerçekliğe geri döndürdü.

Odanın içi yarı karanlık olmuştu. Aydınlıktan sonra soğuk ve ağırdı. Müsrifler etrafa para saçarken ya da başkalarını gasp ederken tasarruf etmek veya parayı korumak için harcanan her çaba zayıf ve güçsüz kalıyordu. Buna karşı mücadele etmek umutsuz ve acı vericiydi. Mücadeleden vazgeçmek ve pes etmek ise imkânsızdı. Yeniden yama yapmaya başladı. Sobadaki ateş sönüyordu. Karanlık odayı kaplıyordu. Hanımefendi biraz daha pencereye yaklaşıyor, bu nedenle daha çok üşüyordu. Tam ışığı açmayı aklından geçiyor, sonra hemen vazgeçiyor, bunun üstesinden geliyordu. Karanlıkla

mücadelesinde çalışmaya ve gözlerini gergin tutmaya devam ediyordu. Böyle beş dakika geçiyordu. Tasarruf edilen saniyeleri saat seslice çalışıyordu. Memnuniyetle aklında geçirdi: Az önce arzumu yerine getirip ışığı yaksaydım, gereksizce beş dakikadır yanacaktı. Biraz çabayla şimdi de görülebiliyor, her ilmik ayırt edilebiliyor. Onu bunu iyi biliyordu. Her daim bir şeyler tasarruf edilebilir, her şeyden bir parça koparılabilirdi. Zamandan, sıcaklıktan, aydınlıktan, yemekten ya da tilden... Her zaman, gerçekten imkânsız görüldüğünde dahi.

Bu düşünceler içinde Hanımefendi elektrik enerjisi yerine görme yetisini zevk alarak harcıyordu. Gözyaşları gelene ve karanlık ilmikleri karıştırana kadar. Şimdi gerçekten hiçbir şey görünmüyordu. Ama ışığı açmadan önce, bir süre olduğu gibi bekliyor, ellerinin işinin üzerinde bağlamış ve tasarrufun son safhasının erişilmez olduğu düşüncesiyle. Bu onu üzüyor, ama cesaretini kırmıyordu. Sadece uzak değil, erişilmez de olsa, bunlar yine de kendine koyabileceği tüm hedeflerden en yakışır çaba, fedakârlık ve mağduriyete sahipti.

Bu ilk karanlık zamanlarda, gündüze, güneşin parladığı ya da gece ışığın yandığı zamanlara nazaran bu daha net, açık ve anlaşılır geliyordu ona.

Dışarıdaki olayların ve görülebilir değişikliklerin olmadığı şimdiki yaşamında, her şey netti. Uzaklar dahi yakın görünüyordu. Sönmüş sobanın yanında, bu yarı karanlıkta, işini bitirdiğinde her şey daha net ve canlı hale geliyordu. Geçmiş yakınlaşıyor, hatıralar kendiliğinden ortaya çıkıyordu. Tüm hayatı, ilk başlangıçlarından, yani babasının ölümünden itibaren önünden geçip gidiyordu. Bu başlangıçlarını anımsamayı seviyordu. Bu, hayatının coşkulu dönemi idi.

Çünkü, kısa ya da fark edilmez de olsa en büyük çöllerin dahi ilkbaharları vardır.

O zamanlar bir rüyanın onun üzerinde hükmü vardı ve hayallerle sorumluluğunu yerine getiriyordu. Tabii ki bu hayal-

ler aşk ya da eğlence üzerine değil, paranın nasıl ve hangi araçlarla kazanılacağı, kazanılan paranın nasıl artırılacağı ve korunacağı üzerineydi.

Anılar ise bir kez harekete geçti mi sadece başlangıçlarda durmuyorlardı.

II

Babasının ölümünden sonraki ilk aylar hüznü, ama aynı zamanda acıklı ve yaşarken de ölüyken de yas tutulabilen bir hayat gibi neşeli, bir ölüm marşı müziği gibi ihtişamlıydı.

Daha o günlerde Rayka'nın hayatı beklenmedik ve ani bir şekilde değişmiş, Rayka kendi yolunu bulmaya başlamıştı.

O zamanlarda kadınların, hele de bu yaşlardaki birinin, kendi işlerini kendisinin halletmesi, yetkilileri bizzat ziyaret etmesi ve iş insanları ile müzakereler yürütmesi son derece sıra dışı bir şeydi, ama onun bu durumu istisnai olarak görülüyor, öyle kabul ediliyordu. Kırmızılaşmış siyah gözlü, sararmış yüzlü, yoksul giyimli, süslenmek ve güzelleşmek için gerekli moda ya da kadın ihtiyaçlarıyla hiçbir bağı olmayan bu zayıf kızı herkes iyi tanıyordu. Herkes babasının, Obren Efendi'nin, kendi iyiliğinin, sert ve eski ticaret anlayışı onurunun kurbanı olarak çöktüğünü ve öldüğünü biliyordu. Herkes de onu böyle kabul etmişti. O ise büyük ölçüde bunu kullanıyordu. Herhangi bir boş söz etmeden, gülümsemeden herkesin önüne mütevazı bir rica ya da belli bir taleple geliyordu. Herkes de evinde adeta kaderi tepe taklak olan bu acılı kıza yardım etmeye çalışıyordu. Bu şekilde, birçok faydalı dönüşümü ve katı kanunları es geçmeyi başarıyordu. Hanımefendi için en ideal ve en hafif çözümler bulunur, başka hiçbir iş insanına verilmeyen faydalı tavsiyeler ona verilirdi. Bu şekilde, babasının ardında bıraktığı durumu zamanla temizlemeyi başarmış, şüpheli noktaları babasının muhasebecisinden daha iyi

çözmüş, çoktan kayıp olarak nitelendirilen birçok hak talebini tahsil etmiş ve başkalarının kasalarında ölü olarak yatan değerli kâğıtları paraya çevirmişti.

Bu işlerde vasisi ve aile dostu olan Mihailo Efendi ile Union Bank'ın Müdürü Dragutin Payer'in ona çok yardımı dokunmuştu.

Mihailo Efendi, hasta ve yorgun bir adamdı. Geçmişte verem hastalığının birçok ferdini kurban ettiği, ancak hiçbir zaman tamamen yok edemediği eski bir Saraybosnalı tüccar ailesindendi. Önce oğulları ve kızları, şimdi de torunları, ailesinden her daim birileri Avusturya Alplerindeki sanatoryumda ya da denizde tedavi görürdü. İş anlamında da hanelerinin konumu zor ve karmaşıktı. Ama Mihailo Efendi'nin en büyük ve görünmeyen derdi en büyük oğluydu. O sessiz ve anormal derecede kabiliyetli, azizlere yakışır düzeyde nazik ve güzel vücuda, ama hareketli bir ruha sahip genç, ilk altı yıl boyunca Saraybosna lisesinin en iyi öğrencisi, mucizevi bir çocuktü. Ama o zamanda şiirler yazmaya başlamış, okulu bırakmış ve mezun olmadan önce Sırbistan'a kaçmıştı. Bir şair ve bohem olarak Belgrad'da yaşıyordu. Baba ile oğul arasında geniş ve boşuna bir yazışma uzun zaman devam etmiş, ama bu bağ da uzun süre önce tamamen kopmuştu. Hastalığı, oğlunun ardından duyduğu acı ve iş meseleleri Mihailo Efendi'yi zayıflatmış ve tüketmiş, artık dışarıdan da son derece mağrur görünüyordu. Onun o kahverengi iri gözlü yüzü, bir insanı kederlendiren ve ona acı veren her şeyden daha parlaktı. İtibar ve edebin aradığı o sessizliği ise altın çağdaki İspanyol ressamların figürlerini andırıyordu.

Mihailo Efendi, Obren Efendi'nin dul karısı ve kızının evsiz, ekmeksiz kalmaması, başlarına gelen bu talihsizliği en asgari şekilde hissetmesi için elinden gelen her şeyi yapmış, Saraybosna çarşısındaki tüm Sırp tüccarlar, akrabaları, dost-

ları ve talihsiz Obren Efendi'ye saygı duyan herkes bu konuda ona yardım etmişti. Onların arasında bir yabancı da dikkat çekiyordu: Bir Budapeşte bankası olan Union Bank'ın şube müdürü Payer. Alman soy ismine sahip bu adam, belli bir ırka ya da gerçek bir millete ait değildi. Babası Osiyek'te ikamet eden Banatlı bir Alman, annesi ise asil bir aileden gelen bir Hırvat idi. Bu kadının baba tarafından ninesi Rumen, anne tarafından ninesi ise Macar'dı. Normalde bu insanlarda, farklı ve bağdaşmayan kan kendi aralarından mücadeleye ve püskürtmeye neden olur, ama Payer'in kanı huzurlu bir şekilde akıyor ve ona sıra dışı ve uyumlu bir bütünlük veriyordu.

Uzun boylu, yakışıklı, seyrelmiş ve kurlaşmış saçları, gri ve iri gözleri, konuşurken ve yürürken yumuşak ve geniş hareketleri olan bir adamdı. Macar bir kadınla evliydi. Zengin olan eşi, onunla birlikte değil, Macaristan'da bulunan babasının çiftliğinde yaşıyordu. Bir tek oğulları vardı. Yakışıklı bir delikanlı olan oğulları da Macaristan'da bir bürodaydı. Kabiliyeti ve bağlantıları göz önüne alındığında, Payer çoktan şimdi sahip olduğundan daha önemli bir konumda, belki de bankanın Budapeşte'deki merkezinde en büyük müdürlerden biri olabilirdi. Oysa o bu konuda didinmek yerine, kendi arzusuyla Saraybosna'da kalmış, bu şehirle aralarında bağ kurmuştu. Logavina Sokağı'nda zengin ve zevkli bir şekilde düzenlenmiş dairesi vardı. Tutkulu bir avcı ve iyi bir tenis oyuncusuydu. Eski silahlardan, geleneksel nakışlardan oluşan güzel bir koleksiyonu, farklı dillerde iyi bir kütüphanesi vardı. Eski fotoğraflar satın alır, çalışmalarını hakkında ne düşündüğünü söylemeden genç resamlara yardım ederdi. Saraybosna'daki ilklerden olan ve nehir kenarında kendine has güzel bir binada bulunan bankayı, adeta oradan geçermişçesine sakın, ama dikkatli ve iyi yönetiyordu.

Obren Efendi ile arasında sadece iş ilişkisi değil, aynı zamanda uzun yıllara dayanan hakiki bir dostluk da bulunuyordu.

Onun ölümünden sonra dul kalan karısına ve kızına göz kulak olmayı ve onların işlerini kolaylaştırmayı kendine bir borç bildi. Bunu da basit bir şekilde, sakince, çok fazla konuşmadan, kısacası hayatındaki diğer her şeyi yapar gibi yaptı.

Bu insanlar sayesinde ve Rayka'nın erkek azmi ile Obren Radakoviç Efendi'nin mirası ile ilgili hesaplar zamanla en uygun şekilde kapatıldı ve ailesinin hayatta kalması, geçinmesi meselesi de mutlu bir şekilde çözüldü.

Obren Efendi'nin Saraybosna dışındaki tüm hesapları kapatılmış, Saraybosna'daki Obren Radakoviç firmasını ise onun uzun yıllardır işletmeciliğini yapan Veso Rujiç devralmıştı. Veso, mirasçılarla "3 kuruşun 1'i" üzerinden çalışıyordu.

İşler doğal olarak zayıflamış ve her geçen gün azalmıştı, ama Veliki Çurçuluk Sokağı'ndaki dar, temiz, yarı karanlık ve boş, girişin üzerinde büyük ve eski "Obren Radakoviç: Komisyon ve Emlak Dükkânı" yazısı bulunan iş yeri duruyordu. Her bir tarafında ayrıca altın rengi daire içerisinde "1885 yılında kuruldu" yazıyordu. Onun altına ise küçük ve mütevazi harflerle "Sahibi Veselin Rujiç" yazılıydı.

Tüm dünyanın ona seslendiği üzere "Obren Efendi'nin Veso'su", zira hiç kimse ona "Veso Efendi" olarak seslenmiyordu, ömrünü patronunun yanında geçirdiği gibi, tamamen doğal olarak, sonrasında da onun adının gölgesinde kalmayı, ondan kalanları korumayı ve ailesine hizmet etmeyi seçiyordu. Veso, geçmişi bilinmeyen bir yetimdi. Köyün birinden gelmiş, çelimsiz, ufak tefek ama tombulca, köse, ince sesli, irice kafalı, pembe ve zaman zaman kırışık yüzü olan biriydi. Kudretli patronunun yanında kendi düşüncesi, iradesi yokmuş gibi görünün bu küçük adam, aslında inatçı ve az konuşan bir köylüydü. Mütevazi, ama temiz ve güzel giyinirdi. Kendisi gibi ufak tefek ama tombulca ve sarışın, Soka isimli bir karısı vardı. Varoş'ta, temizlikten ve düzenden adeta şarkı söyleyen küçük, beyaz, pencerelerinde çiçekleri ve minyatür

avlusu olan bir evde yaşıyorlardı. Çocukları yoktu. Sessiz ve adeta iki evcil hayvan gibi uyumlu yaşıyorlardı.

Patronunun ölümünden sonra, endişeli ve kimsesiz gibi tek başına tüm gün dükkânda oturuyordu. Obren Efendi'nin dayanacağı olmadan, kendini terk edilmiş ve güçsüz hissetse de akli mümkün olduğunca çalışıyor, küçük gözleri ve ufak kırmızı elleri sürekli hareket ediyordu. Bu talihsizlikte dahi o sadece sadık olduğunu değil, aynı zamanda kendince akıllı ve kabiliyetli olduğunu da göstermişti.

Henüz ilk haftalarda Rayka her gün dükkâna uğramaya başlamıştı. Burada Veso ile tüm hesap ve kitaplara bakıyor, her konu hakkında konuşuyordu. Sessiz, kasvetli ve sakin bir halde, muhasebe işleriyle, ticari yazışmalarla ve işleyişin tamamıyla tanışmıştı. Bunun kadın işi ve hatta onun yaşındaki birinin işi olmadığını söyleyenler, boşuna söylüyordu. Her gün bir-iki saatini Veso'nun yanında geçiyordu. Bunu ona güvenmediğinden yapmazdı, zira bunu asla hiç kimse düşünmezdi bile. İşler öyle gerektirdiği için de yapmazdı, çünkü çok fazla iş de yoktu. Bunu sadece öğrenmek ve bilmek, babasının hayatını bıraktığı o mekanizmanın diğer taraftan nasıl olduğunu görmek istediği için yapardı. Bankaları ve yetkili kurumları dolaşarak, annesinin ve kendisinin bu küçük malvarlığını düzenleyerek kendisi de bu mekanizmayı daha iyi tanıyordu. Sadece bu yarı karanlık ve soğuk dükkânda, Obren Efendi'nin yaşayan bir hatırası olarak duran Veso'nun yanı başında oturmak dahi onun için babasının bıraktığı bir yemine hizmet etmek gibi geliyordu.

Dükkânın ve iş insanları ile yetkili kurumlarla yaptığı işlerin yanında Rayka evi de unutmuyordu. Burada da zamanla kendi isteklerini gerçekleştirmeye başlamıştı.

Babası için yarım yıl yas tuttuktan sonra “Şimdi evin sorumluluğu benim üzerimde!” demişti kendi kendine. O an tam göğsünün orta yerinde bir şeylerin titrediğini hissetti. Sanki başka bir kalpmiş gibi, heyecanlı ve tatlı bir şekilde atıyordu.

Önce evi nasıl idare edeceği ile ilgili planını annesine anlattı, ama tüm planı değil, sadece onunla ilgili olan ve bilmesi gereken kadarını.

“Babamın arzusu tasarruf yapıp insanların bize yaptığı kötülüğü bir nebze de olsa düzeltmemiz. Ben ona bunun sözünü verdim. Hemen işe koyulmak gerek. Bundan böyle büyük misafir odasının sobası da antredeki toprak ocak da yakılmayacak. Sadece senin yatak odandaki sobayı yakacağız ve genel olarak günlerini de orada geçireceksin. Evin hizmetleri, yemek ve tüm diğer şeylerle bundan sonra ben ilgileneceğim. Sen dinlen ve el işlerine bak.”

Radoyka Hanım ağlıyordu, gerçi o günlerde ona ne söylenecekti zaten. Bu sözlerin tam manasını henüz kavrayamamıştı bile.

Gelecek ay Hanımefendi, Simo’yu yanına çağırdı. Simo, atlar ve ineklerle ilgilenen, odun kıran, su taşıyan, kısacası bir tüccar evinin gerektirdiği tüm ağır işleri yapan gençti. Obren Efendi evlendiğinden beri bu evdeydi. Yalnızdı. Karısı ve ailesi yoktu. İri yapılı, gösterişsiz, iyilikseverdi. Sanki sonsuz dek hizmetçi olmak ve efendisinin hayatını yaşamak için yaratılmıştı. Sol eli ile dağınık kahverengi bıyıklarını ovuşturarak Hanımefendi’nin önüne geldi.

“Simo! Babamın ölümünden sonra evimizde her şeyin değiştiğini söylemek için seni çağırdım. İnsanlar kendilerinin olanı da bizim olanı da aldılar. Bu yüzden bizim de nasıl ve ne yapacağımıza bakmamız lazım.”

“Yani, Rayka Hanım, bakacağız.”

“Atı ve ineği satmaya mecburuz, bu nedenle bir çalışana da ihtiyacımız yok, diye devam etti genç kız, sanki onu hiç duymamış gibi.”

“Nasıl yani?”

“Burada 1 Ocak’a kadar kalabileceğini ve şimdiden kendine yeni bir yer aramanı söyleyecektim.”

Simo, sanki ne dediğini bilmeyen bu kız çocuğunda daha anlayışlı ve yetişkin birini arıyormuş gibi dönüp etrafına bakındı.

“Ben tam da bu dönemde evde bir erkeğe ihtiyacınız olacağını düşünmüştüm. Ben size maaşımdan bahsetmiyorum. Mitrova bölgesinden merhum patronun yanına geleli 17 yıl oldu. Onun hatırı için, sadece ekmek ve suyla da hayatımı sürdürsem ne sizi ne de hanımı bırakırım.”

Sesi kısılmaya, gözleri gölgelerle dolmaya başladı.

Genç kız, göğsünde bir şeylerin kıpırdadığını hissetti. İnsanın büyük bir derinliğe eğilmesi gibi hem tatlı hem de tehlikeli bir histi. O an sendelese de hemen babasının ölmeden önce söylediklerini düşündü. Bu, onun söylediği o zayıflık anlarından biriydi. Kafasının kaldırdı ve soğukkanlı, olmak istediğinden daha keskin bir şekilde şunları söyledi:

“Babamın seni sevdiğini ve senin çok iyi bir insan olduğunu biliyorum Simo. Ama bizim için öyle bir dönem başlıyor ki bir an önce kendine iş aramaya başlaman en iyisi.”

İri yapılı adam şaşkın ve üzgün bir halde dışarı çıkarken, genç kız bu sefer aşçı Rezika’yı çağırdı. O da altı yıldır evdeydi. Dünyanın tüm iyi aşçıları gibi o da güçlü, azıcık sert ve dediği dedik bir kadındı. Genç kız, sanki büyük bir provada gibi, daha güçlü bir şekilde doğrulup kasıldı.

“Rezika, babamla beraber her şeyimizi kaybettiğimizi biliyorsun. Evdeki hayatın da değişmesi gerekiyor. Bir daha ne büyük misafirler ne de onlar için yemek pişirilmesi söz konusu olmayacak. Senin işin bundan sonra azalacak, ben de ev işlerinde yardımcı olacağım. Biz pahalı bir hizmetçinin parasını artık ödeyemeyiz. Simo’yu da işten çıkardım. Seni burada tutabiliriz ama aylığını bugüne kadar aldığın 24 krunadan 20 krunaya indirmek şartıyla. Eğer bunu kabul edersen, kalabilirsin. Yarına kadar düşün, sonra bana bildirirsin. Evin ihtiyaçları için gerekli para bundan sonra bende olacak. İlk başlarda her sabah beraber çarşıya gideceğiz.”

Sadece evin içinde değil, komşularda, uzak akrabalarda ve tanıdıklarda da bir endişe ve kargaşa hali belirmişti. Bazı akrabaları, bu henüz büyümemiş ve dediği dedik genç kızın evde hüküm sürmesine izin vermemesi için annesini uyarıyordu. Annesi ise sadece ağlıyor ya da gülümsüyordu. Mihailo Efendi de gelip ani kararlar almaması tavsiyesinde bulunuyor, durumun zor olduğunu ancak evi tamamen kapatacak büyüklükte bir felaketin söz konusu olmadığını söylüyordu. Genç kız ise babası ölmeden önce ona tam olarak ne söylediğini en iyi bilen kendisi olduğunu söylüyor, bazı diğer kararlar için reşit olmasa da kendi evlerinde istediğini yapabileceği, istediği şekilde düzen kurabileceği cevabını veriyordu.

Yeni yılda Simo gerçekten evden ayrıldı. Rezika, düşürülen maaşı ile iki ay daha kalsa da daha fazla dayanamadı. Hanımefendi onunla çarşıya gidiyor, aldıkları yiyeceklerin hem türünü hem de miktarını kısarak her gün harcamalarını azaltıyordu. Rezika artık dayanamadı. Ağlayarak hanımıyla vedalaştı. Ardından ise komşu evlerde, böyle devam ederse bir hikâyenin parçası olacak bu çocuk canavara hizmet edeceğine, bir süvari birliğine hizmet etmeyi tercih edeceğini anlatıp durdu.

Hanımefendi, tüm ev işleri için genç bir kızı işe aldı. Artık annesi ile birlikte mutfağı o idare ediyordu. İlk başlarda ona tavsiyelerde bulunan akrabaları ve arkadaşları da zamanla onun inadından yorulup onu kendi kafasına göre hareket etmeye bıraktılar. O ise planlı ve sabırlı bir şekilde çalışıyordu. Her kararını hızlı ve acımasızca alıyordu, ancak kararı almadan önce uzun süre üzerinde düşünüyor, bazı kararlar arasında epey zaman geçmesine de müsaade ediyordu. Zaman aldığı kararları uygulamasında ve yeni kararlar almasında ona yardım ediyordu.

Dayısı Vlado hayatta olduğu süre zarfında, abarttığı bazı tasarruf tedbirleri ile ilgili ona uyarılarda bulunuyor, dünya ile bağını mümkün olduğunca sürdürmesi için onu zorluyordu.

Kız kardeşine, yani onun annesine, kızının eli sıkılığını ve katılığını hissetmesin diye hediyeler getiriyordu. Onun yanında hâlâ şakalaşmalar ve gülüşmeler devam edebiliyordu, zira o nadiren geri çeviren ve insanların hatalarını kolay affeden insanlardandı. Rayka ile onun arasında, birinin tasarrufları diğerinin müsrifliği üzerine sürekli devam eden mücadele de neşeli ve iyi niyetliydi.

Hiç beklenmediği anlarda eve gelirdi. Rayka'yı başı bağlı, tozlu ve dirseklerine kadar kurumlu halde ağır bir işle uğraşırken bulurdu.

“Haydi hazırlan. Seni Benbaşa'ya dondurma yemeye götürmeye geldim. Tüm arkadaş ortamı orda.”

“Tanrı iyiliğini versin, nasıl olduğumu görmüyor musun! Hava güzelken ben de tavanı temizleyeyim dedim.”

“Tavan kaçmayacak. Hadi giyin. Fayton bekliyor.”

“Fayton mu? Gerçekten sen tımarhaneye gönderilmeye hazır hale gelmişsin.”

Pencereden baktı ve orada yeni parlak bir fayton ile başında kırmızı fesi ve çiçeğiyle faytoncuyla gördü. Faytoncunun saatli çalışması ve her geçen dakika masrafın daha da arttığı düşüncesi, sanki kanı damla damla vücudundan çıkıyormuşçasına onda katlanılmaz bir acıya neden oldu. Ne onu ne de o lanet olası faytonu görmemek için yüzünü elleriyle kapadı ve dayısının gülüşünü alt etmek için çığlık atmaya başladı.

“Hayır! Ne seni ne de onu görmek istiyorum. Vlado, gerçekten sinirleniyorum.”

“Haydi, ölümü öp!”

“Böyle yaşamaktansa öl bence.”

Onun olduğu yerde kim gerçekten hiddetli ve ciddi bir ifadeyle durabilirdi ki?

Oda içinde bir koşuşturma, gülüşmeler ve itiş kakış başlar, en sonunda ise anlaşlırdı: Önce o faytoncuyla gönderecek,

(çünkü bu masraflı bekleyişe o tahammül edemiyordu) ardından kendisi de yıkanıp giyinecekti. Ardından yürüyerek şehir içinde oraya gideceklerdi. Vlado yakışıklı, yüzünde gülümsemesi, Japon ipeğinden beyaz takım elbisesi ve ceketinin cebinde gülüyle, Rayka ise kara, bükülmüş, adı olmayan bir saç stili ve arkası önünden daha uzun olan eteğiyle.

Daha çılgınca ve daha garip şeyler de başından geçiyordu, zira onunla hiçbir tuhaflık ihtimal dışı ya da imkânsız değildi. Vlado, bir sabah gözlerini onların evinde açmıştı. Uykusuz, toz içinde ve kucağında küçük bir kuzu ile gülümsüyordu.

“Her zaman çalışmadığımı ve ticaretten anlamadığımı söylüyorsunuz. Şimdi ciddi bir şekilde ticarete ve tarıma kendimi adadım. Çalışmamın ilk meyvesini de size getirdim, dedi gülümseyerek.”

Oturup olan biteni anlattığında ise herkes için aslını gördü.

Kendisi gibi iki arkadaşıyla Vrelo Bosne’ye gitmiş, burada içki ve müzik eşliğinde tüm gece oturmuşlardı. (Yaz gecesi nedir ki, arkana dönene kadar geçip gider.) Şafak vakti ise fayton ile Saraybosna’ya doğru yola çıkmışlardı. Yolda aralarında yeni kuzu doğurmuşların da bulunduğu büyük bir koyun sürüsüne denk gelmişlerdi. Faytonları toz, süt ve yüne kokan bu kalabalık sürü içinde zor ilerliyordu. Bu olanlara ilk önce sinirlenseler de ardından onlara da eğlenceli gelmeye başlamıştı.

Geceyi içki ve müzik eşliğinde geçiren bu gençlerin, yaz şafağında gösteriş yapmak için büyük arzuları ve geniş kalpleri vardı. Böyle anlarda akıllarına gelmeyecek bir şey olamayacağı gibi, bu şeyi yapmaya da her daim hazırdılar. Arkadaşlarından biri tüm sürüyü birlikte toplayıp Saraybosna’ya götürmeyi, orada satmayı ve karı paylaşmayı teklif etti. Üçü de bu fikre hayran kaldı. Parayla tutulmuş sürü çobanı, sürünün sahibinin Alipaşa Köprüsü’nde olduğunu söyledi. Alipaşa Köprüsü yanındaki hana vardıklarında burada gördükleri şişman, sinsî ve köylü bir vurguncu, bu neşeli zengin gençlerin

teklifini ilk önce reddetti. Ama gençler ciddi ve yılmadan bu işin halledilmesini isteyince, bu adam da yavaş yavaş fiyat artırmaya başladı. Bu ticaret, fantastik bir satışla, piyasa ederinin yüzde 30 kadar fazlasıyla sona erdi. Gençler, üzerlerindeki tüm parayı çıkarıp iğdiş edilmiş 61 koçu ve yanlarındaki 11 kuzuyu satın aldı ve sürülerini Saraybosna'ya doğru yola çıkardı. Daha şehir merkezine gelmeden, henüz yolda bu işten pişmanlık duyup soğumuşlardı. O gün pazar kurulduğundan, hayvan pazarına uğradılar. Tüm sürüyü satmanın kolay olmadığını burada anladılar. Sıkıldıklarında ise bir adamı burada sürüyü satması için bıraktılar. Tabii ki kaçınılmaz bir zararla...

Rayka bir yandan bu deliliğe gülerken, diğer yandan da çoktan patron olmaları gereken bu gençlerin düşüncesiz oyunu ve kaybının üzüntüsü nedeniyle ağlıyordu. Aynı zamanda koyun başına ne kadar para ödediklerini ve zararın ne olacağını öğrenmek istiyordu. Buna karşılık Vlado ise gülüyor ve cevap vermek yerine kucağındaki beyaz, sakın kuzuyu her defasında onun yüzüne yaklaşıyordu.

Bu kuzu onların evinde kaldı, evcilleşip tıpkı bir köpek yavrusu gibi onlarla yaşadı. Onu o kadar sevdiler ki hiçbir zaman onu kesmeye kıyamadılar. Nihayetinde ise onu bir kasaba sattılar.

Sonrasında ise Vlado Dayı'nın son yaşı, yani hayatının 23. yılı geldi. Çirkin, zor, borçlar, davalar ve hacizlerle sürekli kötüye giden bir hayat ve nihayetinde de hastalıkla dolu bir yıl. Dubrovnik'te bir hotelde, yalnız başına ölmüştü. Buraya geldiğinin ikinci gününde, kendi kanıyla boğulmuştu. Hotel çalışanları, az sayıdaki değerli eşyasını da almıştı. Ölmek için de en pahalısını tercih etmişti.

Ondan sonra Rayka her geçen gün daha da yalnızlaştı, kendi dahi nasıl, ne zaman ve neden olduğunu bilmeden. En yakın kız arkadaşları bile onu daha nadiren görüyordu. Kız arkadaşlarının anneleri bir süre daha geldi. Bu boş sohbetlerde ne kadar fazla kahve ve şeker tüketildiğini fark ettiğinde ise

Rayka mutfak dolaplarını kilitleyip anahtarı da yanında taşımaya başladı. Böylece onlar da gelmemeye başladı. Sadece anne ve baba tarafından akrabaları hâlâ uğruyorlardı. Zira bu, bizde hâlâ devam eden güçlü akrabalık bağları kanunlarına göre, her şey gerilemeye başladığında da sürmeliydi. Aynı zamanda bizim medeni ailelerimizin antik ilkeleri de “Nasıl olursa olsun, bizim” diyordu. Keyifsiz ve türlü endişelerle, bu kez nasıl bir hoş olmayan sürprizle karşılaşacaklarını sorgulayarak geliyorlardı. Zira bir vakit zenginlikten çok ev sahibinin doğuştan gelen asilliğinden kaynaklanan sıcak bollukla parıldayan bu ev, her geçen yıl daha soğuk ve daha nahos hale geliyordu. Hiçbir eşya evden dışarı çıkarılmamıştı, ama kullandıkça harcanabilen ve bir kenara kaldırılacak her şey insan elinin, ayağının ve mümkünse bakışının da erişemeyeceği bir yere kaldırılmıştı. Hanımefendi için, sandık ve dolaplara kapatılmış tüm eşyalar da onunla beraber tasarruf ediyormuş gibi geliyordu. Öte yandan kullanımda olanlar ise her gün azar azar kayboluyordu, zira her dokunuş ve yabancı birinin bakışı onlardan bir şey götürüyordu. O ilk olanlar, meyvenin içinde saklı sermaye gibi geliyordu, tüm diğerleri ise, açıkta ve savunmasız olan, zedelenen ve eriyen, kendisi harcandığı gibi etrafına da yeni harcamalar çıkaran bir anamal gibiydi. Ama kullanımda kalanlar da açıklanamayan bir şekilde değişiyordu. Tüm eşyalar, sanki kendi aralarında kavgalıymış gibi duruyordu. Evin temiz olmadığı ya da ihmal edildiği söylenemez, ama neşeli evlerde adeta şarkı söyleyen ve parıldayan o parlak ve sağlıklı temizlikten de uzaktaydı. Zira cimrilik, zamanla fiziksel kirliliği de beraberinde sürükleyen bir tutkuydu. Burada hâlâ eski temizlikle yaşıyordu. Ama ilk işaretler kendini belli ediyordu. Tüm odalarda ve bazı eşyaların etrafında fark edilmeden karanlık sıkıntının, soğuk ve taşlaşmış homurdanmanın atmosferi sinmeye başlamıştı. Bu evde bulunan her şey yavaşça ama sürekli bir şekilde kayboluyordu. Her gün, her saat, ışıltısından ve hayat sıcaklığından bir şeyleri yitiriyor, kirliliğin habercisi olan zorlukla fark

edilen o gri tabakaya yayılıyordu. İlk bakışta bu eşyalar, sadece kirli denemeyecek kadar temiz görünüyorlardı. Onlardan, yerine getirmeleri gereken dışında bir şey aranmadığı çok açıktı. Bu eşya ya da mekânlar, sadece tekke, manastır ya da tek bir misyon veya amaç için yaşayan yalnızlar da yıllar sonra böyle bir görüntüye sahip oluyordu. Böyle evleri herkes pas geçiyor ya da sadece mecbur kaldıklarında onların içine giriyordu.

Akrabalar dışında eve uzunca bir süre dilenciler de gelip gitti. O dönemdeki Saraybosna dilencilerinin, her doğu şehrinde bulunan dilenci türünden olduğunu bilmek gerekir.

Dilenci sınıfının varlığı, aslında, batıl inanç ve kurnazca hesaplara dayalı kurumlardan birini temsil etmektedir. Burada zenginler ucuza huzuru bulurken, dilenciler ise doğrudan çıkarlarına bakıyordu. Ancak bizdeki eski medeni toplum, buna bu gözle bakmıyordu. Onlar için bu grup “Tanrı’nın insanları”, herkesin sorumluluğu ve ilgilenmesi gereken bir meseleydi. Türlü yoksul çocuklar, sakat veya doğuştan talih-sizler, uzatılmış bir el ve sürekli olmayan bakışla, bazen kötü bazen ürkek görünüyordu. Çalışamayan ve genel anlayışla zaten çalışmaması gereken doğuştan sağır ve dilsiz, kıt zekâlı ya da kaza geçirmiş kadınlar... Bitkin ama neşeli, sakalları uzamış, yamalı bir takım elbise içinde, sırtında bir çanta ve elinde bir baston ile ihtiyarlar... Bu halleriyle dilenci kılığına girerek dünyayı dolaşan ve kimin zengin ve mutlu olmayı hak edip kimin hak etmediğini görmek için insanları sınavan Tanrı’nın ta kendisine benziyorlardı. Bu kimseler, her zengin ve varlıklı ev için bir çeşit iyi ruh ve bu evdeki refah ile kalkınmanın sürdürüğünün canlı bir kanıtıydı. Varlıklı dünya onlarda “Tanrı’nın takdirinin anlaşılması ama ebedi kararının” kanıtını görüyordu. Buna göre bazı insanlar her şeye sahipti ve her daim sahip olacaktı, bazılarının ise hiçbir şeyi yoktu ve hiçbir zaman olmayacaktı, her ne kadar tüm dünya onlara her şeyi sunsa da...

Belli bir hareket sırası ve zaman programı olan bu insanlar, belirli günlerde ve hatta saatlerde belirli evlere uğrayıp adeta yazılı olmayan ama kutsal bir hak sahibi olduklarını iyiliklerinin ve sahip olduklarının bir parçasıymış gibi kendilerine ait parayı ya da ekmek parçasını alır, ev sahibine ise boş bir sözden fazlası olmayan minnettarlık ifadelerini söyleyip Tanrı'nın tüm verdikleri ve insanlar ile kötü şansın alamadıkları, hayrın ve sadakanın kollayıp korudukları her şey için kendilerini şanslı hissetme duygusunu güçlendirip giderlerdi.

Bizdeki bu dilencilik, Batı Avrupa ülkelerindeki ile aynı anlama gelmiyordu. Onların dilencileri genellikle kendi mağdurlarını arayan kötü insanlar, parazitler ve dolandırıcılar, bizdekiler ise (en azından bizim doğulu anlayışımıza göre) kendileri de mağdur, toplumun sefaletinin kaçınılmaz bir bölümünü kendi omuzlarında taşıyan varlıklar ve bununla herkesin inandığı haline gelip mutluların mutluluğunda zenginlerin zenginliğinde pay sahibi oluyorlar. Bizdeki dilencilik, insan kaderinin bizim medeniyet ve çarşı anlayışı, hayat ve edinme tarzımız ile en dar bağlamda kendi açıklaması var (ya da vardı). O, varlıklı ve imkânı olanlar ile şansız ve ihtiyaç sahipleri arasındaki mecburi, eski ve istikrarlı bir değişikliği temsil ediyor. Doğal ve benimsenmiş bir yöntemle, başka türlü düzeltilemeyecek olanı tamamlıyor ve düzeltiyordu. İşte bu yüzden, üstü kapalı ve eski sözleşmeye göre, dilencilik faydalı ve haklı, aynı şekilde veren için de alan için de bir ihtiyaç olarak görülüyordu.

Son 18 yıldır dilenciler bu evde duygusal bir şekilde ağırlanır ve onlara bolca hediye verilirdi. Bu biliniyordu. Şimdi bunun da değişmesi gerekiyordu. Sadece, Hanımefendi bu hususu, hizmetçiler konusundaki gibi katı ve kestirmeden halledemeyeceğinin farkındaydı. Her hususta ödün veren annesi, bu hususta oldukça inatçıydı. Onun için dilencilere hediye vermek, kökleşmiş bir kutsallıktı. Bu anlayışı babasının evinden getirmiş ve geldiği bu evde de bulmuştu. Evde bir parçacık

ekmek olduğu sürece bu kutsallığa dokunulabileceğini düşünemiyordu dahi. Bu neden Rayka, bu geleneği kısa yoldan kesip atamıyordu, ama dilencilere hediye verilmesi işini de tüm diğer işler gibi kendi eline almıştı.

Dilenciler onun elini hemen hissetmişti. Artık onları kendi üslubuyla karşılıyor; sert ve soğuk, keskin bakışlarıyla kimin yardıma muhtaç olduğunu, kimin olmadığını sorguluyor, paçavralarında saklı zenginliklerinin izlerini, fiziksel eksikliklerinde samimiyetsizliği ve değişimi arıyordu. Onun çocukluğunu bilen dilencilerin büyük bir kısmı, onu el uzatarak, bir şeyler mırıldanarak ya da yüzünde yoksul bir gülümseme ile selamlıyor, onun da kendilerine gülümsemesini nafile bekliyordu.

Dilencinin gerçekten yaşlı ve çaresiz olduğunu, onu geri çevirecek bir bahanesi olmadığını anladığında ev kapısını kapatır, mutfağa giderdi. Buradan bir parça eski ekmek ve sert peynir alır, dilenciye götürürdü. Ama, eli sıkılıkta ve zorlu tasarruf yeteneğinde henüz kendinden emin olmayan bir çırak olduğundan, koridorda yürürken bunlara daha çok ihtiyacı olan bir dilencinin gelebileceğini hatırlayarak geri döner ve peyniri dolaba bırakırdı. Ekmek parçası ile giderken de parçanın çok büyük olduğunu gözlemler, tekrar mutfağa dönerek parçayı ikiye böler ve yarısını küçük sepete koyardı. Bunun dilenciye uygun olduğuna karar verip yeniden kapıya doğru hareket edince de irkilerek bıçağı alır ve ekmek parçasından ince bir dilip keserdi. Bunu dilenciye verirken de her zaman ekmeği ve dilencinin yüz ifadesini gözlemler ve bu şekilde aldanıp gereğinden fazlasını vermiş olabilir mi diye değerlendirme yapardı.

Herhangi bir vesile dilenciye kovması ve geri çevirmesi için yeterli ve makuldü. Biri bahçe kapısını kapatmayı unutmuş, diğeri yalın ayakları ile çamur getirmiş ve Saraybosna'daki zengin bahçeleri arasında gurur duyulan o beyaz, küçük kaldırım taşlarını kirletmiştir. Bir gün yine gazetede Paris'te bir

dilenci kadının yoksulluk ve paçavralar içinde nasıl öldüğünü ve evindeki tahta zeminde 250.000 franktan fazla bir para bulunduğunu okumuştı. Bu haber, bir hafta boyunca kapıya gelen tüm dilencileri geri çevirmesi ve onlara “para içinde yattıklarını” ve rol yaptıklarını söyleyerek azarlaması için yeterliydi.

Günler ve aylar böyle geçiyordu. En nihayetinde, hâlâ içinde canlıların yaşadığı bu patron evinde daha önce duyulmamış ve hatırlanmayan bir şey oldu. Dilenciler artık daha seyrek geliyor, bazı günler hiç uğramıyor artık gelseler de geri çevriliyorlardı. Radoyka Hanım, “artık sefillerin de muhtaçların da ev kapısını açmadığı” için acı bir şekilde dert yanıyordu. Sık sık pencere kenarında durur, korkak ve endişeli bir halde sokağa bakar ve o vakit kendi gözleriyle tanıdık dilencilerin, vebalıymış ve soyu tükenmiş gibi evlerini nasıl pas geçtiklerini görürdü. Bu nedenle de dayanmak zorunda olduğu bu şahsi fedakârlıktan çok, ağır ve onarılamaz bir lanet yüzündenmiş gibi ağlar ve içini kemirirdi.

Bu şekilde Hanımefendi, kimseye açık etmediği ve kendisinin de açık ve tam olarak göremediği yolda kendisine engel olarak gördüğü her şeyden planlı ve düzenli olarak kurtuluyordu. Kendi sigortasının süresinin sona erdiği vakit de gelmişti. Yeni yıl başında, Hanımefendi'nin Trst sigorta kurumundan 20.000 krana alma hakkı vardı.

Gerçekten de ocak ayı sonunda, vasisi olan Mihailo Efendi, her zamanki gibi sessiz ve sıradan, ama daha şık ve neredeyse hüzünlenmiş bir halde onlara geldi. Kendisine çok çektiren ve işinde engel olan astımı yüzünden zorlukla nefes alıyordu. Sigorta kurumunun sigortasını ödediğini ve parayı Union Bank'a onun adına yatırdığını söylemeye gelmişti.

Hanımefendi bu haberi hiç heyecanlanmadan karşıladı. Sadece gözlerinin arasındaki kıvrıklık ikiye katlanarak dikkatle düşündüğünü gösteriyordu.

Vasisi ona, sigorta kurumunun vergi ve 76 kruna işlem ke-sintisi hariç tüm parayı ödediğini gösteren kâğıtları gösterdi. Aynı zamanda ona, tüm bu işlerde son derece nazik olan ku-rumun, hızlı işlem süreci ve ödeme kolaylığı için Saraybosna gazetelerinde sıradan teşekkür ilanı için bir Hanımefendi'den izin vermesini beklediklerini söyledi.

“İzin veriyorum, ama tek şartım kurumun 76 kruna işlem ke-sintisini kendi üzerine alması. Aksi takdirde izin vermem.”

Mihailo Efendi şaşkın bir şekilde genç kıza bakıyor, adeta kendi kulaklarına inanamıyor, duyduklarını gözleriyle de te-yit etmek istiyordu. Bu tür kamuya açık teşekkürlerin basında çıkmasına izin vermesi gerektiğini ve bunu, kurallar gereği ilgili tarafın ödemesi gereken masraflarla bağdaştırmanın im-kânsız olduğunu ona açıklamaya çalıştı. Herkes bunu yapı-yordu ve kurum da bunu tamamen hak etmişti, ayrıca bunun için ondan, Rayka'dan para da çıkmayacaktı.

“Benden para çıkmayacak ama kurumun çıkarına olacak. Bu nedenle de eğer gazetede çıkmasını istiyorlarsa bana ödeme yapmalılar.”

Mihailo Efendi, kafasında bu genç kıza dair garip fikirlerle öksürerek evden çıktı.

Teşekkür metni gazetede yayımlanmadı. Mihailo Efendi'yi ise vasisi olduğu bu kızla ilgili yeni ve daha büyük sürprizler de bekliyordu.

Bir gün, bu olaydan kısa bir süre sonra, Hanımefendi Miha-ilo Efendi'nin dükkânına uğradı. Onu yalnız yakaladığından ona kısa ve basit bir açıklama yaparak, özel durumlarda buna imkân veren ilgili yasayı kullanarak, henüz 18 yaşında kendi-sinin reşit ilan edilmesini istediğini söyledi. Mahkemeye su-nacağı tüm sebepleri de saydı: Babasının ölümünün ardından yükü ağırlaşan bir dükkân, vasisinin hastalığı ve kendi işle-riyle meşgul olması, bakmakla yükümlü olduğu yaşlı annesi,

daha iyi ve hareketli olacağına inandığı işleri kendi başına idare etme noktasında hazır ve istekli olması. Şimdi ondan bunu kabul etmesini rica ediyordu.

Mihailo Efendi, yorgun ve erken yaşlanmış, şaşkınlık ve acı bir sürprizin yansıdığı gözleriyle ona bakıyordu. Parmaklarına bakarak sigarasını sarmaya devam etti ve sakin bir sesle şunları söyledi:

“Tamam, çocuk. Bugüne kadar idare ettiğim işlerde hoşuna gitmeyen bir şey mi var?”

“Hayır Mihailo, Tanrı affetsin! Sadece, durumumuzu kendin de görüyorsun. Ben böyle genç ve sağlıklı dururken, bir de bizim sıkıntılarımızla neden sen zahmet çekesin? Ben her zaman senin tavsiyelerini isteyeceğim, ama işlerimizi kendimin halletmesi daha iyi. Bu, babamın da isteğiydi.”

Mihailo Efendi, onun yüzündeki çizgilerde bir zamanlar tanıdığı çocuğu aramış gibi ilk kez gördüğünü düşündüğü bu genç kıza baktı.

Nihayetinde kabul etti. Diğer her şeyle Rayka ilgilendi. Bu konuşmadan altı hafta sonra avukat, reşit kabul edildiğini gösteren mahkeme kararını getirdi.

Mihailo Efendi, bu durum kendisine açıklandığında, bunu güzel karşıladı, endişelerini saklayıp öfkesini belli etmedi.

“Sen şimdi,” dedi kısık ve resmi bir sesle, “senin olan her şeyi idare etmekte yasalara göre özgürsün, ama bil ki sen benim öz kızım gibisin ve seni kendi çocuklarımdan ayırmıyorum. Her neye ihtiyacınız olursa, benim destek ve tavsiyelerimin eksikliğini hissetmeyeceksin. Bunu bil.”

Hanımefendi ona teşekkür etti ama sigorta kurumundan gelen parayı nasıl kullanmayı düşündüğüne dair hiçbir şey söylemedi. Genel olarak, vasisi ile son dönemde iş konularını çok az konuşur olmuştu. Şimdi ise bundan tamamen kaçırıyordu. O sadece ihtiyacı olan kişiyle ve sadece istediği konu üzeri-

ne konuşurdu. Gereksiz yere hiç kimseye “iyi günler” dahi demezdi. Eskiden de böyleydi ama şimdi kendi sermayesine sahip olduğunda bu daha da belirginleşti.

Sadece Mihailo Efendi değil, Müdür Payer ile en eski ve tecrübeli tüccarlar da Rayka’nın sigortadan aldığı parayı çarşı yöneticiliğinin kutsal kurallarına göre nasıl hızlı, ustaca ve fark ettirmeden düzenlediğine hayret ediyorlardı. Hanımefendi ise hiç kimsenin aklını karıştıramayacağı, dalkavukluk ya da siyemle sinirlendiremeyeceği kendi yolundan gidiyordu ve onu hiçbir şey bu yolda durduramazdı. Parası çalışmaya başlamıştı. Aslında parası bir süredir çalışıyordu.

Zamanla herkes Hanımefendi’nin babasının mirasının tasfiyesi ve evlerinin sigortası üzerinde değil de kendi düşündüğü ve idare ettiği yeni işler üzerinde çalıştığını fark etmişti. Yine de hepsi ona yardımcı olmak istiyor, Obren Efendi’nin yetimi olduğunda onun sırası gelmeden ve son derece kibar bir şekilde kabul ediyordu.

Ama şimdi, sermayesi ciddi anlamda arttığında, yabancıların eşiklerini aşındırmaya da daha az gerek görüyordu. Bu birkaç yılda insanları, kurumları ve işleri tanıdı. Artık kendisi de Saraybosna para piyasasındaki tüm yenilik ve değişimleri takip edebiliyordu, hem de sadece büyük ve kamuya açık olanı değil, gizli ve küçük ama canlı, insanların büyük çoğunluğu için görünmez olanı da. Burayı talihsiz ve kötü insanlar, ağır faizlerin ve amansız vadelerin köleleri çok iyi bilirdi.

Sonuçta, insanları onu aramaya başlamıştı.

III

1906’larda Saraybosna! Etkilerin kesiştiği, kültürel alanların karıştığı, farklı yaşam tarzları ve zıt anlayışların çatıştığı şehir. Ama tüm bu çeşitli ve farklı sınıflar, dinler, milletler ve toplumsal grupların ortak bir çizgisi var: Herkesin paraya ve

sahip olduklarında daha fazlasına ihtiyacı vardı. Her şeyden önce en çok ihtiyaç duyduklarına dahi sahip olmayanların oranı çok fazlaydı. Onların hayatı, boşuna arzular ve paranın peşinde sonsuz arayıştan başka bir şey değildi. Ama bir şeyle re sahip olanlar ya da öyle görünenler de ellerindekinden daha güzelini ve fazlasını istiyordu. Saraybosna her zaman paranın ve para arayışının şehriydi, ama şimdi bu her zamankinden çok daha fazlaydı. Karmaşık Türk alışkanlıklarından ve aşırı Slav arayışından miras bu medeni dünya, şimdi de toplum ve toplum yükümlülüklerine dair şekilci Avusturya kavramlarını da almıştı. Bu şekilci kavramlara göre insanın şahsi itibarı ve sınıfsal onuru, kısır ve saçma harcamaların büyüklüğüne, genellikle boş ve komik, ruhsuz ve zevksiz lükse dayanıyordu.

Daha az para ve zayıf gelir kaynakları olan buna rağmen büyük bir para açlığı, daha az çalışma arzusu ve ticaret yapma yeteneğine sahip, aynı zamanda daha çok istekleri olan bir şehir düşünmek zordu. Doğulu gelenekler ile Orta Avrupa medeniyetinin karışımı, buradaki toplumsal hayata özel bir şekil ortaya çıkarıyordu. Buradaki yerli insanlar, buraya göç edenlerle yeni ihtiyaçlar ve harcama imkânları bulmada birbirleriyle yarışıyorlardı. Yoksulların ölçülü davranması ve zengin sınıfının da tasarruf etmesine dair eski gelenekler tamamen solmuştu. Varsa eski çarşının mütevazilik alışkanlıklarını, az kazanç ama büyük tasarruf etmenin katı ilkelerini sürdüren insanlar ise çok eski zamanların komik kalıntıları gibi her türlü toplumsal hayatın dışında duruyordu.

Para peşindeki büyük ve acil arayışın, mümkün olduğunca büyük ve çeşitli şekillerdeki borçlar ile krediler arasında görünmez ama yoğun ve kopmaz bağlar ördüğü böylesine bir toplumun ortasında, Hanımefendi kendi sermayesini yaratıyordu. Onun gibi elinde olandan daha azının gerekli olduğunu düşünenlerin sayısı parmakla sayılacak kadar azdı. En çok ihtiyaç duyduklarından ya da imkânlarından daha fazlasını harcadıklarından ötürü paraya ihtiyacı olanların sayısı ise

binlerce idi. Toplumsal ilişkilerin derinine inmeden ve neden ile sonuç arasındaki gerçek bağı aramadan, o yüzeyde gördüklerinden bir sonuca varmıştı. Zaten birçok kadın ve büyük bir tutkunun gücü altındaki insan, ki onda her ikisi de vardı, böyle yapardı. Tüm bu şehri ve etrafındaki hayatı kendi avlanma alanı olarak görmesi ve ava olan ihtiyacı dışındaki her şeyi unutmaması onun çok zamanını almadı.

Daha ilk yılda Hanımefendi babasının dükkânında çok acil krediye ihtiyacı olan kadınları ve diğer insanları kabul etmeye başlamıştı. İşler mütevazı ve masumane başlasa da hızlı ve tehlikeli bir şekilde gelişti, özellikle de sigortadan parasını alıp reşit olunca. Her ne kadar Veso, Hanımefendi'nin planlarını düşünmeden, küçük boyutta işleri sürdürüp, iki-üç tilki derisi için köylülerle pazarlıklar yapsa da Hanımefendi, kendiliğinden çoğalan paranın onun gibi insanlara verdiği tadı, rutubetli dükkanlarındaki tefecileri güneşten daha iyi ve ilkbahardan daha güzel aydınlatıp ısıtan o soğuk sarhoşluğu hissetmeye başlamıştı. Borç para verme işi dallanıp budaklandıkça ve dükkâna gelenlerin sayısı arttıkça bu insanları sadece dükkânda değil, evde de ağırlamaya başlamıştı. Tabii ki bu sadece seçilmiş ve önemli kişiler, muhteşem müşteriler için geçerliydi.

Dilencilerin dahi geçip gittiği boş ve neşesiz, gülüşmelerin ve sohbetlerin olmadığı, sıcaklıktan ve süslemelerden yoksun olan bu ev, yeni ve sıra dışı misafirler ağırlamaya başlamıştı. Farklı insanların nasıl görünmez bağlarla para ve para arayışı tarafından çekildiği burada görülebiliyordu.

İlk zamanlarda her ziyaret bu genç kız için özel olarak hazırladığı ve uzun süre hatırladığı bir olaydı. Ama sonrasında, ihtiyaçları için gelenlerin sayısı onun istediğinden daha fazla olunca onları daha ihmalkâr, özensiz ama daha dikkatli ve sert şekilde karşılar oldu. (Aşırı ihtiyaçlarının sürüklediği ya da güçlü bir ihtiras uğruna umutsuzca borç para peşine düşen insanları hızlıca tanımış, bu tür insanların ne kadar zayıf ve

güçsüz, her şeye hazır olduklarını görmüş ve bu insanlara karşı hiçbir şekilde saygı duyulmaması gerektiğine kanaat getirmişti. Bu, henüz işin başında kendiliğinden gün yüzüne çıkmış ve bunu öğrenince kendisi bunu bolca ve pervasızca kullanmıştı.)

Kışları da yazları da Hanımefendi neredeyse boş olan o antrede, üzerinde bir tane kitabın, bir parça kâğıdın dahi olmadığı, sadece eski bir hokka ile öğrencilik zamanlarından kalma ucuz bir tüy bulunan küçük masanın kenarında, sıradan ve sert bir sandalyede oturuyordu. Yanı başında, ziyaretçiler için daha küçük ve daha sert bir sandalye daha vardı. En soğuk zamanlarda bile bu oda ısıtılmazdı.

Soğuk zamanlarda gelen konuklara “Paltolarınızı çıkarmayın” derdi Hanımefendi ve intikamcı bir ses tonuyla ekledi: “Zira burada soba yakılmıyor.”

Konuğunu en uygunsuz ve en nahoş yere koyunca, geldiği ev de konuştuğu kişi de hatalıymış gibi sert ve şaşkın bir şekilde ona ne istediğini sorardı.

Ziyaretçiler, öncesinde tüm derdini ve ihtiyacını Hanımefendi’ye dökünce, genellikle görüşmeler de onların elleri avuçları boş bir halde çıkmasıyla biterdi. Nadiren de olsa bir şeyleri başaranlarda ise tüm işler yarına ertelenirdi. Ertesi gün ise masasındaki kâğıtta, kısa vadeli kredi için gerekli şartları yazılı bulurdu. Vadenin uzunluğuna göre, her zaman borçlunun eline geçen paranın yüzde 10 ila 30’undan daha fazla bir para miktarının geri ödenmesi gerekirdi. Diğer koşullar ise tamamen kanunlara uygundu, daha doğrusu kanunun son limitindeydi. Borçların ödenmesi hiçbir zaman evde yapılmazdı, Veso’nun dükkânında, hatta aracılar üzerinden dolambaçlı bir yolla yapılırdı. İmaretin yanındaki bir sarraf ya da ilk bakışta terk edilmiş ve fakir görünen yarı boş bir dükkânda oturan çok tanınmış olmayan bir tüccarın yanında olurdu. Zira yaşayan, harcayan, eğlenen ve har vurup harman savuran toplumun görünen ve gürültülü yüzeyinin derinlerinde görünmeyen,

ince, çelikten ve sağlam bir tefecilik ağı bulunuyordu. Bu tefecilik ağı, aslında var olmayan, isimsiz ve güçlü bir organizasyondur. Bu organizasyonun içindekiler, hayatlarındaki gereksiz ve dolaylı her şeyi terk etmiş, kendi anlayışlarına göre, toplumda önemli ve temel olana doğru giden yolu bulmuştu. Bunlar, diğer insanların irili ufaklı tutkuları ve ihtiyaçları üzerinden kendilerini tatmin eden insanlardı.

Bu ziyaretçilerin büyük çoğunluğuyla ciddi ve hakiki bir konuşmaya dahi gerek kalmıyordu. Anlaşılmasın ama emin olunan bir dürtüyle Hanımefendi, karşısındakini henüz sunumunun yarısında gür ve yüksek sesiyle keser, o kişiye kendisini yanlış yönlendirdiklerini, bir miktar parası olduğunu ama onu da arkadaşlarına borç verdiği söylerdi. Genellikle o zaman “karşı taraf” kışları soğuk, yazları ise havasız olan o yerden başarısızlığın verdiği hayal kırıklığı, ama atletik bir el sıkışı ve sert bakışları olan o kaba genç kızdan kurulmuş olmanın verdiği memnuniyetle çıkardı.

Sadece istisnai durumlarda işler farklı giderdi. Onları da uzun süre aklında tutardı.

Bir şubat günü içeri güzel ve uzun boylu bir kadın girdi. Üzerinde, yakasının kenarları kırpılmış, kollarında kahverengi, pahalı bir kürk olan siyah kumaştan yapılmış uzun bir palto vardı. Mavi gözleriyle beyaz ve narin bir yüzü, soğuktan pembeleşmiş ve sisten ıslanmıştı. Yabancıydı. Aslen Polonyalı olsa da Saraybosna’da büyümüşü. Eşi Hırvat’tı. Bürokrattı. Asil duruşlu, kumarı, şarabı ve etrafına neşe saçan kadınları seven biri olarak tanınırdı. Hanımefendi onları simaen ve ismen tanıyordu.

Şaşkın ve sakar genç kadın, her türlü iş becerisi denemesini ve yöntemini bir kenara bırakıp konuşmaya başladı. Eşi, subay kumarhanesinde kart oynarken büyük miktar para kaybetmiş, oradakilere borcunu 24 saat içinde ödeyeceğine dair şeref sözü vermişti. Kendisi de Polonya’da sanayici olan

erkek kardeşine ve anne-babasına telgraf göndermişti. Amerika'daki diğer erkek kardeşi, daha önce de benzer sıkıntılarda kendilerine yardım etmişti. Ama burada önemli olan mesele süreydi. Para çok da büyük değil, 1200 krana kadardı ve en geç bir hafta içinde bu para eline geçecekti, ama en geç yarın sabaha kadar bu paranın ödenmesi gerekiyordu. Kocasını bir çeşit karanlık duygusuzluğun içine düşmüş ve en kötüsünü yapacağına dair tehditlerde bulunuyordu. Kocasını kurtarmalıydı. Bu nedenle faiz oranları ya da diğer koşullar onun için önemsizdi.

“Hanımefendi, sizi bana yönlendiren kişi doğru yönlendirmemiş. Benim borç verecek param yok. Olan paramı arkadaşlarıma borç verdim, şimdi de onlardan geri ödemelerini bekliyorum.”

Kadın biraz doğruldu.

“Hanımefendi, lütfen! Bana sizin yardımcı olabileceğinizi söylediler.”

“Yanlış söylemişler.”

“Hanımefendi, benim tek umudum sizsiniz. Sadece siz bizi kurtarabilirsiniz.”

Genç kız, bu nahoş ve nafil konuşmayı bitirmek istemişçesine yerinden kalktı. Kadın ise sanki bu hareketi bekliyormuşçasına yüksek sesle ağlamaya başladı, ellerini açıp şaşkın genç kızın yüzünün hemen önünde birleştirdi.

“Hanımefendi, size böyle yalvarıyorum. Tıpkı Tanrı'ya dua eder gibi ellerimi birleştirerek.”

Uzaklaşmak için genç kız sandalyesinde iyice geriye doğru kendini itti. Genç kadın ise diz çöküp vücudunun üst kısmıyla onun dizlerinin üstüne düştü. Ağlayarak ağzında şu sözler çıktı:

“Tümünü geri ödeyeceğiz! Tanrı aşkına, çökmemize müsaade etmeyin. Size yalvarıyorum.”

O ilk kargaşanın ardından Hanımefendi dizlerini de geri çekti, ama kadın adeta kesilmişçesine yüzüyle onun ayakkabılarının üzerine düştü ve elleriyle ayak bileklerini hemen üstünden tuttu. Hanımefendi hızlıca kalkıp arkasındaki sandalyeyi itti.

Şimdi yüksekte, ayaklarına dolanmış ve ağlamaktan titreyen kadına bakıyordu. O an göğsünde, sanki ikinci bir büyük kalbi varmış gibi tatlı ve sıcak bir oynama hissetti. Onu teselli etmek ve kaldırmak için azıcık eğildi, ama sonra vazgeçti, uzatmış olduğu elini geri çekti ve ince, nahoş bir ses tonuyla konuşmaya başladı:

“Yapmayın hanımefendi... Yapmayın. Sizi yanlış yönlendirmişler, inanın bana. Sizin için her dakikanın önemi var. O yüzden acele etseniz iyi olur. Parayı, size verebilecek yerlerde arayın.”

Hâlâ kekeleyen talihsiz kadının yerden kalkması epey zaman aldı.

“Hanımefendi lütfen... Yalvarıyorum, kurtarın bizi. Kocam kendini öldürecek!”

Çıkana dek bunları tekrarladı. Sonra birden doğruldu, yüzünü sildi, saçlarını düzeltti, bakmadan ve selamlaşmadan çıktı.

Hanımefendi şaşkın ve içinde bir yerlerde zar zor hissedilircesine azıcık utanmış halde kaldı. Ama hemen başka işlerle uğraşması gerektiğinden o güzel ve talihsiz kadını düşünecek vakti olmadığı gibi onun gelecekteki kaderiyle de çok ilgilenmedi. Sadece kocasının intihar etmediğini biliyordu. 15 gün kadar sonra, onları Milyatska Nehri'nin kıyısında beraber yürürlerken kol kola ve birbirlerine yapışık halde görmüştü. Boyları ve yapıları birbirine benziyordu. Kardeş gibiydiler. Sanki moda dergilerinden kesilmiş fotoğraflar gibi harika giyinmişlerdi.

Ama farklıları da oldu.

Bir gün (yazdı, kuraktı ve boğucuydu) antredeki küçük sandalyede Çekyalı bir Alman olan Jandarma Yarbay Karasek oturuyordu. Saraybosna yakınlarındaki bir kasabada görev yapıyordu. Subayların takıldığı Saraybosna gece kulüplerinin neşelilerinden biri olarak tanınıyordu. Düzensiz hayatı ve daha düzensiz mali durumu nedeniyle cezalandırılmış ve görev yeri değiştirilmişti. Şimdi ise zorunlu istifa arifesindeydi.

İri, kahverengi gözleri ve güçlü kalın ensesi olan şişmanca bir adamdı. Siyah üniforması içinde kabarmıştı. Adamdan nefes verdikçe hissedilen konyak ile subay sabunu kokuları karışımı bir koku yayılıyordu. Sağ elinde geyik derisinden bir çift yeni sarı eldiven vardı. Almanca konuşuyordu. Alkoliklere özgü sahte bir özgüven tonuyla konuşmaya başladı.

“Bana para lazım hanımefendi. Büyük miktarda. Koşullarınızın nasıl olduğunu bilmek isterim. Üç ay vadeli 2 bin krana. Sanırım garantilerim yeterlidir.”

Ancak Hanımefendi, yetersiz oldukları için onu geri çevirdiğini düşünmesin ve konuşmayı gereksiz yere uzatmasın diye garantilerinin ne olduğunu söylemesine izin vermedi.

“Kusura bakmayın beyefendi, ama benim borç verecek param yok.”

“Yok mu?”

“Yok beyefendi, hiçbir zaman olmadı da. Uzun zaman önce küçük bir miktar vardı. Sigortamdan gelen bir miktar vardı, onu da çıkarlarım doğrultusunda kullandım. Hepsini bu.”

Subayın kendinden emin tavrı erimişti.

“Hepsini?”

“Hepsini beyefendi.”

“Hepsini?” diye yineledi subay. Eldivenlerini bir elinden diğerine geçirdi ve daha güçlü sıktı.

“Koşullarınız ne olursa olsun, ben kabul ederim.”

“Üzgünüm beyefendi, ama ne koşulum ne de param var.”

Subay cevap vermedi, sadece sağ elindeki eldivenleri sıkıyordu. Kelleşmeye başlayan şakak üstlerinde çığ gibi ter taneleri belirmeye başladı. Kaskatı kesilmişçesine, Hanımefendi’den başka bir yöne bakıyordu. Sanki onun arkasında başka birini arıyor gibiydi. Bu işkence verici sessizliğe ve bakışlara son vermek için önce o ayağa kalktı. Zira en uygunsuz bakışa dahi tahammül etmek, inatla gözlerin sizden kaçırılmasından iyiydi. O an subay da irkildi, utanır gibi oldu, öksürdü, masadaki şapkasını aldı, kolayca ve sessizce topuklarını birleştirdi.

“O vakit teşekkürler Hanımefendi. Elveda!”

Gelecek hafta Saraybosna’nın “Bosniçe Post” gazetesinde en küçük harflerle basılı kısa bir haber çıktı. Yarbay Karasek, “Tarçin’e yaptığı iş gezisinde ani bir şekilde yaşamını yitirmişti.”

Çok soruşturmadan Hanımefendi o subayın zehirlenerek öldüğünü ve Saraybosnalı iki tefecinin de umutsuz bir arayış içinde kaldığını, zira ikisinin de birkaç yüz kruna borç verdiğini öğrendi. Subaya para vermediği için memnundu. Subayın ondan aldığı parayla ufak tefek borçlarını ödeyeceği, kalan kısmını da harcayacağı, iki-üç ay sonra yine aynıını yapacağı ve Hanımefendi’nin burada ana alacaklı kalacağı çok açıktı. Yine de subaya dair, onun o mekanik ve dalgın, kısa ve ölü cevaplarına, görmeyen bakışlarına dair hatıraları pek hoş değildi. Uzun bir süre yarbayı hatırladığı oldu. Bu genellikle kendisinden para isteyen birine parası olmadığını ve hiçbir zaman olmadığını söylerken başına geliyordu. O an endişeli bir halde karşısındakinin ayağa kalkacağını, topuklarını birleştirerek şunları söyleyeceğini düşünüyordu:

“O vakit teşekkürler Hanımefendi. Elveda!”

Ancak, o yüz başka bir şekilde ve başka ifadelerle uyanıyor ve Hanımefendi’ye bir rahatsızlık hali geliyordu.

Her şeyden ötürü kendine kızıyor, tüm şeyleri unutup yine de o can sıkıcı ve anlamsız endişeden ve karşısındaki bir muhatabından ayrılırken subayın yaptığı o hareketin ve söylediklerinin tekrarlanması kaygısından tam manasıyla kurtulamıyordu. Tüm bunları unutması epey zamanını aldı.

Böyle ilk zamanlarda bazı ziyaretçileri, özel bir durum olarak, kaderleri bakımından diğerlerinden farklı, istisnai ve enteresan oluyordu. Ama zamanla tüm bunlar birbiri içine geçiyor ve şekilsiz geçiş törenini, yüzleri olmayan gri bir kalabalığı ve paraya ihtiyacı olan isimleri çağırıyordu.

Sonuçta, Hanımefendi böyle devam edemeyeceğini, evinde ve bizzat her müşteriyi kabul edemeyeceğini kendi de gördü. Bu şey çok fazla duyulmuştu. (Tabii ki sadece genel bir duyulma değil, fısıldamalarla ve yönlendirilenler arasında bir yayılma söz konusuydu.) Babasının eski arkadaşları onu defalarca uyardı. O zaman ziyaretçiler onun evine gitmez olmuş, ama Veso'nun durduğu dükkânlarına da değil, Saraybosnalı bir Yahudi olan Rafo Konforti'nin Ferhadiya Sokağı'ndaki küçük dükkânına yönlendirilmişlerdi. Şimdi "imkânsızlık içinde" olan ve "haftalık" vade ile borç arayan herkes oraya gelir olmuştu. Bunlar, aldıkları her 10 kruna için bir hafta sonra 20 kruna ya da eğer onu ödeyemiyorlarsa her hafta başına 10 krunaya 1 kruna faiz ödemeyi ve bunu tüm borcu ödeyene kadar sürdürmeyi kabul eden insanlardı. İşte bunlar, kurtarıcı bir yardım olarak görünen ölümcül tuzaklardı.

Borç isteyenleri kendi dükkânında Rafo ağırlardı. Buraya yönlendirilenler için böyle koşullarda verilen bu paranın Hanımefendi'ye ait olduğu sır değildi. Aynı şekilde bu insanlar bu paranın Rafo'nun olamayacağını da iyi biliyorlardı.

Rafo Konforti, pembe suratlı ve genç yaşta olmasına rağmen ağır, iyi beslenmiş biriydi. Yoksulluk içinde büyümüşü. Babası çok çocuklu bir terziydi. Kendisi ise çirak olarak bir

tuhafiye dükkânında çalışmaya başlamış ve kendi başına ticareti, güzel giyinmeyi, cesur planlar ve büyük kazançlarla hayal kurmayı öğrenmişti. O dönemde Saraybosna'daki Seferad Yahudileri arasında girişimci ama çok fazla canlı bir ruha ve bolca hayallere sahip bir genç olarak tanınıyordu. Kendini özgür hissettiğinde, Ferhadiya Sokağı'nda kendi dükkânını açtı. Hem her şey hem de hiçbir şey sattığı küçük ve yarısı boş bir dükkândı. Genellikle modası geçmiş ya da solmuş malları satın alır, o dönemde buralarda bilinmeyen yazılı ve sözlü reklamlarla toptan olarak satardı. Malların tamamını dükkân önündeki iki geniş tezgâh üzerinde sergilerdi. Dükkânının tüm duvar ve pencerelerine, kırmızı ve yeşil afişler yapıştırırdı. "Fırsat! Fiyatları düşürüyoruz! Fırsat! Bugün son gün!" "Zararına satıyoruz! Bugünü değerlendirin!" Reklamın en büyüğünü ise Rafo'nun ta kendisi yapıyordu. İri yapılı, kırmızı yüzlü ve yüzünde sürekli bir gülümseme olan bu adam, fırıldak gibi etrafta dolanıyor, kendi etrafından gülüşmelerden ve muhabbetlerden bir girdap oluşturuyordu. Konuşurken iki yana açtığı kollarını göğsünün orta yerine götürüp şu sözleri yineliyordu: "Adımı şereflendir! Şansımı şereflendir!"

Şehirde meydana gelen her şey, gelip geçerken söylenen her kelime onun için bir şakalaşma, konuşma, reklamını yapma ve nida atma vesilesiydi.

"İnsanları kandırma Rafo!" dedi oradan geçerken şakacı biri, o an kararsız iki müşterisine eski kravatları metheden Konforti'ye.

"Ne? Ne?"

Rafo o iki müşterisini bırakıp, avuç içlerini birbirine vurarak sokağın ortasına koştu. Adamın önüne geçip yoluna devam etmesini engelledi. Nemli bir parlaklıkla ıslanmış siyah İspanyol gözleri, heyecanını gerçeğinden daha da güçlü gösteriyordu.

“Ne? Ben insanları mı kandırıyorum? Ben! Şerefim üzerine yüzde 10 zararla malları elden çıkarıyoruz,” dedi Rafo yüksek sesle, her daim çoğul şahısla konuşarak.

“Tamam Rafo, biliyoruz!” dedi diğeri yoluna devam etmek ister gibi ama Rafo onun iki elini tuttu.

“Ne biliyorsunuz? Ne biliyorsunuz? Dükkâna gir de sana faturaları göstereyim. Faturalar konuşur beyefendi. İddiaya girelim! 50 kruna koyuyorum. Benim yoksul 50 krunama karşı senin zengin 5 krunan olsun. Zararına sattığıma dair iddiaya girelim.”

Rafo geniş tezgâha doğru koştu, dramatik bir hareketle oradan bir kravatı kaptı ve çekiştirerek adamın gözünün önüne getirdi.

“Bunu görüyor musun? Eğer zararına iş yapmıyorsam bu mal değil de çöp olsun! İçeri gir de faturayı gör. Eğer yalan söylemişsem tüm bu mallara insanlara bedavaya dağıtacağım.”

İnsanlar duruyor, gülüyor, sık sık tekrarlanan bu manzaranın keyfini çıkarıyorlardı. Her zaman bu konuşulanları ilk kez dinleyen ve bir şeyler satın alan birileri de oluyordu.

Bunlar, Rafo Konforti'nin ilk zamanlarıydı. Yıllar geçtikçe o da ciddileşti hem daha ağırlaştı hem de daha ağır hareket eder oldu. Özellikle de üç yıl önce Travnikli çok itibarlı ve zengin bir aileden evlenince... Düğünü de sıra dışı olmuştu. Güzel ve babasının tek kızı olan genç kız, Travnik'teki bir Yahudi eğlencesi sırasında capcanlı bir ruhu olan bu genci görmüş, beğenmişti. Ailesi Rafo'nun damatları olabileceğini duymak dahi istemezken, genç kız yanına hiçbir şey almadan mirasını da geride bırakarak ona kaçmıştı. Bu kız kaçırma, altıpatların ateşlendiği (ete doğru değil de karanlığa doğru), kovalamacanın yaşandığı, polis de alarma geçtiği ilk kaçırma olmuştu. Bir şekilde Saraybosna'ya ulaşmayı başarmışlardı. Ebeveynlere de her şeyi kabullenmekten başka çare kalmamıştı.

Şimdiden iki çocukları vardı. Ama kayınpederi hâlâ onları tam manasıyla affetmiş değil. Onlara yardım ediyordu, ama az ve üçüncü şahıslar üzerinden.

Konforti, dükkân sahibi olduğu o ilk zamanlarda Rayka'nın ilk müşterilerinden biriydi. İlk zamanlarda ona az miktarda parayı büyük bir güvensizlik ve çok fazla garanti karşılığında veriyordu. Ama zamanla görüldü ki Rafo, tüm o şakacı tavrına rağmen, görüldüğünden çok daha becerili ve çok daha az kötü eğilimliydi.

Rafo, daha iki yıl önce, henüz başlarda, onun gözünde faydalı ve ileri görüşlü bir adam olduğunu göstermişti.

1908 yılının bir ekim gününde, henüz hava yeni kararmaya başlamışken Rafo onun yanına gelerek vadeyi ertelemesini istedi.

Günler olağan dışı sıcak ve güzeldi. Pencere açıktı. O ılık gecedен gelen sıra dışı bir gürültü, aralarındaki monoton hesaplaşma ile karıştı. Hava, şık ve korkutucu bir şekilde titredi. Katolik kiliselerindeki tüm çanlar çalıyordu. Çanların etrafa yayılan ses dalgaları, sıcak yaz karanlığında ana caddede kutlama yapan görünmez kalabalığın söylediği marşın sesiyle karışıyor, çarpışıyordu.

Hanımefendi gelen sesleri dinliyordu.

“Duyuyor musunuz? Bunun ne olduğunu biliyor musunuz?” diye sordu Rafo, heyecanlı bir ses tonu ile gürültülerin geldiği tarafa eğilerek.

“Biliyorum tabii... ilhak!” diye cevap verdi Hanımefendi, çok da memnun kalmamış gibi.

“Evet, Bosna Hersek'in ilhakı ilan edildi, ama aynı zamanda seferberlik de başladı. Tekil seferberlik. Askerler Sırp ve Rus sınırlarına gönderiliyor. Görüyorsunuz, şimdi duka¹ alma zamanı.”

---

1 Venedik altını (ç.n.).

“Bunu herkes biliyor zaten, herkes bunu yapacak.”

“Bakın, aslında öyle değil,” diyerek sözünü kesti Rafo ve devam etti:

“Bu işi herkes bilmez, bilenlerin hepsi de bu şekilde yapmayacak. İnsanlar akıllı değil, Hanımefendi, aynı zamanda tembel ve umursamazlar. Ayrıca, herkesin nakit parası da yok. Bakın, ben bunu biliyorum, size söylüyorum ama satın alamıyorum, çünkü param yok. Hanımefendi, sizin paranız var. Alabildiğiniz kadar altın satın alın. Size yalvarıyorum. Tanrı size vermiş ve imkânınız var. Elinizdeki paranın tamamını buna yatırın, kesinlikle pişman olmayacaksınız. Bir-iki ay içinde de savaş olup olmayacağını da göreceksiniz. Eğer savaş olursa kâğıt para yerine altınları elinizde tutun. Eğer savaş olmazsa da zamanında belli bir kârla onları satacaksınız. Dinleyin beni, bir dost olarak bunları size söylüyorum, sonunda üzülmeyeceksiniz. Eğer dilerseniz, ben de sizin hesabınıza duka satın alırım. Sizden herhangi bir komisyon da istemem, sonrasında farka göre siz belirlersiniz.”

Konforti, heyecanlı hareketlerle konuşuyordu. Gözleri o kadar parlaktı ki şaşkınlık gibi görünüyordu. Öte yandan, adamın dört bir yanından güzel ve güvenilir bu operasyonu gerçekleştirebilecek nakdi olmadığı için büyük bir hüznün akıyordu.

Hanımefendi de dukaları dikkatli ve yavaşça, en çok da Müslüman kadınlardan satın alıyordu. (Daha sonra bu kadar çok dikkatli ve yavaş olmasına üzülecekti.) Rafo da onun adına duka temin ediyordu. Gelecek yıl ocak ayında, ilhak krizi zirve yaptığında, Rafo birden, adeta bir av köpeği gibi, dukaları satmak gerektiğinin işaretini verdi. Hanımefendi buna direniyordu, zira altının değeri durmadan artıyordu. Ancak Rafo, sabırsızca ve inatla, henüz değeri artarken tüm dukaları elinden çıkarması tavsiyesinde bulunuyordu, zira savaş çıkmayacağını bir-iki hafta içinde herkes anlayacak ve o zaman dukanın değeri hızlıca düşmeye başlayacaktı. Hanımefendi,

kadını ve korkakça bir çözüm olan orta yolu seçti: Yarısını yüzde 30 ila 45 kârla sattı, diğer yarısı ile ne olacağını bekledi. İki hafta sonra altın hızlıca değer kaybetti. Hanımefendi yine de yüzde 10 ila 15 kârla elinden çıkarmayı başardı. Bu, operasyondaki orta seviyeli kârı azaltsa da aynı zamanda Konforti'nin fikirlerine güvenebileceği bir insan olduğunu fark etmesini sağladı. Ona yüzde 1 komisyon verdi.

Rafo, 1910 yılında, Rayka'nın işlerinin görünür kısmının tamamını kendi omuzlarına aldı. Onun dükkânının civarında uzun zamandır o eski bağırmalar da renkli afişler de yoktu. Zira o artık gürültülü indirimlerden değil, görülmeyen ve duyulmayan fısıltılı işlerden geçiniyordu. Az miktarda mal olan dükkânında genç bir yardımcısı bulunuyordu. Ama işin asıl kısmını, camdan bir bölmenin ardında Konforti'nin kendisi yapıyordu. Bu bölmenin içinde masası, küçük bir soba ve büyük bir kasa vardı. Buraya acil paraya ihtiyacı olan insanlar geliyor, Rafo Efendi ile fısıldaşıyor, ipotek ya da güvence olarak getirdikleri takıları bırakıyor, parayı alıyor ve dükkândan üzerlerinde büyük bir rahatlama hissiyle ayrılıyordu. Zira bu tür insanların tümü parayı har vurup harman savuranlardı. Gerekliliğin ya da tutkularının baskısıyla o an kendileri lazım olanı bulduklarında, canlarını sıkan tüm meseleleri ebediyen ve muhteşem bir şekilde hallettikleri illüzyonuna sahip oluyorlardı.

Ağırlamış ve kısa bacaklı Rafo, şehrin diğer yakasındaki Hanımefendi'nin yanına ayda bir kez gelirdi. Bu onun en uzun yürüyüşü, tüm çabasıydı, tıpkı Hanımefendi ile hesap görme nasıl onun için işin en zor kısmıysa. Rafo'nun tabiriyle "hepsini gören" Hanımefendi ile hesap görülürken, adının ya da şerefının üzerine ettiği yeminler de en dürüstçe nidalar da en canlı hareketler de yardımcı olmuyordu, o sadece gerçek bir zemine dayalı doğru rakamları dikkate alıyordu.

1912 yılı, Balkan Savaşı ile yeni bir krizi, kaybedilen ve kazanılan bir düzensizliği de beraberinde getirdi. Hanımefendi

bu kez de kazanan taraftaydı. Konforti ortaklığında, zengin hayatı süren, çalışmayan ve kazanmayan bey çocukları ya da dul kadınlardan satın aldıkları dukalarla bir kez daha basit ama güzel bir operasyon gerçekleştirdi. Bu kez kârı çok daha azdı, zira krizler artık, başında net bir şekilde görülebilen, sonunda ise algılanabilen eski krizler kadar sert değildi. Artık tam bir muamma ve gizli hale gelmiş, hayatın her alanına girmiş, yanılıcı bir şekilde ortadan kaybolup sonra yeniden ortaya çıkmış ve sonsuzluğa kadar uzanır olmuşlardı.

Hanımefendi için yıllar da böylesine hızlı ve anlamadan geçiyordu. Zaman sadece şahsı ile ilgili önemsiz meseleler ve eğlencelerle meşgul olanlar için eziyet verici ve yorucuydu. Kendilerini unutarak, boylarını aşan, cesurca ve gerçekleşmeyecek bir hayal büyüklüğünde, neredeyse var olmayan bir işte çalışanlar için ise zaman kısa ve anlamadan geçiyordu. Hanımefendi de hayatının geri kalanındaki her şeyi gölgeleyen ve kenara iten büyük bir hayalle yaşıyordu. Onun ezelden beri hayali, kendi emeğiyle intikam almak ve babasını pişman etmektir. Madem onu kurtaramamıştı, kendine ve diğerlerine karşı gösterdiği merhamete rağmen, en azından onun yeminin, kendisini anladığı kadarıyla, gerçekleştirmek istiyordu. Hanımefendi'nin hayali hem gittiği hedefler hem de kullandığı araçlar bakımından zamanla büyüüp değişse de kendisi dahi bunun farkına varmadı. Hayalin artık kendi adı dahi vardı. Onun adı "milyon" idi.

Bir keresinde bir yerde, her şeye gazete satarak başlamış Amerikalı bir milyarderin "Öncelikle ilk milyonunu kazanmalı insan. Sonra her şey daha kolay gidiyor. Milyoner olmayan tek insan, olmak istemeyendir. İstemek gerekiyor. Her şey buna bağlı," dediğini okumuştur. Bu belki de uydurulmuş gazete notu, onu aydınlatmış ve ayağa kaldırmıştı. O an, ezelden beri arzuladığı ve hissettiği şeyin bir adı olmuştu. Milyon! O şimdi gece de gündüz de hatta rüyasında da sönmeyen bir yıldız gibi önünde süzülüyordu. Bu uzak ve altın hedefe ba-

karak çalışıyor ve tasarruf ediyor, her geçen gün daha çok bir mezarlığı andıran evinde bunu düşünüp hayalini kuruyordu. Bu hedef çok ama çok uzaktı, ama bu hedefte her tasarruf çok tatlı her kazanç çok kutsaldı. Kendinde bu hedefe yürüyecek gücü ve dünyada bu olanağı bulanların sayısı çok azdı. Bir gün bu hedefe ulaşanların sayısı ise daha da azdı. Hanımefendi bunu iyi biliyordu. Aynı zamanda bu hedefte gidenlerden biri olmanın ne anlama geldiğini de biliyor ve hissediyordu. Bu hayalin adı, sokakta onu garip bakışlarla gözlemleyenlerin ya da evlerde onun dedikodusunu yapanların hiçbirinin aklına dahi gelemezdi. Hanımefendi ise bu hayalle ve hayalden yaşayarak, adeta ölülerin yanından geçermiş gibi bu insanların yanından geçiyordu. Etrafında ve dünyada meydana gelen, en yakınındakiler de dahil insanları harekete geçiren, ülkelerde ve insanlarda belli olayları ortaya çıkaran şeylerden sadece hayaliyle ilgili olanları duyuyor, anlıyordu: Gelir ile giderin sonu olmayan, beraberce ve ezeli sohbeti.

Onun için uzun zamandır iki dünya vardı, tamamen farklı ama birbirinden tamamen ayrı olmayan. Biri bizim dünyamız, yani tüm dünyanın dünya olarak tanımladığı, insanları ve onların hayatları, içgüdüleri, tutkuları, düşünceleri ve inançları, sürekli inşa etme ve yıkma ihtiyaçları, birbirlerine karşı anlaşılmayan bir yaklaşma ve uzaklaşma oyunu ile sonu olmayan ve tamamen gürültülü dünya. Diğeri ise, paranın dünyası, kazanmanın ve tasarrufun krallığı, sessiz ve gözlerden uzak, sadece azınlık bir kesimin bildiği, ama sessiz bir savaşın ve devamlı hayal kurmanın, tıpkı kutsallığın iki dilsizi gibi hesap ve tedbirlerin hüküm sürdüğü sonu olmayan bir mıntika. Duyulmayan ve görülmeyen bu ikinci dünya, o ilkinden ne daha küçük ne daha az çeşitli ne de daha az zengindi. Onun da kendi güneşi ve takım yıldızları, kendi aydınlığı ve karanlığı, kendi çıkışları ve inişleri, kendi bolluğu ve kıtlığı bulunuyordu. Onun da kendi iç anlamının, dayandığı ve etrafında hareket ettiği, ama zayıf ve ölümlü insanın sadece aklından

geçirip algılayabileceği hayati ilkelerinin büyük ve belirsiz bir gücü vardı. Hanımefendi, o karanlık ve ters dünyayı ön, ilkini ise arka taraf olarak görüyordu.

Bu, Hanımefendi'nin bütünüyle ait olduğu ve gerçekten yaşadığı dünyaydı. Onun hayatı, bizim dünyamızda yaşayan birçok kişiye göre, uzun zaman önce ilahlilik ile tamamen mistik bir bağ kurmuş ve kendi hayatının ağırlık merkezini buraya taşımış, şimdi de sadece geçici olarak, zira buna mecburdu, aramızda dolaşan münzevinin hayatına benziyordu. Basit ve özgür bir şekilde, gülümseyerek etrafta geziniyordu, zira onun kendi hakiki dünyası dışındaki her şey, tıpkı yetişkinlerin çocuk oyunları ve oyuncaklarına güldüğü gibi gülümsemekten başka hiçbir şeyi hak etmiyordu.

Gerçekten de Hanımefendi için günler, aylar ve yıllar, getirdikleri olaylarla beraber, anlaşılmaz bir ses ve uzak bir sis gibi geçip gidiyordu. Onun toplum ve dünya ile teması, şimdi mümkün olan en az ölçüye kadar, sadece işlerinin ve kazançlarının arzuladığı seviyeye düşmüştü. Uzun zaman önce evlilik için son fırsatlarını da geri çevirmişti. Zira onun bu içe kapanık hali ve giyimindeki mütevaziliğe rağmen, en azından ilk yıllarda, evine görücüler geliyordu. Matematik öğretmeni, mütevazi ve içine kapanık birinden tüccar, iki çocuk babası bir dula kadar birçok farklı görücüsü vardı. Tek bir hususta aynıydılar: Hanımefendi hepsini reddetmişti, hızlı bir şekilde ve düşünmeden, annesinin ya da vasisinin buna karşı gelmesine rağmen.

Aynı şekilde uzun bir süre önce sadece sosyete ve gençlik alemi ile değil, evlenmiş yaşlılarıyla da tüm bağlarını koparmıştı. Duruşu ve çalışma tarzıyla tüm akrabalarını da kendinden uzaklaştırmıştı. Ne onu bir yere çağırıyorlar ne de ona gidiyorlardı. Annesi olmasa asla evine de gelmezlerdi. Hanımefendi, onlara, düşündüklerine ve söylediklerine karşı kayıtsız olduğunu gizlemek için çabalamıyordu. Onun şahsı, hayat tarzı, hastalıklı cimriliği ve utanılası tefeciliği hakkında kötü düşünüyor ve konuşuyorlardı. Kısa boylu, katı ve dikkat

çekici bir kadın, tüm Hacı Vasiçlerin ve düzinelerce diğer yakın ailenin hakemi ve sözcüsü olan yengesi Gospova tüm aile toplantılarında şunları söylüyordu:

“Bu genç kızın yaptıkları sonunda nereye varacak bilmiyorum. Gölgesinden kimseye fayda olmasın diye yoldan uzakta biten bir yabancı armut ağacı gibi büyüyor. Bilmiyorum, bilmiyorum! Öyle bir babadan ve anneden nasıl bir böyle bir şey ortaya çıkabildi?”

Bu sohbetlerde Rayka'nın kime çektiğini sorgulamaktan da hiçbir zaman geri kalmazlardı. O vakit her zaman ölmüş olan anne tarafından büyük dedesi Ristan Efendi'nin adı geçerdi.

İri yapılı ve ağırbaşlı, soğuk bakışlı, avuçları sıkı, sadece kendi parası ve iyi namı için, ki namı en çok da cimriliğiyle ortaya çıkmıştı, yaşayan bu yaşlı adamı hatırlayıp hayatta olan insanlar hâlâ vardı. Biri ondan arkadaşlıkları adına bir şey istediğinde, o şu şekilde cevap verirdi: “Sen benim nasıl arkadaşımın? Benim arkadaşım benden hiçbir şey istemeyendir.” Her gün yalnız başına pazara gider ve ev için ne gerekirse alırdı. Dallah budaklanmış büyük ve iyi ticareti ile değil de pazarda iyi ve ucuz bir şey bulmasıyla ya da bugüne kadar ne bir köylünün ne de şehirlinin bu işte kendisini kandırmamış olmasıyla övünürdü. Yumurta satın alırken, yanında demirden özel bir halka da getirirdi. Bu halka, onun için bir yumurtanın olması gereken asgari büyüklüğünü ölçmek içindi. Bu halkanın içinden geçebilen yumurtayı satın almazdı. O, köylünün sepeti içinde didik didik yumurta ararken, kepenkli dükkânlarından tüccarlar, kendi oğullarına ya da çıraklarına saygı duydukları o sert ve yolundan dönmeyen yaşlı adamı gösterirlerdi:

“Görüyorsun, mal mülk böyle elde ediniliyor!”

Sadece Ristan Efendi, o duygusuz eli sıkılığı ve açgözlülüğünün yanında kesesinin ağzını açıp para saçmayı, hanesinin

itibarını için kaçınılmaz olduğu zaman utanılası ve korkunç olsa da misafir ağırlamayı bilirdi. Bunu öylesine haysiyetli ve patronlara yaraşır bir şekilde yapardı ki onun kuruşu başkasının dukasından daha ağır görünürdü. Fakat Rayka ise o kadar sıkılmış ve bükülmüştü ki ne intizama ne de şana şöhrete önem veriyor, patron evinden bir genç kıza değil de Polonyalı bir Yahudi'ye benziyordu. Saraybosna'nın temelleri atıldığı günden beri hiç kimse bir kadının para ve değerli kâğıtlarla, hem de böyle faizci olarak iş yaptığını hatırlamıyordu. Hiçbir dinde böyle bir şey görülmemişti. Bu üzücü yenilik ve büyük ayıp onun ailesine kısmet olmuştu. – Endişeli akrabaları onun hakkında böyle konuşuyordu. Özellikle de annesine karşı davranışları ile ilgili ona laf söylüyorlardı. Bazıları yaşlı hanımefendiye kızını terk etmeye ve kendilerinin yanına taşınmaya çağırıyordu. O ise bu teklifleri reddediyordu. Kendi odasında, korkmuş bir halde ve yalnız başına yaşıyordu. İsteği dışında tutulan ve konuşma hakkı olmayan bir köle gibi solmuş, zamanından önce yaşlanmıştı. Bayramlarda ziyaretine yaşlı bir kadın, arkadaşı ya da akrabası geldiğinde, o sessizce ağlar, azıcık gözyaşı akıtır ama hiç kimseye dert yanmazdı.

Şehirde, insanlar arasında, Hanımefendi'nin hâlihazırda belli bir namı vardı. Bu, önce tuhaf ve biçimsiz bir canavar çocuğun, ardından adeta modern bir cadı, kadın dünyasında bir istisna, duygusuz ve onursuz bir yaratık olan tefeci Hanımefendi'nin hiç de güzel olmayan, son derece sıra dışı namıydı.

Babasının ölümünün üzerinde henüz bir yıl geçtiğinde, Veso ile dükkânın hesap dengelerine bakarken, Hanımefendi tüm insani yardım giderlerini azaltmıştı. Bu yardımlar, Obren Efendi'nin hayatında son derece önemli bir yere sahipti. Gün gelip bunları tamamen silene dek her geçen yıl bunları daha da kısmaya devam etti. Bu hususta olduğu gibi diğer birçok

hususla da Rayka'nın anlayışını onaylamayan Veso, buna kararlı bir şekilde diremişti.

“Yapma öyle Rayka. İnsan dünyada tek değil. Diğer insanlar olmadan olmaz.”

“Eğer zorundaysan, olur. Yok ve vermiyorum.”

“Yavaş! Hiç kimse bolca harcamak istemez ama yeri geldiğinde de vermek gerekir.”

“O halde sen ver!”

“Ben zaten vereceğim, ama sen de vermelisin. Senin iyiliğin için sana bu tavsiyede bulunuyorum.”

“Tavsiyen için sağ ol. Neye gücümün yetip neye yetmediğini en iyi ben bilirim.”

Bu sert soğukluk küçük adamı kızdırdı.

“Bence sen ne konuştuğunun farkında değilsin.”

“Ben ne konuştuğumu iyi biliyorum.”

“O zaman insanların senin hakkında ne konuştuğunun farkında değilsin.”

“Hiç de umurumda değil.”

“İşte görüyorsun, tam da burada düşündüğün kadar akıllı olmadığımı gösteriyorsun. Toprağı bol olsun, patron hâlâ hayatta olsaydı...”

“Onun neden hayatta olmadığını sen çok iyi biliyorsun.”

“Orda dur! Her şeyi biliyorum ben, ama sen epey zamandır ölçüyü kaçırdın. Babanın ölmeden önce sana verdiği nimetleri bir kenarda saklıyorsun. Ama benim gördüğüm kadarıyla bunlar nimet değil, lanet. Bu yaptıklarını patron asla onaylamaz, yaptıkların onun arzusu ya da niyeti olamazdı. Aslında para sana tatlı geldi ve seni esir aldı, sana yular taktı. Sen de babanın isteği ve adı arkasına sığınıp kendi huyunun peşinden

gidiyorsun. Ama bu söylediğimi aklına kazı: Para her şey değil. Elde ettikleri için şerefinden ödün veren berbat bir tüccardır. Milyonları da kazansa bu ona çok pahalıya mal olmuştur.”

Hanımefendi, kendisine milyondan bahsetme cesaretini kendinde bulan bu cüceye yüzünde acı bir aşağılama ifadesiyle yüksekten bakıyordu. Veso ise ufak tefek köse insanların öfkelenmelerinde çıkardıkları o metalik sesiyle konuşmaya devam etti.

“Sen istediğini düşünebilir, zaten başladığın gibi, olması gerekenin aksini yapabilirsin. Ama bu yaptığının hoş olmadığını ve bu yaptıkların nedeniyle pişman olacağını söylüyorum sana. Sadece farkına vardığında artık çok geç olmasında korkuyorum. Bir kuruşun nasıl iki kuruş haline getirileceğini bulan ilk insan olduğuna sanıyorsun. Ezelden beri, dostum, böyleleri vardı. Ama böyle bir paranın sürdürülebilir olduğunu kimse hatırlamıyor. Ha şimdi ha daha sonra şeytan kendinin olan için gelecektir.”

Böyle tartışmaları sık sık olsa da Hanımefendi’yi kendi bakış açısından döndürmeye ikna edecek hiçbir şey yoktu. Saraybosna dükkânlarını gezip insani yardım ve vatansever dernekleri için para toplayanlar, onun evinden ya da dükkânından elleri boş çıkardı. Birilerine bir şey hediye etmeyi inatla reddederdi. Bu yüzden Saraybosna gazeteleri de onun çalışma şekline açık kinayelerle saldırırdı. “Srpska Riječ” gazetesindeki bir yazıda, Saraybosna’daki Sırp kurumlarını kuran ve destekleyen bazı kişilerin torunlarının, bu güzel geleneği nasıl sürdürmediği, kendi milletlerine ve topluluklarına karşı sorumluluklarını nasıl unuttukları yazıyordu. Sosyal demokrat görüşlü “Sloboda” gazetesi ise açık bir şekilde Hanımefendi’ye saldırırken, işçi sınıfının hasta çocuklarına yardım etmeyi reddeden Hanımefendi için “etek giymiş cimri” ifadesini kullanmıştı.

Hem eski vasisi Mihailo Efendi hem de Müdür Payer bu hususta çok abartmaması gerektiği noktasında ona uyarılardan bulunmuş, en azından bir miktar yardım etmesini, zira herkesin bunu yaptığını, insanlarla yabancılaşmaması ve dünyadan uzaklaşmaması gerektiğini söylemişti. Ancak Hanımefendi kendi yaşam tarzına sadık kalma noktasında direnmiş, kendi bildiği yoldan gitmeye, insanların düşüncelerine tamamen kayıtsız kalmaya ve bu hususta düşünmeye devam etmişti.

Yıllar hızlıca geçip gidiyordu. Hanımefendi ise her geçen gün sert ve evde kalmış huysuz bir kız görünümü kazanıyordu. Hayatı ise evi ile dükkânı arasında geçiyordu. Sadece para ve para işleri ile ilgileniyor, eğlenmeden ve insanlardan yoksun, onlara ihtiyaç duymadan yaşıyordu. Onun işle ilgili olmayan doğrudan tek dışarı çıkışı, babasının mezarını ziyaret etmesiydi. Her pazar günü öğleden önce, hava güzel de olsa kötü de o Koşevo'daki mezarlığa giderdi. Annesine ise beraberinde gelmesine asla izin vermezdi.

İnsanlar, özellikle de sokakların şık görüntüsünün insanlarla hareketlendiği güzel ve güneşli günlerde onun alışılmadık bir şekilde ortaya çıkmasına çoktan alışmıştı. Uzun boyu, kızgın bakışı ve erkeksi adımları, kiliseye ya da gezmeye giderken adeta sürünen ve gevezelik yapan Hanımefendi'nin duruşu ve kadınlıktan uzak bayram kıyafetiyle de örtüşüyordu. Üzerinde her daim erkek kesimi aynı sönük kıyafet, başında uzun zaman öncesine ait siyah, küçük ve demode bir fötr, ayağında küçük topukları olan aşınmış bir çift ayakkabı vardı. Sokaktan gezerken ve hatta mezarlıkta dahi insanlar onu sorgularcasına, göz ucuyla ya da meraklı bir şekilde gözlemliyor, ancak o mezarlığı dolduran ölümlere verdiği kadar dikkatini bu insanlara vermiyordu.

Babasının mezarı başındaki banka oturduğunda ise ardından dünya ile arasındaki son kapı da kapanıyordu. Burada her şey-

den uzak ve soyut bir haldeydi. Tam anlamıyla bir sessizlik hâkimdi. Manzarası kapalıydı, zira mezar alçakta, Koşevo Vadisi'nin yeşil yamaçları arasındaydı. Zaman zaman bu sessizliğe şehirdeki kiliselerden gelen uzak çan sesleri eşlik ediyordu. (Bölmüyor, sadece eşlik ediyor.) Gökyüzünden geçen beyaz ve yavaş yaz bulutları, manzarayı azıcık değiştiriyordu. Ancak Hanımefendi tüm bunları fark etmiyordu. O sadece mezarı görüyordu.

Mezar kalıp halinde kazılmış, beyaz taş ile çevrelenmişti. Baş kısmında, üzerinde bir haç olan alçak bir mermer taşı, yanında ise saksı ile toprağa gömülmüş büyüyen bir gül vardı. Gülün yeşil yaprakları arasından mermer üzerinde altın harflerle yazılmış şu yazı görünüyordu: Burada Obren Radakoviç yatıyor. Tüccar. 45 yaşında vefat etti.

Hanımefendi, gözleri parlıdayana, tüm harfler alt üst olup altından bir kıvılcıma dönüşene ve gözyaşlarıyla karışana kadar keskin bir şekilde, uzunca ve gözlerini kıpmadan bu yazıya bakıyordu. Tamamen kendi içine dalmıştı. Tüm duyuları, dışarıdan gelen etkilere kapalı ve ulaşılamazdı. Tüm dünya için kayıp bir halde Hanımefendi mezarla konuşuyordu. Ezilip bükülmüş bir vücuttan kadın zarafeti gücünün durdurulamaz dalgaları uyanırken, zayıf canlılarda yaşayan ve onların içinden çeşitli şekillerde çıkan, görünmeyen ama her şeyi yapabilen bu tuhaf güç, kendi çevresindeki kaderleri ve hayatları yaratıyor, dağıtıyordu.

Hanımefendi, içindeki kaynar duygulardan boğularak, sıcak ve kesik nefesiyle sıkığı yumruğuna fısıldadı:

“Sen! Sen! Sen!”

Bu basit ve tek bir kelimeyi kısık bir ses tonuyla söylediğindeki sesini modüle etme şeklinde, becerikli bir kadının hayatındaki farklı dönemler ve imkânlardaki nezaketin, acının ve pişmanlığın tüm ölçekleri bulunuyordu. Ancak, tükenmemiş

ve içinde tutulmuş duyguların bu ilk patlamasından sonra, elinde ateşten kılıç tutan soğuk bir melek gibi acımasız, güçlü ve hakiki bir düşünce ortaya çıktı.

Onun tüm zarafetinin bu tek ve sonsuz mevzusu artık yok olmuştu. Alçakça öldürülmüş ve cezalandırılmamıştı, zira sahip olduğu şeyi korumayı ve savunmayı becerememişti. Zira dikkatini kalp rahatsızlığının zayıflığı dağıtmış, bakışlarını insan onurunun ve gururunun nazarı başka yöne döndürmüştü. Zira başkalarının sorununda beyefendice, cesurca ve çılgınca yaşamayı sevmiş, bir anlığına başka birinin yerine kendini koyduğunda ve bir gün geri döndüğünde kendinin olanı bulamamıştı. Bu onun (babasının) kaderi, hayatının içeriği idi ve bu onun ölümü ve hayatı ile ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlıydı.

Burada genç kız genellikle doğrulur, sakinleşir, derin nefes alır ve tüm duygularını bastırır, kuru gözleriyle mermerdeki altın harflere bakar ve mezarla arasındaki sessiz hesaplaşmasına başlardı. Bir hafta boyunca neler yaptığına dair düşüncelerinde ona hesap verir, gelecek hafta neler yapacağına dair hazırlıklarının sunumunu yapar, belirli bazı şeyler için onun iznini ve düşündüklerine onay vermesini isterdi.

Öğleden sonra kalkar ve şehre geri dönerdi. Sokakların insanlarla dolup taşıdığı o vakitlerde, onu bu garip görünümü daha da göze batsa da o hiç kimseye bakmazdı. Sadece kendi kendine bunun yumuşak ve onurlu insanları öldüren, sert ve düşüncesizlere hizmet eden ve boyun eğen dünya olduğunu söylerdi. Sabah sohbeti ile çelikleşmiş bir halde, şimdi dahi ona gücü yetmeyen, ki milyon adındaki kendi kalesine sahip olduğunda önünde emekleyecek olan kutsallığa yönelik hor görülmüş duyarsızlığı yerine getiren sakin bir güç gibi hissediyordu. Güçlü bir şekilde adım atarken, sadece düşünceleriyle değil, vücuduyla da bu berbat karmakarışık yığından yükseldiğini, tıpkı bir karınca yuvasını ezer gibi bu yığını ezdiğini zannediyordu.

IV

Rutin mezarlık ziyareti öncesinde hazırlanan Hanımefendi'nin dalgın yavaşlığı dışında, 28 Haziran 1914 Pazar günü, geçmişteki tüm pazarlardan hiç de farklı değildi. Açık pencerenin önünde normalden daha uzun süredir duruyordu. Milyatska Nehri'nin diğer yakasına, sarp yamaçlardaki yeşilliklere bakıyordu. Gökyüzündeki kızıl parlaklık ve tüm şehrin üzerinde sabah serinliği hâlâ geçmese de Milyatska Nehri'nin rıhtımlı karşı yakası çoktan canlanmıştı. Yürüyen insanlar kalabalıklaşıyor, faytonların gürültüsü duyuluyor, yaz gününde çiçek açmış gibi görünen, parlak geçiş töreni üniformalı insanların içinde bulunduğu otomobiller ormanın içinden ilerliyordu.

Hanımefendi tüm bunları izliyordu, ancak tüm bunlar onun bulanık bir hayalden daha güçlü olan bilincine dokunmuyordu. Onun bilinci başka bir şeyle, daha canlı bir içerik ve gece rüyası gerçekliği ile doluydu. Pencerede öylece durup yaz günü aydınlığında canlanmış şehre bakarken, o hâlâ sürekli bir adı ve şekli olmayan o rüyanın belirsiz tatlılığını yaşıyor ve bundan keyif alıyordu. Bu rüyayı anlatamazdı. Kendine dahi onunla ilgili hesap vermeyi beceremiyordu. Ama tamamen onunla doluydu hem rüyayı görürken hem de ertesi günün tamamında, özellikle de gece rüyalarının etkisinin canlı olduğu ve gün içinde yaşanacak olayların onu daha bastırma-dığı ve silmediği sabah saatlerinde.

Milyon hayali hakkında ilk gördüğü rüya değildi bu. Son yıllarda farklı boyutlarda ve şekillerde birçok kez böyle rüyalar görmüştü: Milyon hedefi yakalanmış ve aynı anda aşılmıştı. Bu bahsedilen gece gibi her defasında, nasıl ölüp ölüp dirildiğini ve içeriden tamamen nüfuz edip dışarısını sırlıslam yapan sıcak parlıtudan nasıl büyüdüğünü hissediyordu. Göğsünde, tam da boğazının altında bir yerde, aklını başından alan ve mutlu eden bu parlaklığın kurumaz kaynağı bulunuyordu.

Elini göğsüne koyup ardından gözlerinin önüne getirdiğinde, elinin gümüşle altın karışımı, tam olarak sıvı ya da havadar değil de ikisinin arasında bir şey olan, hafif ama kuvvetli bir güç gibi yerden yükselen, dünyadan ayıran, insanın başına gelebilecek her türlü kötülük ve aşağılamadan koruyup kollayan bu parıltı ile kaplandığını görüyordu. Bu parıltı ile yıkanmış ve dolmuş bir halde ne gidebiliyor ne de uçabiliyordu, sadece gururlu bir yürüme ile mucizevi bir uçma arasında havada süzülüyordu. Bu, erişilmiş milyonun yüksekliğinden artık insanların çoğuyla aynı kaderi paylaşmıyor ve saygısız kalabalığın sarıp sarmalayıp boğduğu maçın kurallarına bağlı kalmıyor olmanın verdiği mükemmel mutluluk anıydı.

Ertesi gün boyunca bu rüyanın etkisiyle yaşar, düşüncelerinde ve hesaplarında, etrafındaki meselelerde ve kendisinde, kıscacası her şeyde, gizemli ve harika, ama görüldüğünden çok duyulan en kısa şimşekten daha kısa olan bu parıltının zaman zaman ortaya çıktığını zannederdi.

Hanımefendi'nin açık pencerenin önünde, uyanık ve çoktan giyinmiş bir şekilde durduğu o sabahlardan biriydi. Kendi yaşındaki diğer genç kız ya da kadınların, aşkların duydukları mutluluk ya da hüzne dalıp açık pencerenin önünde günlerini boşa geçirdikleri gibi o da böyle sabahlarda zar zor uyanıyor, günün kendisinden istediği şeylerin çözümüne ağır başlıyordu.

Nehrin diğer yakasındaki canlı hareketliliğe bakarken, gazete de Velihaht Prens Franz Ferdinand'ın Bosna Hersek'e geleceği ve onun karşılanması için Saraybosna'da yapılacak hazırlıklara dair bir haber okuduğunu anımsadı. Aslında haberi okumamıştı, sadece ilk sayfadaki yazıların büyük harfli başlıklarını görmüştü. Zira o, dünyanın büyük çoğunluğundan farklı olarak, ilk sayfaya sadece üstünkörü göz atar, sadece açık artırma, satış, kredi, ekonomi ve para piyasasındaki değer hareketliliklerine ilişkin haberlerin bulunduğu son sayfayı dikkatlice okurdu. Gazete haberine dair bir anlık düşüncesi, onu pencerenin

önünde hareketsizce tutan rüyaya dair hoş anının içinden adeta siyah bir ray gibi geçiverdi. Gazeteleri hiçbir zaman sevmeyiz, tehlikeli ve gereksiz bir şeymiş gibi onlardan kaçınırdı. Son zamanlarda ise onlardan nefret etmeye başlamıştı. Bunun için, gördüğümüz üzere, sebebi de vardı.

Bu nahoş düşünce ile en nihayetinde pencereden ayrılıp hazırlanmaya başladı.

Evden çıkıp köprüye doğru yola koyulduğunda, nehrin diğer yakasındaki otomobil konvoyunu gördü. İçinde canlı renklerdeki subay üniformalarının görülebildiği konvoy, ritimden şehir merkezine doğru hızlıca yol alıyordu. Köprüyü geçinceye dek otomobiller uzaklaşmıştı bile. Yerel İdare'ye ait iki binanın arasından geçen ve Koşevo Sokağı'na çıkan o dar yoldan geçtiği an, şehirden güçlü ve boğuk bir patlama sesi duyuldu. Hanımefendi geçen arabaların birinde veliaht prensin de olduğunu ve onun gelişi şerefine top atışı yapıldığını düşündü.

Mezarlıkta, alışlageldiği üzere, öğle öncesine kadar kaldı. Mezarlıktan dönerken, bir an sokakların daha da canlı olduğu ve insanların evlerine doğru hareket ettiği hissine kapıldı. Kendi düşüncelerine dalmış, dalgın, hiç kimseye dikkatini vermeden ya da hiçbir şeyi fark etmeden evine döndü. Sabah mezarlığa giderken orada olmayan, ancak şimdi Yerel İdare Sarayı'nın iki balkonunda da asılı olan büyük siyah bayrakları fark etmedi bile.

Annesi ile yediği mütevazı öğle yemeğini henüz bitirmişti ki biri kapıyı çaldı. Gelen Rafo Konforti idi. Uygunsuz vakitteki bu beklenmedik ziyaretten çok Rafo'nun tuhaf görünüşü ve duruşuna şaşırmıştı. Selamlaşmadan onu eve aldı.

"Gördünüz mü Hanımefendi, başımıza geleni gördünüz mü?" dedi Rafo kekeleyerek ve bakışlarıyla bir eşyadan diğerine gezinerek.

"Ne oldu?"

“Nasıl? Siz bilmiyor musunuz? Siz bilmiyor musunuz? Aaa, bir felaket oldu Hanımefendi, tüm dünya için bir felaket oldu. Suikast. Arşidükü, arşidükün hanımını ve daha başka insanları öldürdüler.”

Heyecanlı konuşuyor, elleri titriyor, anlattıklarının verdiği korku gözlerine yansyordu.

“Kim öldürdü onları? Nasıl? Ne zaman?”

“Bir Sırp genç. Öğrenciler Hanımefendi. Orada rıhtımda, Latin Köprüsü’nün hemen yanında öldürmüşler ikisini de. Tanrı korusun, Tanrı korusun!” diyerek derin bir nefes aldı Rafo.

Bir anlığına sessizlik oldu.

“Buraya gelip kendinize dikkat etmenizi, çarşıya gelmemenizi ve anneniz hanımefendi ile birbirinizi kollamanızı söylemek istedim. Zira olacaklar hiç de iyi değil.”

“Tanrı aşkına, biz iki kadın başımızayız Rafo Efendi. Bize kim ne yapsın? Bizim o taraflarda işimiz olmaz, en azından siz bunu biliyorsunuz.”

Rafo sabırsızca kafasını salladı.

“İşinizin olmadığını biliyorum, ama bakın başımıza ne geldi. Bu büyük bir olay. Veliht! Şehirde türlü şeyler konuşuluyor. Tanrı korusun.”

Rafo da eğilerek ona yakınlaştı ve ürkek bir fısıltı ile şunları ekledi:

“Dünya yakmaya ve yağmalamaya kalkıştı. Katolik rahip bir konuşma yaptı. Çarşıdaki tüm Sırp dükkânlarını yıkacakları konuşuluyor. Evleri de tehdit ediyorlar. Tanrı korusun. Böyle konuşuyorlar. Ben size ve anneniz hanımefendiye üzülüyorum. Bunları söylemeye geldim. En iyisi siz evinizde oturun Hanımefendi. Bu kıyamet geçmeden de görüşmeyelim. Biliyorsunuz işte! Oturun ve susun. Su-sun! Eğer bir ihtiyacınız olursa diye size bir genç göndereceğim.”

Gözlerinde korku ve ağzında parmağı ile Rafo onlara veda etti. Hanımefendi yalnız kaldığında bir rahatsızlık hissine kapıldı. Annesine hiçbir şey demeden, pencereye yaklaştı ve Milyatska Nehri'nin karşı yakasına baktı. Her şey yerli yerindeydi, her zamanki gibi. Her pazar bu saatlerde olduğu gibi ne az ne de çok insan vardı, ama tüm o taraf ona şimdi değişmiş ve yeni gibi görünüyordu. Her ne kadar o bunun tam olarak nerede ve nasıl olduğunu bilemese de havada ve alanda bir korku, belirsizlik hâkimdi.

Tatil günlerinin öğleden sonraları iş günlerinden daha uzun gelir, ama o günkü alışılmadık bir şekilde uzundu.

Güneş, kendi ateşinde eriyip Hum Tepesi'ndeki ağaçların ardında battığında, Hanımefendi evdeki ışıkların açılmasına müsaade etmedi. Annesi ile beraber, açık pencerenin yanı başında oturdu. Sıcak günün soluğu, güzel bir tozla, havayı daha da dolduruyordu. Kiliselerdeki çanlar, kısılmış bir cenaze sesiyle çalıyordu. Katolik katedralindeki büyük çan, adeta demirdenmişçesine keskin ve delici sesiyle tüm diğerlerine üstün geliyordu. Şimdi tüm bu yaşananları ve Sırp evleri ile işyerlerine yönelik tehditleri annesine anlatması gerekiyordu. Kolayca gözyaşı döken yaşlı hanımefendi ağlamaya başladı, zaten çok daha küçük şeyler için de ağlardı. Hanımefendi dalgın bir vaziyette, kısa bir süre onu teselli etti, ama o ağlamaya devam ediyordu. Çanlar uzaktan, Ban Tepesi'nden ve Konak'tan yankılanıyordu. Kısa aralıklarla uzun ve sıra dışı bir yankı da tıpkı ölümün ve kargaşanın metal müziğine bir cevap gibi Saraybosna civarındaki tepelerin yamaçlarından dönüyordu. Tüm bu seslere zaman zaman da şehir merkezinde bir yerde yapılan kutlama ve birinin çöküşü için coşkudan bağırarak kalabalığın düzenli ve tek tip sesleri de giriyordu. Karanlık da çökmüştü. Bunaltıcı bir sıcağın, alışılmadık seslerin ve büyük, kaçınılmaz olaylara dair hem törensel hem de korkulu öngörülerin olduğu bir geceydi. Şehrin her yerinde ışıklar yanıyordu. İki kadın ise pencerenin kenarında sesleri

dinliyordu. Sanki bir şeyler bekliyormuşçasına, alışlagelmişin dışında birbirlerine yakın oturuyorlardı.

Anne, sesli bir şekilde derin nefes aldı. Bu, kadınlarda her daim üzücü bir sohbe başlamanın girişiydi. Hanımefendi buna kızmıştı. Sohbet etme fikri dahi onun hoşuna gitmiyordu.

“Sen git uyu. Endişelenme, hiçbir şey olmayacak,” dedi anesine.

“Ne olacağını bilmiyorum evlat, ama onların o büyük adamları öldüğünde iyi şeyler olmayacağını biliyorum.”

“Anne, sen yat uyu. Bu bizi ilgilendirmiyor.”

Bunları söylerken, sanki kendi sözlerinin doğruluğunu kontrol ediyormuş gibi uzak karanlıktan gelen sesleri de dinliyordu. “İlgilendiriyor evlat, hem de nasıl! Yine olan zavallı Sırlara olacak.”

Hanımefendi cevap vermeyince sohbet orada takıldı.

İki kadın uzun bir süre geceyi dinlemeyi sürdürdü. Çanlar çalmayı kesip kutlamalar sessizliğe bürününce, önceki gecelerden çok daha sessiz bir gece oldu. Zira hiçbir yerden azıcık dahi olsa şarkı ya da çalgı sesleri gelmiyordu. Normalde yaz gecelerinde uzun süre dört bir yandan duyulurdu bu sesler. Bu dünyanın güçlüleri öldüğünde, bir süre daha, hayatta kalanların geniş ya da dar çevresine dayatılan sessizlik her yere yayılmıştı. Nihayetinde iki kadın yatmaya gitti. Karanlıktaki anne, sadece kendi “zavallı” Sırları için değil, neredeyse tüm dünya için korkarak, kendi zayıf dulluğu için endişe ediyordu. Hayatı boyunca yaptığı ve katlandığı gibi bunu da sessizce, mırıldanmadan ve hareket etmeden yapıyordu. Kız ise bir süre bir Alman seyahatnamesi okudu.

(Seyahatnameler onun satın aldığı ve düzenli olarak okuduğu tek kitaplardı. Bu kitaplarda kendi yaşamı ile belirsiz ama güçlü bir bağı olan şeyleri arar ve bulurdu. Özellikle de bu

seyahatnameler bilinmeyen kıtalara ve yeni pazarların, gizli zenginliklerin keşfine dair ise.)

Daha sonra ışığı kapatıp uyudu.

Gün aydınlanmadan önce, tazelenmiş, dinlenmiş ve soğuk, sanki hiç uyumamışçasına uyandı. Dudaklarını sıkılmış, kaşlarını birleştirmiş bir vaziyette yatağının üzerinde yatarken, pencerenin etrafından incelmeye ve aydınlanmaya başlamış karanlığa doğru keskin bir şekilde bakıyordu.

Şafak vakti uyanmak! Ezelden beri bu vakitlerde, günün de gecenin de çözemediği tüm meseleleri çözmeye alışmıştı. Şimdi ise Rafo'nun evlerine soktuğu bu korkuyla da hesaplaşma anydı. Şafak vakti insan yeniden doğmuş gibi, ruhu keskin zekâli, yenilenmiş ama tecrübeleriyle zengin hissediyor. Kendi rüyasına kölelik ederek gördüğü kadarıyla anladığı ve algıladığı tüm dünya önünde duruyor ve her şeyde, her şeye karşı duruşunu belirliyordu. Mal sahibi olmanın ve para kazanmanın zor, zarara uğramanın kolay olduğu bir krize yakın olduğunu hissediyordu. Geçmiş yıllardan beri sadece tek bir tarafa yönelmiş olarak varlığının tüm gücüyle buna karşı çıkıyordu.

Ne oldu? Veliht prens öldürüldü. Bu şehrin geniş çevresini aşan ve onunkilerden daha büyük ve farklı çıkarları etkileyen büyük bir deprem olduğuna şüphe yok. Hanımefendi de bunu açıkça görüyordu, ama dünya üzerinde, suçsuz olmasına rağmen onun mal varlığına zarar verecek ve planlarını bozacak, buna cesaret edebilen bir şey olması fikriyle barışamıyordu. “Genel meseleler”, “siyasi olaylar” ve “ulusal çıkarlar” gibi kavramlar onun için gerçekten ne ifade ediyordu? Bunlar her zaman dikkatlice sakındığı, kendisine uzak ve yabancı şeylerdi. Tüm bunlar onun için, ona yarar sağladığı ya da zarar vermeden geçip gittiği sürece vardı. Peki bu öğrenciler kimdi, neydi? Milyatska kenarında gezerken gördüğü uzun saçlı gençler, başı boş, önemli ve gizemli, hafif kışlık paltolarının yakalarını dikmiş, büyük siyah fötrlerinin altında bükülmüş insanlar.

Onun içindeki düşünceler neydi şimdi? Birbiriyle bağdaştırınca tüm bunlar neydi şimdi? Veliht prens, siyaset, öğrenciler... Bunların Hanımefendi için anlamı zarar, tehlike ya da tüm bunlarla hiçbir zaman bağı olmayan işlerinin durması mı olacaktı? Tüm bunların onunla hiçbir ilgisi yoktu. Yolunun üzerindeki tüm diğer engeller gibi bunları da aşmak ya da etrafından dolaşmak istemiş ve her birini kararlı bir şekilde reddetmişti. İşinin ve çıkarının tüm bunlara bağlı olabileceği, kendi idaresi dışındaki bir şeye koşullandırılma ve herhangi bir toplumun kaderindeki kötülüğü paylaşma zorunluluğu düşüncesi onun için tahammül edilemezdi. “Sırıp öğrencilerle benim ne alakam var?” diye soruyordu önündeki soluk kararlığa. İçinde beliren öfkeli arzu, tüm bağlardan ve düşüncelerden tamamen özgür kalmayı, nasıl kendisi bugüne kadar hiç kimseye bağlı hissetmemiş ve bu bağlar üzerinden hiçbir şey talep etmemişse hiç kimsenin de ondan bir şey talep etme hakkı olmamasını istiyordu.

Birden yatağında doğruldu. Hayır, kaybeden tarafta olmaya ne pahasına olursa olsun müsaade etmeyecekti. Her şeyi yapardı ama buna izin veremezdi. “Bu asla olmaz!” diye yarı sesli olarak fısıldıyor, aynı zamanda da adeta kendi kararını dövüyormuşçasına sağ yumruğu ile döşeğe vuruyordu.

Hanımefendi saat dokuzdan sonra bankaya gidip Müdür Payer ile görüşmeyi ve Rafo'nun endişelerinin bir dayanağı olup olmadığını ondan da duymayı, her türlü zarardan ve felaketten kaçınmak için ne yapması gerektiği yönünde onun tavsiyesini almayı düşünüyordu. Ama bekleyemedi ve henüz saat dokuz olmadan kalkıp sokağa çıktı. Annesi ardından bakıyor, ama ona bir şey söylemeye cesaret edemiyordu. Annesinin gözü yaşlı ve endişeli bakışına sinirlenen Hanımefendi ise ardından kapıyı da sert bir şekilde çarptı.

Milyatska kenarından değil de soldaki iç taraftan, Terazıya adını verdikleri o her zaman sakin ve adeta uyuyormuş gibi

olan uzun yoldan gitti. Buradan nadiren geçenlerde tuhaf hiçbir şey fark etmiyordu.

Saraybosna sabahları, en sıcak zamanlarda dahi dağ sabahlarının serin nefesine sahipti. Bu sabahlarda kolay nefes alınır, iyi yol gidilirdi. Çumuriya'daki köprüye de çabucak varmıştı. Nehrin diğer yakasında bulunan Union Bank'a ait büyük ve beyaz binayı görebiliyordu ki Çumuriya tarafından dün gece kine benzer bir bağışma duyuldu. Törene katılacakların ilk sıraları rıhtımda oluşuyordu. Hanımefendi bir ağacın arkasına çekildi. Eğer kalabalık köprüden geçip ona doğru gelirse eve dönmeye, eğer nehir kenarından aşağı ya da yukarı yönde ilerlese de bankaya gitmeye hazırdı. Bir avuç buğday tanesi gibi etrafa serpilmiş hem civardaki tepelerin yamaçlarında hem de nehrin civarındaki düzlükte yaşayan tüm bu şehirli insanları görmek için bugünkü gibi bir güne denk gelmek gerekiyor. Çalışan ya da gününü gün edip har vurup harman savuran yahut da dağ geçitlerine benzeyen yamaçlardaki çarpık mahallelerde yoksulluk içinde yaşayan insanların içindekilerin ortaya çıkması için dün yaşanan olaya benzer ya da belki biraz daha küçük boyutta bir şeyin yaşanması gerekiyor. Her Doğu şehri gibi Saraybosna'nın da kendi fakir-fukarası vardı. Bu durumda ise on yıllardır içine kapanık, dağınık, görünüşte evcilleşmiş ama böyle imkânlar ortaya çıktığında toplum kimyasının bilinmeyen kuralları gereği aniden birleşip bir volkan gibi patlayan bir ayak takımı bulunuyordu. Bunlar, sağlıksız arzuları ile en düşük tutkularının çamur ve ateşini kusarlardı. Bu lümpen proletarya ve küçük, aç vatandaş kitlesini, inançları, alışkanlıkları ve giyinişleri farklı, ancak içlerindeki düzen, sinsicilik, acımasızlık, dürtülerindeki yabaniyet ve alçaklık aynı olan insanlar oluşturuyordu. Üç dinin mensupları, doğdukları gündün öldükleri güne kadar birbirinden anlamsızca ve derin bir şekilde nefret ediyorlar, bu nefretlerini kendilerinin zafer ve farklı dinden olan komşularının yenilgisi olarak gördükleri öteki dünyaya da taşıyorlardı. Farklı dinden olan bir komşuya

yönelik gerçekten fiziksel bir iğrençlik olan bu nefretin içinde doğuyor, büyüyor ve ölüyorlardı. Çoğu zaman ömürleri geçse de bu nefretlerini korkularına ve resimlerine açık etme imkânları olmuyordu. Ama büyük bir olay yüzünden düzen ve anlayış sendeler ve yasalar birkaç saatliğine ya da birkaç günlüğüne askıya alınırsa o vakit bu ayak takımı, daha doğrusu bunun bir kısmı, nihayetinde iyi bir vesile de bularak toplum hayatındaki parlatılmış nezaketi ve konuşmalarındaki tatlı sözleri ile bilinen bu şehrin üzerine dökülürdü. İşte o zaman, şimdiye kadar düşünce ve hisseleri kontrol etmiş olan ve uzun süredir tutulan nefret ile saklı kalmış yıkım ve şiddet arzuları yüzeye çıkıyordu. Adeta uzun süredir besinini arayan ve nihayetinde bulan bir alev gibi sokaklarda hüküm sürüyorlar, tükürüyorlar, ısıyorlar ve kendilerinden daha güçlü biri karşlarına çıkıncaya ya da kendi öfkelerinden kendileri yanıp tükenene dek kırıp döküyorlardı. Ardından kuyruklarını kıstırmış çakallar gibi ruhlarına, evlerine ve sokaklarına geri çekiliyor, burada yine yıllarca gizlice, sadece kötü bakışlarda, nahoş özdeyişlerde ve utanılası hareketlerde ortaya çıkarak yaşıyorlardı.

Farklı dini kurumların asırlardır beslediği, iklimsel ve toplumsal fırsatların hizmet ettiği, tarihsel gelişmelerin desteklediği bu Saraybosna nefret öfkesi, şimdi de ortaya çıkmış ve farklı tahminlerle, dolaşmanın farklı bir düzeni ve yöntemi olarak inşa edilmiş şehrin modern kesimindeki sokaklara dökülmüştü.

Yığının içerisinde, zayıf giyimli ve kötü beslenmiş, görünüş ve duruşlarında öfke ya da kötülük izleri olan Müslüman ve Katolik iki yüze yakın velvelecı vardı. Sivil bir polise çok benzeyen ve yığının öncülüğünü yapan azıcık daha iyi giyimli bir adamın yönlendirmesiyle düzensiz bir şekilde “Aşağı” ve “Yaşa” diye bağıyorlardı. Milli marşı da söylemeyi deniyorlar, ancak beceriksiz ve kaba saba seslerin söylediği şarkılar bunu bölüyor ve bozuyordu. Öndeki iki adam,

muhtemelen bir yetkili kurumdan aldıkları çerçevesi ve renkli bir Kral Franz Joseph fotoğrafı taşıyordu. Dağınık ve sönük görümlü bu iki adam, düşük alınlı ve bulanık bakışlıydı. Kenar mahallelerin birinde, öfkelerinin gölgesinde yaşamaya ve çalışmaya alışmışlardı. Şimdi ise kralın fotoğrafını taşıdıkları için şaşkın ve küstahça mağrurdular. Aceleden ve hengameden dolayı fotoğrafı ters, başı yere doğru çevirmişlerdi. Diğer işleri yapmaya alışkın iri elleriyle adeta siyahilerin fetişlerini tuttukları gibi sıkıca fotoğrafı tutuyorlardı. Dini bir tören alayındaymışçasına ağır adımlarla yürüyorlar, kırışık fötrlerinin altından yüzlerinde hayvani bir küstahlık ifadesiyle sincice bakış atıyorlardı. Sanki insanlar onların kim ve ne olduklarını, ama aynı zamanda şimdi onlara hiçbir şey yapamayacaklarını da iyi biliyor gibiydi. Ağarmış dönekleri, alnını sonsuzluğa kadar uzatan kel kafası, altın düğmeli, apoletli, yıldızlı, madalyalı beyaz subay paltosuyla göz kamaştırıyordu. Canlı bir çerçeve gibi etrafını kuşatan fakir ve zavallı Saraybosna evsizleri arasında garip bir şekilde dikkat çekiyordu.

Birilerinin bu ikiliye fotoğrafı olması gerektiği gibi çevirmelerini söylediği kısa bir tereddüt ve kargaşadan sonra alay rıhtımdan hareket etti. Hanımefendi bir süre onun eski okulundan liseye doğru uzaklaşmalarını bekleyip ardında köprünün üzerinden bankaya doğru yol aldı.

Beyaz ve zevkli bir mimarisi olan Union Bank binası, Çumuriya çevresinde, rıhtımın on sekiz metrelik kısmını kaplıyordu. Giriş katta, bugün tamamının güneşlikleri inik olan ofisler bulunuyordu. Girişin üzerindeki iki katta ise Saraybosna'nın en pahalı iki büyük dairesi vardı. Bunlarda yıllardır bir avukat ve bir doktor yaşıyordu. Müdürün odası binanın dibindeydi ve arkadaki dar ve kısa sokağa ayrı bir çıkışı vardı. Sadece yeniler ve yabancılar müdürün odasına ana girişten, gişelerin oradan girerdi. Arkadaşları ve tanıdıkları adı olmayan bu sokaktan, yandan içeri girerdi. Buradan dar bir antreden geçerek müdürün geniş, yarı karanlık ve azıcık nemli, günün büyük

bir bölümünde ışıkların yandığı ofisine girilirdi. Bu büyük odaya Payer özel ve hoş bir görüntü vermişti, tıpkı onun dokunuşunda olan en küçük eşyaya verdiği gibi. Duvarlarda canlı renklere sahip, ormanlık bölgelerin ya da avdan manzaraların yansıtıldığı birkaç suluboya çalışması vardı. Hepsi aynı boyuttaydı ve aynı ressama ait olduğu görülebiliyordu. Yaz günlerinde odada serin bir hava hâkimdi, kışın ise tuğlalı sobada ağır kayın kütükleri yanardı. Tabanın tamamı gri bir dokuma ile kaplanmış, üzerine ise giriş kısmına Bosna kilimleri, dip kısımdaki masanın yanına ise İran halısı serilmişti. Bu masa epey büyük bir masaydı. Masada ne bir düzensizlik vardı ne de banka masalarının soğuk çıplaklığı. Burada panter vücutlu kara gözlü Bayan Payer ile yatılı okulunun üniforması içinde güzel bir erkek çocuğu olan oğullarının fotoğrafları vardı. Ayrıca bronz bir geyik heykelinin yanında içinde neredeyse tüm yıl boyunca çiçek ya da yeşillik olan yeşil camdan bir vazoda bulunuyordu. Arkadaki derin raflarda ise uzunca bir sıra altın renkli kitap ciltleri vardı.

Adeta bir şapel gibi ofisin için şimdi serin ve alacakaranlıktı. Yeşil vazoda içindeki çiçekler değiştirilmemiş, dolayısıyla bitkin düşmüştü. Banka bugün, tüm diğer kurum ve dükkânlar gibi, yas nedeniyle kapalıydı. Müdür, çünkü suikastin kurbanları anısına kilisede yapılacak ayine katılmadan önce sadece kısa süreliğine buraya gelmişti. Ofisten çıkmaya hazırlanan biri gibi duruyordu. Uzun siyah bir palto giymişti. Yüksek beyaz yakaları ve siyah plastron ona resmi ve sıra dışı bir görünüm kazandırıyor. Görünüşüyle de örtüşen geniş ve ailevi bir hareketle Hanımefendi'ye oturmasını teklif etti. Kendisi ise masaya yaslanıp kollarının göğsünün üstüne bağladı.

Hanımefendi Rafo'dan duyduklarını kısaca ona anlattıktan sonra evine ve mallarına dair endişelerini aktardı.

“Benim bu tür işlerle hiçbir ilgim olmadığını, her zaman kenarda durduğumu ve özellikle de Sırp toplumu içinde kötü

biri olarak yer edindiğimi siz iyi biliyorsunuz. Gazeteler bile bana saldırmıştı.”

Sabırsızlığının en büyük göstergesi olarak Payer üst dudağını ısırıyordu.

“Şimdi size gelip ne yapılması gerektiğini sormak istedim. Ben her şeye hazırım. Bir açıklama vermek ya da başka bir şey yapmak, bağışta falan bulunmak gerekiyorsa... Ben kendim gerçekten bilemiyorum.”

Tam da o anda Payer ellerini saldı, bir adım yaklaştı ve Hanımefendi'nin oturduğu koltuğun üzerine doğru eğildi.

“Dinleyin Hanımefendi...”

Bir ara onu sadece vaftiz edildiği adıyla çağırırdı, ona sadece daha sonraları, tefecilik ya da kendi arzusuyla yaptığı işler yüzünden uyarılarda bulunurken “hanımefendi” diyordu. Diğer insanları görmesini engelleyen tutkusu yüzünde kör olmuş olan Hanımefendi, son yıllarda kendisine farklı hitap ettiğinin farkına dahi varmamıştı.

“Dinleyin Hanımefendi!” diye sözlerine devam etti Payer.

“Kanımca Konforti sizi gerekenden çok daha fazla endişelendirmiş. Tüm bu olanların hoş olmadığını ve zor olduğunu, özellikle Sırlar olmak üzere tüm dünya için daha da zorlaşacağını biliyorum. Sizden hiç kimsenin böyle bir beklentisi yokken siz neden aceleyle hareket edip kendi milletinizden ayrılıyorsunuz. Böyle bir beklenti olsa dahi siz Obren Efendi'nin kızımanız. Bunu yapmamalısınız. Zira o da hayatta olsa bunu yapmazdı. Siz bir Sırp'sınız ve bu ayıp değil. Aksine. Benim tavsiyem hiçbir şeyinizle ve hatta sadakatinizle de ön plana çıkmayın. Bu ayak takımının kafanızı karıştırmasına ve sizi korkutmasına izin vermeyin ki daha sonra pişman olup utanacağınız bir şey yapmayın. Onlar da ebediyen sokaklarda anırmayacak. Bugünlerde evinizde oturun. Eğer bir şey ihtiyacınız olursa da buraya gelin ya da beni arayın. Karşılıklı tavsiyelerde bulunuruz.”

Payer alçak bir ses tonuyla konuşuyor, gözleri ise hafif bir karışıklık içindeymişçesine titriyordu.

Memnuniyetsizce oradan ayrılan Hanımefendi, emin olmayan adımlarla dükkânına doğru yola koyuldu. Sokağı ve etrafındaki insanları inceleme, dikkatini çeken şeylere dair kendi kendine hesap verme alışkanlığı yoktu, ama bu kez her şeyi dikkatlice gözlemliyordu. Dükkânlar kapalıydı, ama sokaklarda bir bayram havası yoktu. Gelen geçenlerin sayısı az, sessizlik çoktu. Sokaklar, adeta gece olağan dışı bir fırtına her şeyi süpürmüş ve temizlemiş, ardında ise boşluk ve yeni bir kasırga korkusu bırakmış gibiydi. Çatılarda ve pencerelerde yeni siyah bayraklar beliriyordu. Veliki Çurçuluk Sokağı'nın başındaki dükkânına dokunulmamıştı. Büyük demir kapı, tüm diğer dükkânlardaki gibi kapalı ve önüne iki büyük demir çubuk çekilmiş duruyordu. Şehrin neredeyse bomboş sokaklarında giderek yoluna devam etti. Çiçek kokuları yayılan ve kaldırım taşları ile evin beyaz duvarlarının parladığı dar ve sarp bir bahçede Veso'ya rastladı. Bahçenin dibine doğru, kaldırım taşları üzerinde, beyaz çarşaflarda erişte serilmişti. Veso tamamen giyinmişti, sadece ayaklarında beyaz çoraplar ve derin olmayan terlikler vardı. Elindeki çubukla bir taşın üzerine oturmuş, erişteleri tavuklardan koruyordu. Hanımefendi, endişe ve korku belirtilerinin hissedilmediği bu huzura kızmıştı. "Veso, dükkânla ilgili ne yapacağımızı konuşmak için geldim."

"Ben de size gelmek ve halinizi sormak için hazırlanıyordum. Emirler gereği, diğer herkes gibi ben de dükkânı kapattım. Şimdi bakalım ne olacak."

"Nasıl yani "bakalım ne olacak?" Herkesin Sırp evlerini ve dükkânlarını yıkmak için ayağa kalktığını görmüyor musun? Bir şeyler yapmak lazım."

"Ne yapabiliriz ki?"

"Biz de siyah bayrak asabiliriz. Diğer dükkânlara astıklarını gördüm."

“Evet olabilir,” diye uzattı Veso.

“Olabilir ve olmalı.”

“Bir bakalım diğer Sırplar ve tüccarlar ne yapacak, onlara göre biz de hareket ederiz.”

“Diğerleri beni ne ilgilendiriyor? Diğerleri isterlerse zaten başladıkları gibi kendi boyunlarını kırsın. Ben bana ait dükkân yakmalarına ya da evimi yağmalamalarına izin vermeyeceğim.”

“Ağır ol Rayka! Bizim dükkân tek değil. Herkesle, insanlarla birlikte hareket edeceğiz, diğerlerine ne olursa bize de o olacak.”

“Hangi herkesle? Nasıl insanlarla? Benim geçimimi o herkes o insanlar değil, kendi işim sağlıyor. Eğer benim başıma bir şey gelirse hiç kimse nasıl olduğumu ya da imkânım olup olmadığı sormaya gelmeyecek.”

Hiddetten sakınarak hızlıca konuşuyordu.

“Ben Rayka, diğer insanlardan farklı hareket etmeyeceğim. Onlar ne yaparsa ben de öyle yapacağım.”

Şaşkın bir halde ona daha dikkatle baktı. Sığ terliklerin içinde, elinde çubukla ama bunların yanında şık bir sakinlik ve erkeksi bir kararlılıkla her zamanki gibi küçük ve buruşuk bir haldeydi. Zayıf ve ufak tefek vücudunda çelikten bir iskelet taşıyormuşçasına normalden daha dik duruyordu.

Bu zayıf adamın beklenmedik soğukkanlılığı ve cüretkâr kayıtsızlığı onu kızdırmış ve kafasını karıştırmıştı. Sert ve öfkeli sözler ağzında doluyor, birbirleriyle çarpışarak duruyorlardı. Tam da kararlı bir şekilde ona kendisinin bildiği gibi, çıkarları doğrultusunda hareket edeceğini, Sırp tüccarların tutumunun kendisini ilgilendirmediğini söyleyecekken yukarıdan, evin içinden keskin bir kadın sesi duyuldu:

“Kıışışış, Tanrı vursun sizi! Kıışışış, çatlayasınız! Veso, görmüyor musun tavuklar erişteyi yedi? Kıışışış, kıışışış!”

Ev kapısında Veso'nun eşi Soka duruyordu. Veso gibi ufak tefek, beyaz önlüğünü kuşanmış, elleri unluymuştu. Normalde çok temiz ve düzenli bir kadındı. Her iki elinin sallayıp, gerçekten de Veso'nun konuşmasını fırsat bilerek çarşafın üzerine serili eriştireye yaklaşmış ve pençelemeye başlamış tavukları kovalıyordu.

Veso da hemen elindeki çubuğu sağa sola salladı. Tavuklar evin arkasına kaçtı, Soka ise Rayka'nın hatırını sormak için yaklaştı.

Minyatür çiftin minyatür hanesindeki küçük kargaşanın ardından Hanımefendi ile Veso arasındaki sohbet de bitmişti. Günün şartlarında bu adamdan hiçbir şey bekleyemeyeceğini, her şeyi kendisinin, kendi gücü ve aklıyla yapması gerektiğini çözümler yaparak dalgın bir şekilde kısaca veda edip oradan ayrıldı.

Bunun gibi bir kadın, kör ve inatçı bir şekilde bir yöne gittiği zaman onun için hiçbir şey zor ya da imkânsız değildir. Her ne kadar dükkânlar kapalı, insanlar şaşkın ve dağınık bir vaziyette olsa da Hanımefendi öğleye kadar aradığı her şeyi bulmuştu: Hem evinde hem de dükkânında siyah bayraklar dalgalanıyordu. Bu bayrakları asan ilk kişi o değildi, ama indirecek son kişi o olacaktı.

V

Her insanın hayatında, hatırasının çoğunlukla susmayı ya da az konuşmayı tercih ettiği bulanık yerler vardır. Rayka'nın hayatındaki bu yer, dört yıllık savaş dönemi idi. Hayatının bu dört yılı, canlı ve tuhaf bir rüyaya benzeyen, korkunun ve gayretin güçlü duyguları ile izlenen, nihayetinde de onu asla terk etmeyecek büyük acılar, kayıplar ve geçişlerle kararmış bir dönemdi.

Tren istasyonunun yakınında veliaht ve eşi için resmi bir uğurlama töreni yapıldı. Çok sayıda tutuklama ve türlü şiddet

eylemleri meydana geldi. Yerel basın özel sayıları ve büyük başlıklarıyla, bilinçsiz ya da fanatik yürüyüşçüler ise kendilerinin dahi anlayamadığı sloganlarla patlıyordu. Bu birkaç zor ve sıra dışı günden sonra birden her yerde ve her şeyde adeta güçlü bir patlama sonrası gibi garip bir sessizlik hâkim oldu. Seslerin, gürültülü ve heyecanlı olayların, kalabalığın sesli hareketlerinin yokluğu sıradan değildi. Bu, insanların gergin bir şekilde dinlediği, henüz kulaklarında geçmiştekilerin yankısı dahi geçmeden yeni kırılmaları beklediği bir çeşit aktif sessizlikti. Bu sadece birilerine gerekli olan, ama hiç kimse- nin tamamen inanmadığı, herkesin “tüm bunların nereye varacağını” tahmin edebilmek için duyulmayan sesi duymaya çabaladığı güdümlü bir sessizlikti.

Bu sessizlik içinde Hanımefendi de kendi halindeydi. Bu sessizliğin altında neyin saklandığını düşünmüyor, şehri, halkı ve kendi etrafındaki dünyayı neyin beklediği sorgulamıyordu. Önemli olan yığınların şiddetli ve düzensiz hareketlerinin, olayların ve bağırışların son bulmuş olmasıydı. Önemli olan yeniden iş hakkında düşünebilmek, hesap yapabilmek, devam eden işleri düzene sokabilmek ve hayal kurmaya devam edebilmektir. Aslında, tüccarların kafası karıştı; bankalarda ölçülü, katı ve ayindeymişçesine dilsizdiler. Genel olarak hepsi endişeliydi. Yüzlerinde bütünüyle çıldırmış bir ifade ile ağlamış gözleri görülüyordu. Bunlar Sırlardı. Ancak Hanımefendi tüm bunları umursamıyor, umursamak istemiyordu. Onun tek bildiği artık sokaklarda silah sesleri ile bağırışların duyulmadığı, evlerin ve dükkânların yıkılmadığıydı. Endişelerinden hiçbirini gerçekleştirmemişti. Evi de dükkânı da saldırıya uğramamış, zarar görmemiş. Ona da hiç kimse sitem etmemişti. Bu onun için yeterliydi. Tüm diğer şeyler onun umurunda değildi. Tek kızdığı onun işle ilgili memnuniyetini, kaygısızlığını ve arzunu paylaşabilecek birini bulamıyor olmasıydı. Rafo Konforti de henüz kendine gelemiyordu. Ona ne sorsa net olmayan bir cevap veriyor, ne önerse yarı anlaşılır ifadelerle erteliyordu.

“Tamam Hanımefendi, ama biraz bekleyelim de ortam yatışsın. Biraz! Bakalım ne olacak?”

Başka bir şeyler düşündüğü ise görülüyordu.

Böyle yaklaşık bir ay geçti. Ardından bu sessizlik, adeta büyük bir orkestrada gibi, gerçekten kırıldı ve genel bir harekete, büyük bir yıkıma dönüştü. İlk önce yazılı basın gürledi. Sonra yığınlar ve yeni şekillerde, o güne dek görülmemiş büyüklükte, yaşandığı hatırlanmayan olaylar harekete geçti. Çanlar çalıyor, askeri boru sesleri duyuluyor, toplar patlıyordu. Hava, sürekli bir şeyler yüzünden titriyor, kaygı ile bir olan ürperti, gizli ya da aleni, bu kötü şanslı şehrin tüm insanlarını kaplıyordu. Başparmak büyüklüğündeki harflerle basılan gazetelerin özel basımları yeniden başlamıştı.

Olaylar bir sıraya girmiyor, aksine çarpışıyor ve atlıyordu. Sırbistan’a verilen ultimatom, savaş ilanı, ardından Avrupa’daki neredeyse tüm büyük güçlerin birbiri ardına savaşa girmesi... Bununla paralel olarak farklı sebepler nedeniyle insanlardaki genel kaygı hali ve havadaki o ürperti de artmıştı.

Tüm bunlar nedeniyle kafası karışık olan Hanımefendi, kendini toparlayamıyordu. Rafo Konforti’nin yanına gidiyor, garip bir şekilde onu hayat dolu, canlı ve girişimci buluyordu. Rafo artık ne olacağını görmeyi beklemiyordu. Olması gerekenler, ortadaydı. Onun sadece bir öğüdü ve bir parolası vardı: Satın almak. Kim ne kadar çabuk satın alır ve ne kadar geç satarsa işte o kişi bu zamanı anlamış, o kişi iş yapmayı bilen ve o kişi tüm değişimlerde tutunabilirdi.

“Ne satın alayım?” diye sordu zayıf bir ses tonuyla Hanımefendi endişeli gözlerle büyümüş, güçlü ve yenilenmiş Rafo’ya bakarak.

“Her şey Hanımefendi. Bugün tuğla satın alsanız, bir-iki ay elinizde tutsanız, yüzde 80 kârla satarsınız.”

Rafo da gerçekten satın alıyordu. Hatta satın aldıkları arasında tuğla da vardı. Mezarlığın hemen yanındaki İliç’in

Koşevo'daki tuğla imalathanesinden... Bazı ufak tefek işlere Rafo'nun yanında mütevazı ve görünmez bir şekilde Hanımefendi de kendi payıyla giriyordu. Zamanını işleri kovalayarak, ağır ve zor kararlar vererek, bir şeyler alıp satarak ve zararda da kârda da aynı olan, spekülasyonların getirdiği ürpertiyle geçiriyor, tüm dikkatini bunlarla meşgul ediyordu. Dünyanın her yerinde, doğal olarak onun gözleri önünde de meydana gelen büyük değişim ve olayları o sadece adeta bir rüyada gibi yüzeysel ve belirsiz bir şekilde fark ediyordu.

Dünya ise kalabalıkların devasa hareketleri, ilk savaş çatışmaları, feryada benzeyen gazete haberleri, inanılmaz tehditler ve gerçekleşen beklenmedik şeylerle gürliyordu. Onun yanı başında, Saraybosna'da da görülmemiş ve anımsanmayan olaylar cereyan ediyordu. Hızlı ve coşkun yaşıyor, aleni ve gizli saklı ölüyordu. Şehir yedek askerlerle doluydu. Bazıları hâlâ bu kırsal kesimdeyken bazıları ise gri ve mor üniformalar ile yeni botlar içinde terliyordu. Kalabalıktı. Hakiki mutluluktan uzak şarkılar, bağırışlar ve küfürler, rakılar ve tütünler ile insanı unutmaya arzusu vardı. Etrafta ezilmiş meyveler ve karpuz kabukları da vardı. Her şeyde dört bir yana saçılmış çok sağlıksız savurganlık vardı. Tüm bunlarla paralel olarak büyük bir ihtiyaç hali ve türlü türlü felaketler de vardı. Her tarafta Sırp'ları hapsediyorlar, uyduruk hapishanelere götürüyorlardı. Sadece gençleri ve öğrencileri değil, tanınmış patronları ve sakin devlet görevlilerini de tutukluyorlardı. Bunu, sonuca varabilecekleri bir kanuna göre adaletli bir şekilde değil de şiddetle, kör bir şekilde, tamamen şans eseri, adeta bulaşıcı bir hastalık gibi yapıyorlardı.

Dünyaya endişe veren ve korku salan her şey en nihayetinde Hanımefendi'ye geliyor, bir anlığına onun da kafasını karıştırıyor, iş düşünmekten alıkoymuyor, ardından bilinç altında yer etmiş arzularının çabasıyla yeniden bu düşünceleri bastırıyordu. Diğer insanlar için hayatın anlamı ve özü olan her şey, onun için sakin bir hayat sürmenin ve kurallara uy-

gun olarak iş yapmanın önündeki engelleri teşkil ediyordu. Özellikle de Sırpların tutuklanması ve kovuşturulması ile ilgili durmak bilmeyen haberler onu kızdırıyordu. Bunlar eve kadar onun peşini bırakmıyordu. Ağlamaktan gözleri kızarmış, dudakları şişmiş annesi de durmaksızın bu konu hakkında konuşuyordu, zira bazı yakın akrabalarının evlerine de bu süreçte zarar verilmiş, bu evlerden tüm yetişkin erkekler alıp götürülmüştü. Annesi onlara “geçmiş olsun” ziyaretine gidiyor, ardından adeta cenazeden döner gibi eve dönüyor ve olup biteni ayrıntılarıyla anlatıyordu. Polislerin evi ararken ve insanları tutuklarken nasıl davrandıklarını; bazılarının küstah ve sert, bazılarının ise kibar ve ihtiyatlı olduğunu; neler söylediklerini ve onlar ne cevap verildiğini; tutuklananların yanlarında ne götürdüklerini ve hapse giderken ne söylediğini anlatıyordu.

Hanımefendi hoşnutsuz bir şekilde, sıkılarak annesini dinliyor, içinden artık susmasını ya da ne azından konuyu değiştirmesini arzu ediyor, ancak içindeki utanç ve bir çeşit çekingenlik hissi annesinin sözünü kesmesini engelliyordu. Yaşlı kadın ise gözyaşları içinde fısıldıyor, artık acı veren ve karşı konulamaz bir ihtiyaç haline gelen konuşmadan kendini alamıyordu. Mesela, komşuları Luka Pavloviç’in dulu olan Lepşa’ya yaptığı ziyaretten geri döndüğünde, uzunca bir süre kendine gelemiyor, giyinik bir halde öylece oturuyor; ağzından sözcükler, gözünden yaşlar akıyordu.

“Zavallı Lepşa, başına neler geldi. Tek oğlunu düşmanlar götürdü. Şimdi bu yaşlı haliyle onun için üzülüyor. Vah zavallı! Nasıl olduğunu detaylarıyla anlattı. Bahçe kapısına kadar onu uğurladığını söyledi. O ise kapıdayken dönüp şunları söyledi: ‘Ağlama anne! Düşmanlarımız sevinmesin. Eşikleri aşındırıp da kimseye benim için yalvarma. Ben dosdoğruyum ve bana bir şey olmayacak.’” Annesi ise “Ben ise kalbimi sıkıttım. Beni öyle hatırlamaları için o an gülmek istedim. Ona bakıyorum ama görmüyorum. Onu bahçeden çıkardıklarında

da bana hâlâ eşiğin üzerindeymiş, gülüyormuş ve bir şeyler söylüyormuş gibi geliyordu,' diyor.”

Hanımefendi artık dayanamayarak kalkıyor ve sözde işe gidiyordu. Kahramanlıklarla ve felaketlerle ilgili bu hikâyelerden her geçen gün daha da nefret ediyordu. Tüm bunları abartılı, boş ve zararlı görüyor; ama açık bir şekilde bunları söyleyecek cesareti kendinde bulamıyordu. Aslında bu nadiren başına gelirdi. Tüm diğer meselelerde annesine karşı düşüncesizce hareket ederdi, ama bu meselede, tıpkı zamanında dilencilerle olduğu gibi, aleni bir şekilde ona karşı çıkmaya cesaret edemiyordu. Yakınları tutuklanan kadınlar misafirliğe gelince evde bulunmamaya çalışırdı, zira böyle anlarda, ağlamalar ve iç çekmelerle dolu sohbetlerin sonu olmazdı. O ise bunları, içinde tuhaf ve karmaşık hor görme, sıkılma ve suçluluk hisleri ortaya çıkaran boş ve uygunsuz şeyler olarak görürdü. “Boş sohbetler” olarak nitelendirdiği bu şeylerden gerçekten nefret ediyordu. Bundan daha fazla nefret ettiği de bu sohbetlerin yanında ikram edilen kahve ve rakıydı. En çok nefret ettiği şey ise eşlik edemediği tutkulu ve tantanalı duyuğu patlamalarıydı.

Böyle istisnai durumlarda bu tür ziyaretleri engellemek ve onlara evin kapılarını kapatmak mümkün değildi. Bu nedenle, en yakın akrabaları olan kadınlar söz konusu olduğunda, Hanımefendi de kendinde bu gücü bulamıyordu.

En yakın akrabası ve aynı zamanda akranı olan, tanınmış doktorlardan Yosifoviç'in genç eşi Divna sık sık gelirdi. Eşini ve kayın biraderini tutuklamışlardı. Her zaman zayıf biri olmuştu, ama o birkaç hafta içinde iyice düşmüş, kurumuştü. Hâlâ annesinin yasını tuttuğundan üzerinde siyah elbise vardı. Kızarmış iri gözlerinin üzerinde siyah, ağır ve bakımsız saçlarıyla adeta trajedideki bir karakter gibi dolaşıyordu. Rayka ile sanki onu görmüyormuşçasına selamlaşıp annesinin yanına oturdu. Onunla da çok konuşmadı. Sadece gözyaşları durmaksızın akıyor, o ise gözyaşlarını silmiyordu. Sadece zaman

zaman başına yana çeviriyordu. Annesi, onu teselli etmek ve sakinleştirmek için her yolu deniyor, Hanımefendi ise bu duruma ne bir kelime ne de bir gülümseme bulamadığı için kendi kendini yiyordu.

Divna gittiğinde de birkaç kuru kelam edip konuyu değiştirmeye çalıştı.

“Bugüne kadar hiç bu kadar gözyaşı döken birini görmedim,” dedi soğuk ve beceriksizce.

“Hey benim evladım, o iki kişinin ardından ağlıyor: Eşinin ve kayın biraderinin, hem de öyle bir kayın biraderin.”

Hanımefendi de bu uygunsuz durumda adeta sohbet yabancı bir dildeymiş gibi söyleyecek başka söz bulamadı.

Divna gittikten hemen sonra yengesi Gospova uğradı. Yine kahve pişirildi ve yine tutuklamalar, felaketler hakkında sohbet başladı. Sadece Gospova Yenge, her şeyde Divna'nın karşıtıydı. Güçlü ve hoyrat haliyle ağlamıyor ve yas tutmuyor, ama bu nedenle sesli ve düşüncesizce konuşuyordu. Suikasttan bir gün sonra, Prag'da tıp okuyan oğlu tutuklanmıştı. Oğlu faaliyetleriyle devrimci milliyetçi gençlik içinde ön plana çıkıyordu. Hemen akabinde, üst düzey bir devlet görevlisi olan eşi de son derece sakin, çekingen ve önemsiz biri olmasına rağmen görevden alındı. Şimdi yaşayan birinden çok bir ölüye benzer halde evde oturuyor, onun gibi “asla hiçbir şeye bulaşmayan” birinin başına nasıl böyle bir şey gelebileceğini anlayamıyordu.

Gospova Yenge, dikkatsizlik düzeyinde cesurdu. Oğlunun tutuklanmasıyla gurur duyuyor, duymak isteyen herkese “Sırp halkının kahvaltıda yenebilecek bir poğaça olmadığını” söylüyordu. Ümitsiz olduğu, sürekli evde oturduğu ve dışarı çıkmaya karar verdiğinde de sanki suçluymuş gibi başını öne eğip yürüdüğü için eşine kızılıyordu.

“Bu sabah ona dedim: ‘Neden oturuyorsun ki evde kadın gibi! Biraz insan içine çık. Sadece bu yüz ifadesiyle sokağa

çıkma lütfen. O ayak takımı seni böyle solgun ve üzgün görünce Sırp olduğun için korktuğunu düşünecek ve başına bir hal gelecek. Başını kaldır, yüzünü neşelendir ve fukaraların yanından serbestçe geç!”

Gospova Yenge ise Avusturya iktidarına da ılımlı Sırlara da acımadan kendi hızlı ve sert cevabını veriyordu. Hanımefendi ise bir sebep bulup şehre gidiyordu. Bununla beraber, Gospova Yenge hiçbir zaman ona hitap etmez, bir söz söylemez, yüzüne bakmaz; ama ikisi arasındaki her konuşmanın nahoş bir uğraşı olması gerektiğini hissedirdi. (Rayka ve onun işleri ile ilgili bir sohbet olurken Gospova Yenge, “Onun ruhuna şeytan girmiş,” derdi.)

Böyle nahoşluklar sokakta da oluyordu. İnsan ne kadar dalgın, akli fikri işleriyle meşgul ve gözleri yere adeta çivilenmiş de olsa yanından geçen bazı insanları, daha doğrusu sokakta olup biteni görmemesi mümkün değildir. Sen onu görmeden de o seni görüyordur. Bu, Hanımefendi’nin de başına geliyordu. Evden henüz çıkıp köprüyü geçmiş ve geniş rıhtımdan şehrin merkezine doğru yola koyulmuşken, bir köşenin ardından onlarca insandan oluşan bir insan yığını belirdi. Yeni üniformalar içinde bir jandarma ve iki yedek asker onları götürüyordu. Hanımefendi adımlarını hızlandırıp tutuklananlar arasında tanıdık birini görmemek için başını diğer tarafa çevirdi. Bu küçük grup tam yanından geçiyordu ki son sıradan aniden genç ve neşeli bir ses duyuldu:

“Selam Rayka!”

Rayka göz ucuyla baktı. Seslenen akrabası Konstantin Yosifoviç idi. Kısa boylu ve sarışın, kalkık burunlu, teknik okul öğrencisi olan gencin, başında şapkası yok ve gömleğinin boyun kısmındaki düğmeleri açıktı. Alaycı bir gençti. Onu henüz liseye giderken en iyi sporculardan ve matematikçilerden biri olarak iyi hatırlıyordu. Onun gülen yüzüne bakıp hızlıca

diğer tarafa yöneldi. Ardından bir kez daha alaycı ve gülümseyen bir ses duyuldu:

“Selam, selam!”

Tam da bu tarz şeyler her adımda insanın hayatını bozabiliyor ve işlerinde engel olabiliyordu.

Hanımefendi böyle düşünüyordu. Ama aynı zamanda, onun her düşüncesinden bağımsız olarak, omurgasının yanı başında soğuk bir iktidar ve anlaşılmayan bir suçta farkında olmadan iştirak etmiş olma korkusu taşıyordu. İçinde bir nefret hissiyle “hiçbir zaman ciddi olmayan” Konstantin’i, adeta hapsedilmek ve kendileriyle beraber diğerlerini de götürmek için her biri yemin etmiş Yosifoviçleri ve bazılarının gözyaşları içinde bazılarının ise gülerек izlediği tutuklamaları, felaketleri düşünüyordu. Başını eğdi ve soldaki ilk sokağa doğru canlı bir şekilde adım attı. Hiç kimseye bakmamaya ve cevap vermeme, hiç kimseyi dinlememeye, ortak hiçbir şeyi bulunmadığı ve asla bulunmayacak olan insanlar ve olayların hayatını bozmasına, işlerine engel olmasına izin vermemeye odaklanmıştı.

Bu tarz bir çözümü bulmak kolaydı, ama uygulamak değil. Aynı milletten olduğu insanların, tanıdıklarının ve akrabalarının tutuklanması, bu tutuklamaların beraberinde gelen gözyaşı ve sohbetler, her adımında onun yanında ortaya çıkıyordu. O ise bunlardan ve bunlarla olan her türlü ilişkiden kendini savunuyordu. İlk önce kaçıyor ve saklanıyor, hoş olmayan ve tehlikeli karşılaşma ve konuşmalardan kaçınmaya çalışıyor ya da tüm bunları kayıtsız bir sessizlikle karşılıyordu. Ama bunlar da işe yaramadığında, açık ve kaba bir şekilde çıkıyor, en yakınları da dahil olmak üzere her türlü yardımı ve teması geri çeviriyordu.

1914 yılının sonbaharında, Sırp ordusu Saraybosna’ya yaklaşmaya başladığında, şehrin tahliye ve şehirdeki insanların ülkenin iç kesimine sevk edilmesi emredilmişti. Sadece devlet kurumlarında çalışanlar ya da askerin işine yarayacak bir

işte çalışanlar şehirde kalabilecekti. Hanımefendi, annesi ile beraber Saraybosna’da kalmayı başarmıştı.

Devlet ilk savaş kredisini ilan eder etmez, Hanımefendi gösterişli bir para miktarı yazdı. Yerel basın, başkalarının görmesi için onun adına özellikle vurgu yaptı. Hırvat günlük gazetesi bu fırsatı değerlendirerek, yolunu şaşırılmış ve aldatılmış Sırp aydın sınıfının yanı sıra hâlâ “Yunan-Doğu dininde sadık insanlar” olduğunu yazdı. Ancak hiçbir yerde Hanımefendi’nin son derece mahir bir şekilde duyurulan kredinin taahhütnamesinden anında, hem de son derece makul koşullar altında silkelendiğini yazmamıştı.

Hanımefendi, kamu önünde sadakatini göstermek için her fırsatı iyi değerlendiriyordu. İttifak Devletleri’nin farklı arma ve bayraklarını tedarik ediyor, bunları evinin görünür yerlerine asıyor, pahalı olmamasına, ama fark edilir olmasına dikkat ederek, bu devletlerin hükümdarlarının ve komutanlarının fotoğraflarını satın alıyordu.

Aynı zamanda, işleri de dallanıyor ve büyüyordu. Kargaşa ve büyük hareketlerin ölçüsüz yaşanan ve hesapsız harcanan ilk ayları da geride kalmıştı. Çoktan 1915 yılına girilmiş, herkes savaşın kolay ve kısa, ilk günlerinde bazılarının sandığı gibi keyifli olmayacağını anlamıştı. Tüm ekonomik yaşam, buna uyum sağlamaya ve buna göre ayarlanmaya başlamıştı. Bunun ilk farkına varanlar, diğerlerinden daha büyük avantaja sahipti. Bunlardan biri de Rafo Konforti idi. Azar azar, ordu ve savaş ihtiyaçları ile doğrudan bağı olmayan tüm işlerden elini çekti. Onun yaşlılarının askerlik çağı geldiğinde ise o kesinlikle gerekli sayılarak süresiz muaf tutuldu. Pazardaki Sırp tüccarların büyük çoğunluğu, çok önceden ortadan kaybolmuştu. Şimdi de asker alımları diğer din ve milletlerden tüccarları da çekmişti. Konforti, zayıf bir rekabet ortamına sahipti ve serbestti. İşleri, milyonluk sözleşmeleri kapsıyordu. Onun gölgesinde Hanımefendi de çalışıp kazanıyordu.

Yüksek dağların ayakları altında, denizden beş yüz metre yüksekte bulunan bu dağ şehrinde kışların başlangıcı her zaman çileli ve neşesiz olur. Şimdilerde, savaşın ikinci yılının başlarında, bu yüz kat daha ağırdı. Herkesin endişe duyduğu, yoksulların ise adeta tırpan önünde titreyen buğday gibi titrediği zorlu ve savaş kasımlarından biriydi. Bu kasım ayı, soğuk ve kasvetli görünüyordu. Neredeyse tamamı geceden oluşan, günde sadece birkaç saat sisli bir yarı gündüzün ortaya çıktığı ve tüm kış boyunca hissedilen tüm nemin odada hissedildiği bir aydı. Şehrin nüfusunun neredeyse yarısı azalmıştı, ancak sokaklarda farklı silah türleriyle askerler kaynıyor, Rus ve Sırp esirler ya da lokal tutuklu ve rehinelere dönüşen gruplar geçiyordu. Tüm başların yanı başında parıldayan süngüler, adeta zamanın dilsiz ve mahir simgeleri gibiydi.

Tüm evlerin içine, insani meselelere ve işletmelere sızdığından, savaş artık maskesini çıkarmış ve bu gri günlerde gerçek yüzünü göstermişti. Bu artık sarhoş yığınların hareketi, felaket coşkısına öylesine benzeyen yıkım coşkusu değil, yaşayan ve hatta ölmüş her şeyin, en çok da insanın sefalet ve lanetiydi. Öfke ve nefret dürtüleriyle bir zamanlar bunu figürleştirenler de bugün üzgün ve fiziksel olarak küçülmüş gibiydi. Bu kışla beraber savaş ikinci yılına giriyor ve adeta sonu görünmeyen bir bulaşıcı hastalık gibi yayılıyordu. Doğdukları yıllara göre insanlar sırasıyla çağrılıyor ve askere götürülüyordu. Galiçya ve Ukrayna'daki savaş bölgeleri, Bosnalı alayları yutuyordu. Yokluk ortaya çıkmış, dünya ise henüz kısıtlamalara ve makul bölüşmelere alışmamış, sefalet ve açlık tehdidini bunlarda görmüştü. İmkânı olanların da olmayanların da felakete uğramışların da henüz sıra kendilerine gelmemiş olanların da içinde bir endişe yatıyordu.

Bu gri ve kısa kasım ayı günlerinde, Hanımefendi de gri ve sessiz bir halde Saraybosna sokaklarını adımlıyordu. Onun o boğazına kadar iliklenmiş siyah palto içinde, başında erkek formatındaki fötrü ile ince ve keskin figürü, sanki ezelden

beri böyle zamanlar ve günler için ayarlanmış gibi görünüyordu. Ancak dış görünüş bu durumda yanlış bir kaniya ikna ediyordu. Ezelden beri böyle olan dış görünüşü haricinde, Hanımefendi'nin başka hiçbir şekilde şehrin bu zor günleri ve yaşadığı felaketle ilişkisi yoktu. O aslında düşüncelerinde dahi hemşehrilerinin kaderine ortak değildi. Ne Sırp kökenleri ya da inançları yüzünden ilk günden beri her türlü sürgüne maruz kalanların ne de açık açık ya da sessizce devlet yönetiminin yanında olup bu sadakatin sadece gürültülü açıklamalar ve bildirilerle ödenmediğini, aksine kanda da parada da malda da bir mağdur arandığını görenlerin kaderine... Genel olarak hem burada hem de dünya genelinde tüm bu yaşananlar, Hanımefendi'nin gözünde yabancı, uzak ve gerçek dışıydı. Siyasi çatışmalar ve genel manadaki kırılmalar, Avrupa'nın doğusunda ve batısındaki büyük savaşlar, tüm bunlar onun için günlük gazetelerin ilk sayfalarında yer alan büyük puntolu harflerle yazılmış başlıklardı. Tüm bunları, kendi çıkarları için yolunu bulduğu, soğukkanlı ve dikkatlice açık alanları seçtiği karanlık ve belirgin olmayan yığınların dışında tutuyordu. Hiçbir zaman bu açık alanların sayısı şimdiki kadar çok olmamış, bu yollardan hiçbir zaman şimdiki gibi hızlı ve kolay geçilmemişti. İnsanlar büyük oranda olaylarla meşgul ve geri çekilmiş durumdayken, o ise özgür ve engelsiz, önünde yolu açık, iyi bağlantılara ve en uygun fırsatlara sahipti. Hanımefendi de kendi ufak tefek ve büyük çıkarları doğrultusunda, tıpkı o kasım gününde sokaklarda yürüdüğü gibi keskin ve kararlı bir şekilde ileri doğru adımlıyor, sağına soluna bakmada, tüm bunların nereden, nasıl ne için geldiğini ne zamana kadar sürüp ne vakit biteceğini sormadan yürüyordu. Her geçen gün daha fazla aileyi sefalete sürükleyen ve hızlıca büyüyen genel yokluk hali dahi Hanımefendi için bir engel teşkil etmiyordu. Kötü ve saklı bir memnuniyet duygusuyla meyhane ve sokaklardaki gürültülü şenliklerin, evlerdeki eğlence, şaşaa ve gülüşmelerin nasıl azaldığını, adeta zoraki bir çeşit tasarrufun içine batar gibi her şeyin nasıl bu yokluk içine

battığını, şehrin ve insanların dilsizleşip grileşerek her geçen gün nasıl da tam onun istediği hale dönüştüğünü izliyordu. “Şans” kelimesinin onun hayatında bir anlamı olsaydı eğer, o günlerde tamamen şanslı olduğu, adeta bol yiyecek bulunan ama tehlike ve engellerin olmadığı yumuşak bir toprağın sessizliği ve karanlığında kör bir şekilde tünel kazan köstebeğin şansına sahip olduğu söylenebilirdi.

Hiç kimsenin sevinmediği, para harcayıp savurganlık yapmadığı, onun ise adeta görünür ve belirli bir sonu olmayan genel ve büyük bir işte kazanıp tasarruf yaptığı bu sağır ve gri ortamda, Hanımefendi kendi dünyasındaymışçasına hareket edip yaşıyordu. Bu sağır ve yalın sessizliğin içinden kendisini irkebilecek her şeyden, iğrenç ve nahoşmuşçasına kaçınıyordu. Yine de her zaman bu şeylerden kaçınmak mümkün olmuyordu.

Bu alacakaranlık kasım günlerinden birinde Çurçuluk’taki dükkânına uğradığında, Veso’yu her zamanki yerinde değil de en uzak köşede, kasa ile eski bir dolabın arasında buldu. Kısık ışık altında küçük adamın sessiz ve sakin bir şekilde ağladığını gördü.

Yine gözyaşları, hem de bu kez en az görmek istediği yerde! “Veso, ne oldu sana?” diye sordu kuru ve sert bir şekilde.

Adam hareketsiz bir şekilde tek kelime etmeden ağlamaya devam ediyordu.

“Ne oldu, neden ağlıyorsun?” diye sordu Hanımefendi sabırsızlıkla.

Veso sadece eliyle önünde duran akşam gazetesini işaret etti. Gazetede büyük puntolu harflerle Sırp ordusunun bozguna uğratıldığı, Alman, Avusturya ve Bulgar güçlerinin kuzey ve güneydoğudan saldırdığı, arkalarında yaralıları, hastaları ve tüm malzemelerini bırakıp geçilemez dağlara doğru çekildikleri yazıyordu. Gazetenin başında büyük puntolu harflerle “Sırp askeri gücü artık yok!” ifadeleri yer alıyordu.

“Bırak onu Veso, ağlayarak yaşanmaz.”

O ana kadar heyecanını kısa ve zor nefes alış verişleriyle belli eden o küçük adam, tiz sesiyle birden hiddetli bir şekilde konuşmaya başladı:

“Nasıl ağlamayayım! Sen de ağlamalısın. Herkes ağlamalı. Göz pınarlarımız kurusa da azdır.”

Kendi dükkânında büyük ve tehlikeli sözler söyleyip ağlayan bu köylünün kendisini kızdırdığını hissetti. Kızgın ve sert bir şekilde ona cevap verdi:

“Ağlamak istiyorsan git de evinde ağla! İnsanların gelip gittiği, herkesin seni görebileceği bu dükkânda ağlama.”

“Cesaretim olsa çarşının orta yerinde de ağlardım.”

“Nerede istersen orada ağla! Ama ben şüpheli duruma düşüp de polisle sorun yaşamak istemiyorum. İstemiyorum, anladın mı?”

“Korkma, korkma! diye cevap verdi küçük adam, acılı ve küçümseyici bir ses tonu ve adeta ona yukarıdan bakıyormuşçasına göz ucuyla bakarak.”

“Ağlamak yasak değil. Zaten yasak olsa da sen değil ben ağlıyorum. Sana hiçbir şey olmayacak. Senin hiç kimse için göz yaş dökmeceğini herkes biliyor.”

“O benim sorunum! Senin de aklın olsa sen de ağlamazsın.”

“Ben, her Sırp gözü ağladığı zaman ağlıyorum. Bundan da utanmıyorum. Senin aklının da seni nereye götüreceğini göreceğiz. Bazıları gibi istisna ve yoz olacağıma, bugün burada ağladığım için senin bana deli ve zayıf demeni yeğlerim.”

Sokaktan biri girip de bölmese dükkânın alacakaranlık köşesindeki bu boğuk tartışma ne zamana kadar sürerdi ve birbirlerine daha neler söylerlerdi Tanrı bilir!

O güne kadar da Veso ile onun arasında var olan gerginlik, artık daha da artmıştı. Ancak bu gerginlik her iki taraf için de o kadar doğal ve dürüsttü ki onlar bunun yükünü hissetmi-

yordu, zira her biri olması gerektiği ve olabileceği tek şekilde davranıyordu.

Bugün dahi aklında tüm detaylarıyla net olan ama bütünde her zaman gerçekten anlaşılmaz kalan o zamanlardan kalma tüm manzara ve figürler arasında Rafo Konforti figürü diğerlerinden ayrıydı.

Daha 1914 yılının sonlarında hem işinde hem konuşmasında hem de tavırlarında değişmiş, zaman geçtikçe de daha fazla değişmeye devam etmişti. Hanımefendi, bu değişimin nasıl olduğunu ve geliştiğini tek başına anlatamazdı, ama insanın değiştiğini açık olarak görüyor, güzelce hissediyordu. İlk önce yükseliş geldi. Rafo Efendi, hızlı bir şekilde yükseliyordu. Fizik kanunlarına aykırı ama toplum kanunları ile uyumlu bir şekilde çevredekilerin gözünde küçük değil, daha büyük oluyordu. Bu değişimler o kadar ani ve derindi ki Hanımefendi artık hatıralarında dahi savaştan önceki Konforti'ye meydan okuyamıyordu. Duruşunda ağır, sakin ve emin; kelimelerinde tutumlu ve hareketlerinde yavaş hale gelmişti. O kızarmış gözlerden, titreyen ellerden, konuşmalarındaki o büyük yeminlerden ve boğuculuktan eser yoktu. Hanımefendi ile nazik ve dikkatli, ama aynı zamanda uzak, yabancı ve dalgın gibi konuşuyordu. Sanki aynı anda çok daha önemli başka bir şey düşünüyor, dinliyor ve izliyordu. Dikkati dışında size her şeyini hediye edebilirdi. Onun geçmişteki bazı iş bağlantıları ve tüm diğer küçük tefecilik işleri epey gerisinde kalmıştı, tıpkı Ferhadiya'daki uzunca dükkânının, mallarını koyduğu birçok depodan biri haline gelmesi gibi. Konforti'nin kendisi ise TKANINA ANONİM ŞİRKETİ'ne ait tamamen yeni ve aydınlık bir ofisteydi. Budapeşte, Prag ya da Viyana'daki konferanslar ya da iş ilişkileri dolayısıyla seyahat etmediğinde ofiste oluyordu. Gittiği her seyahatin dönüşünde ise Hanımefendi'ye daha soğuk ve dalgın görünüyordu. 1916 yazında eşi ile beraber Karlsbad'a seyahat etmiş, oradan daha sessiz ve daha iyi dönmüş, sanki burada yüzünü yıkamış, beyazlamıştı.

Hanımefendi kendi gözleriyle ilk milyonun nasıl kazanıldığına ve ardından hızlıca diğer milyonların da nasıl geldiğine bakıyordu. Tüm bunların onun milyon hayaline yakından dahi olsa hiç benzemediğine hayret ediyordu. Her şeyi izliyordu ama yine de göremiyor, anlayamıyordu. Bir şey anlayamadan önce ise düşünüş başladı. Nasıl Rafo Efendi'nin yükselişini görmediyse, onun düşüşünün ilk belirtilerini de fark etmemiştir.

1917 yılının ilkbaharı gelmişti. Bu uzun ve zor ilkbaharda, Bosna'daki yüz evden sadece birinde doyana kadar yemek yenebiliyor, tüm ihtiyaç duyulanlar hiçbir evde bulunmuyordu.

Aydınlanmaya başlamasından karanlık olana dek soluk ve aç olan bir mart günü, Konforti kısa bir konuşma için Hanımefendi'yi "kabul etti." O günlerde duyurulan dördüncü savaş kredisi hususunda ondan tavsiye ve yardım istemek için gelmişti. Zira bu sefer de önemli bir miktar yazmak, büyük bir kayıp olmaksızın taahhütnamelerden kurtulmak istiyordu. Zira artık bu daha da zorlaşıyordu.

Tüm ay boyunca onu görmemiştir. Başını arkasına yaslamış, içinden mor-sarı halkalar yayılan gözlerini kapamış bir halde ağır koltukta oturuyordu. Silkinip koltuğunda doğruldu. Yanına gelme nedeni olan ufak tefek işleri hakkında konuşurken görünür bir çaba ile onu dinliyordu. Rayka'nın bitirmesini beklemeden sandalyesinden fırladı:

"Tamam, tamam Hanımefendi. Bunu kolaylıkla düzenleriz. Tamam, her şey dilediğiniz gibi olacak."

Daha sonra kollarını açıp odanın içinde dolaşmaya başladı. Konuyla ilgisi olmayan bir hususta sesli bir şekilde konuşuyordu:

"Ah! Her şey düzenlenir, her şey kolay olurdu. Ama halkın yemesi lazım. Giysi kolay; yama yaparsın, çevirirsin, ama yemek olmadan olmaz. Görüyorsunuz Hanımefendi, halk aç, en kötüsü de bu; savaşmıyor da dinlenemiyor da. Burada iş yok, hayat yok. Bu bir çöküş!"

Hanımefendi onu dinliyor, odanın bir yanından diğer yanına gözleriyle onu izliyordu. Onun o heyecanlı konuşması ve hızlı hareketleri, şimdiki görünüşü ve duruşuna aykırıydı. Sanki aniden ağır bir kapitalistin haysiyetli maskesinin altından bir zamanların Ferhadiyalı Rafo Konforti'si bakıyordu. Ne bu beklenmedik hoşlanmama patlamasını anlıyor, ne Rayka olarak kendisinin ve sorduğu sorunun insanların tok ya da aç olduklarıyla ne ilgisi olduğunu kavırıyordu. Hiçbir zaman bunu düşünmemişti. Kendisinin de bir şey söylemesinin gerekli olup olmadığını sorguladı. Ancak Konforti, onun bu sohbet katılımını bekleliyordu. Odanın içinde yürümeye devam ederken, adeta uzaktaki birine laf atıyormuşçasına hiddetli bir halde konuşuyordu.

“Akıl sana önce halkın yemesi gerektiğini ve her şeyin bundan sonra geldiğini söylüyor. Aç insandan ne istiyorsun? Canını mı alacaksın? Buna değmez.”

Bir süre daha aşağı-yukarı gezindi ve sonra aniden durdu, kendini topardı ve Hanımefendi'den özür diledi. O ana kadar olduğu gibi yine sakin ve dalgın hale dönüştü. Ama o günden sonra Hanımefendi ona başka bir gözle baktı.

O günden sonra kendisi de iş yerlerinde, yetkili kurumlarda ve insanlardaki çöküşün, memnuniyetsizliğin, yoksulluğun ve açlığın belirtilerini daha iyi fark etmeye ve daha dikkatli izlemeye başladı. Bu belirtiler, onun arzu ettiğiinden daha fazlaydı. O tüm bunları birbirine ilişkilendirmeyi beceremiyor, derin sebeplerine nüfuz edemiyordu ama her yerde onları fark edebiliyordu. Bu da savaşın büyük bir iş ve sınırları görünmeyen bir işletme olduğu, ama her iş gibi onun da girdileri ve zararlar kârın etkileriyle nihai bir sonucu olduğu düşüncesine getiriyordu. Sık sık savaşın sona ermesi ve bu sonun, onun ve çıkarlarının üzerinde nasıl bir etkisi olacağı hakkında düşünüyordu. “İyi zamanlarının” sona yaklaştığını, etrafındaki şeylerin yeniden hareketlenip değişmeye başladığını ve tüm dünya

için fırtınalı ve zor, ama kendisi için sakin ve iyi geçen bu iki yılın bir daha geri dönmeyeceğini, dönmeyeceğini her geçen gün daha net görebiliyordu. Bu, gazetelerin sadece savaşlar hakkında yazdığı, insanların sadece savaş meşgaleleri ile uğraştığı, hiç kimsenin nadir iş insanlarına ve onların gözden uzak, serbestçe çiçek açan işlerine dikkat etmediği zamanlardı. Oysa şimdi her adımda bu zamanların sonuna gelindiğini, eski hayatın ve onun sonsuza dek ortadan kalmış görünen tüm huzursuzluklarının beklenmedik ve durdurulamaz şekilde kendi gösterdiğini görüyor ve hissediyordu. En yakınlarının da karşılaştığı güvensizlik ve huzursuzluğu şimdi ufak tefek ama şüphesiz işaretlerle görebiliyordu.

Dükkâna Veso'nun yanına gelen askerlikten muaf olabilmeyi başarmış gençler onunla uzun uzun ve sessizce konuşurken, kapıda Hanımefendi'nin belirmesiyle bu konuşma ya birden duraksıyor ya da zoraki ve samimiyetsiz bir hal alıyordu. En yakınları tutuklanmış olan akrabaları annesini ziyarete gelmeye devam ediyorlardı, ama eskisi gibi sessizce ve çaresizce ağlamıyorlar, gülümseyip gözlerini parıltıyorlardı. Divna daha da zayıflamış ve hiç olmadığı kadar katılaşmıştı. Üzerindeki siyahları çıkarmıştı. Gözyaşları yoktu. Eşi de kayın biraderi de Rusya'daydı. Savaşın ilk aylarında Arad'da hapis yattıktan sonra ikisi de yedek subay olarak askere alınıp Rusya cephesine gönderilmişlerdi. Burada ilk fırsatı değerlendirip aynı gün Rusya saflarına kaçmışlardı. Şimdi Yugoslav gönüllü alayındaydılar. Asker ve polis güçleri bir defasında Divna'yı ve ailenin kalanını tutuklayıp sorgulamış, bu iki firarinin mallarına el koymuş, ancak bunların hiçbirisi onun taşlamış huzurunu sarsmamıştı. Eşi ve kayın biraderinin nerede olduklarını sorduğunda da o şu cevabı veriyordu:

“Olmaları gerektiği yerde.”

Savaşın en zor geçen ilk yıllarında dahi katı ve düşüncesi olan Gospava Yenge, şimdilerde gülerek ve açık açık konuşuyor-

du. Oğlu 7 yıl hapse mahkûm edilmişti ve Zenitsa'da (Zenica) cezasını çekiyordu. O ise herkese nasıl sakin olduğunu, zira cezasının yarısından fazlasını yatmayacağını bildiğini söylerdi. Gelir gelmez, daha oturmadan, kısık sesiyle dün Kızıl Haç için yardım toplayan "bazı kadınların" geldiğini, kendisinin ise onlara para dahi vermeyeceği, "zira onun haçının Zenitsa'da olduğu" yanıtını verdiğini anlatıyordu.

Hanımefendi böyle karşılaşmalardan kaçınmaya çalışıyor, elinden geldiğince oradan uzaklaşıyordu, ama şimdi bunu korku ve rahatsızlık hissi, daha önce bilmediği içindeki bir çeşit huzursuzluk nedeniyle yapıyordu. İşaretler ise daha açık ve daha anlamlı bir şekilde yığılıyordu.

1917 yılının sonbaharında kalabalık bir ordu Saraybosna'ya gelmiş, tıpkı savaşın başında 1914 yılında olduğu gibi bazı subayları evlere yerleştirmek gerekmişti. O güne kadar böyle bir şey yaşamamış olan Radakoviçlerin evine de bir subay yerleştirilmişti. Hanımefendi'nin evinde ağırlaması gereken subay, aslen Hırvat, Slavonya bölgesinden genç bir tabip subaydı. Yaşına göre fazla gelişmiş, iyi huylu, anlayışlı ve sıradan biriydi. Adı Dr. Rokniç idi. Sakin ve düzenliydi. Herhangi bir şart koşmaması da Hanımefendi'nin Einquartierung²'a kızgınlığını teselli etse de onun gözünde uygun-suz bir tarafı vardı: Her konu üzerine, özellikle de siyaset hakkında konuşmayı çok seviyordu. Oysa Hanımefendi için kendi işleri dışındaki her konuşma zor ve rahatsız ediciydi. Siyasetten ise batıl bir korku ve iğrençlikle kaçırıyordu. Şimdi ise Avusturyalı bir teğmen üniforması içindeki bu adamın, kaygısız ve şımarık Slavonya aksaniyle annesi ile nasıl konuştuğunu hayretle dinliyordu:

"Hanımefendi, bir Sırp evinde kalacak olmaktan dolayı çok memnunum. Siz Bosnalı Sırpların neler çektiğinizi, hâlâ neler çekmekte olduğunuzu biliyorum, ama lütfen taşımak zorunda

---

2 O dönemde Avusturya-Macaristan yönetimi/merkezi idare (ç.n.).

olduğum bu üniformayı dikkate almayın ve beni Avusturyalı subay olarak görmeyin.”

Yaşlı hanımefendi, Hacı Vasiç ailesi bireylerinin büyük çoğunluğunun gözlerini ilk açtıkları anda beraberlerinde getirdikleri o sessiz gülümseme ile gülümsüyordu. Hanımefendi o kadar şaşkın ve hayretler içindeydi ki birden sırtını dönüp kendi odasına girdi.

Ancak bu sadece bir başlangıçtı. Doktor boş vakitlerinde mazeretsizce yanlarına gelir, sakin ve doğal bir şekilde her şey hakkında konuşmaya başlardı. Konu ne zaman savaşa ve siyasete gelse Hanımefendi kaşlarını çatar ve oradan uzaklaşmak için uygun bir bahane arayıp çabalırdı. Ailesinin ve evlerinin siyasi mücadelelerle, Sırların başına gelen felaketlerle ve benzer şeylerle hiçbir ilgisi olmadığını, şimdiki durumları ve hayatlarından memnun olduklarını öne sürerek ona karşılık vermeye çalışırdı. Doktor ise çerçevesiz gözlüklerinin ardındaki berrak ve mavi gözleri ile ona bakardı.

“Dinleyin Hanımefendi, benim karşımda bunları söylemenize gerek dahi yok. Bunların sizin düşünceleriniz olmadığına eminim. Eğer gerçekten öyleyse o halde siz bir istisnasınız ve tamamen yanlış yoldasınız. Zira bugün her mantıklı insan İttifak Devletleri'nin bu savaşı kazanamayacağını, kaybetmek zorunda olduklarını görebiliyor. Böyle olması da iyi. Bu tüm insanlık için iyi, biz Güney Slavları için ise kurtuluş ve şans, zira aksi takdirde bu dünya üzerinden yok oluruz.”

Genç doktor da 1915 yılının tamamını geçirdiği Rusya cephesinde ve şimdi geldiği İtalya cephesinde neler gördüğünü anlattı. Dünyadaki durumlar, Korfu'daki Sırp hükümeti ile Yugoslav komitesinin çalışmaları hakkında ne biliyorsa anlatıyordu. İtilaf Devletleri'nin zaferi, Almanya ile Avusturya'nın yenilgisi ve bunun doğal bir sonucu olarak tüm Güney Slavlarının birleşmesi hakkında, adeta bitmiş bir şey gibi

konuşuyordu. Viyana parlamentosundaki Yugoslav parlamen-terlerin konuşmalarından alıntı yapıyordu.

Tüm bunlar Hanımefendi için değil sohbet etmek, düşünmek dahi istemediği yeni ve eski meselelerdi. Bu konuşkan doktora kızıyor, onu evine gönderdikleri ana lanet okuyordu. Şimdi bunu da düşünmesi ve savaşın sona ermesinden duyduğu korkuyu kabullenmesi gerekiyor, oysa savaşın sonunun doktorun tasvir ettiği gibi olmasını istemiyordu. Uyumadan önceki para ve iş düşüncelerine, adeta bir ürperti gibi, her şeyin gerçekten “bozulabileceği” ve yeniden huzursuz bir yaşam, gazetecilerin saldırıları ve ne kendilerini ne de başkalarını düşünen uzun saçlı öğrenciler zamanlarının geri geleceği düşüncesi karışıyordu. Tüm bunları düşünmeyi kararlı bir çaba ile reddebildiğinde ancak uyuyabiliyordu.

Şişman ve konuşkan doktor, birliği ile beraber 15 gün sonra Saraybosna’dan ayrıldı. Ancak Hanımefendi savaşın sona ermesi ve sonuçları hakkında düşünmekten kendini alıkoyamıyordu. Etrafındaki yapay sessizliğin kırıldığı, cephelerden, ceza infaz kurumlarından ve kamplardan tüm insanların evlerine döndüğü, kendi suçlamalarını ve hesaplarını ortaya döküp eski konumlarını geri almayı deneyecekleri o günün, korkunç bir gün olacağını zannediyordu. Gerçekten o günün neye benzeyeceğini dahi düşünemiyor, sadece bunun hayata büyük bir düzensizlik getireceğini, herkesten ve bizzat kendisinde de kurbanlar ve ağır sorumluluklar talep edeceğini hissediyordu. Etrafında gördüğü ve duyduğu her şey ise onun bu düşüncelerini, türlü endişe verici ve can sıkıcı hesaplarını, olumsuz öngörülerini teşvik ediyordu.

1918 yılı tamamen berbattı. Dünya uzun geçen kış ve az yiyecek nedeniyle yorgun ve tükenmiş bir vaziyetteydi. Savaş aynı zamanda hem kaybedilmiş hem de sonu yokmuş gibi görünüyordu. İşler, eskiye hiç benzemiyordu. Rakamların cılgınca oyunu olan tüm işler; saklanmış gıda ürünlerinin,

derilerin ya da kumaşların delice peşinden koşmak, panik halde kâğıt paradan kaçmak ve ebedi güvensizlik ortamında sürekli olarak bir şeyleri sigortalayıp yeniden sigortalamaktan ibaretti. Paraya ihtiyacı olan, aç gözlü bir huya, sağlıklı ayaklara ve güçlü dirseklere sahip herkes, malların bulunduğu o anda aranan vagona girip kazançtan kendi payına düşene el koyduktan sonra kârıyla kenara çekilip yeni fırsatları bekliyordu. Askerler, papazlar, garsonlar, mezun olmamış öğrenciler, herkes işlere el atıyor, dolayısıyla “gerçek iş insanları” bu kargaşanın içinde artık dayanamıyor, yollarını bulamıyordu.

Hanımefendi'nin şimdi gözünün önünden ayırmadığı Rafo Konforti, tüm o kötü değişimlerin şekillendirilmiş haliydi. Savaşa paralel olarak, o da onun o büyüklüğü de yanıp kül olmuştu. Tıpkı bir zamanlar büyüdükleri gibi görünmeden ve aniden, adeta kendiliğinden sallanıp erimiş gibi tüm işleri çökmüş ve bozulmuştu. Aynı şekilde aniden ama görünür bir şekilde Rafo Efendi'nin sağlığı da kaybolmuştu. Her geçen gün onda daha fazla tuhaf belirtiler fark ediliyor, gün geçtikçe o “iyi” savaş yıllarındaki Rafo Konforti'ye daha az benziyordu. Ne zaman onun yanına gitse her seferinde bir öncekine göre onun daha da zayıfladığını ve solgunlaştığını fark ediyordu. Geliş nedeni olan gerçek bir iş hakkında konuşması için onu kendini toparlamaya ikna etmek artık daha fazla çaba gerektiriyordu. Geniş halk yığınlarının açlık ve kıtlığı ile devletin, ekonominin ve bireylerin üzerindeki ağır etkisi hakkında konuşmak için kaçınılmaz bir ihtiyacı olduğu görülebiliyordu. Konuşmaları ne ile ilgili başlarsa başlasın, bu meselelerle tamamlanıyordu. Onun bu düşünceleri değil de bu düşüncelerin onu kontrol ettiği ve sürekli, acımasızca onu kovalayıp tükettiği çok açıktı. Bu meseleler hakkında konuşmadığında karanlık bir sessizliğin içine düşüyor, kaybolmuş gibi önündeki bir noktaya bakıyordu.

Günlük gazetelerde artık sıklıkla Rafo Konforti Beyefendi'nin Aş Evi'ne ya da Yoksullar Mutfağı'na varillerle yağ ya

da vagonlarla lahana bağısladığını okumak mümkündü. Son zamanlarda, sadece halka daha çok daha ucuza satabilmek adına bizzat kendi de yiyecek tedarik etmeye başlamıştı. Ferhadiya'daki eski dükkânı yeniden canlanmıştı. Önünde uzun kuyruklar oluşuyor, insanlar "Rafo Efendi'nin fiyatlarıyla" az da olsa yiyecek alabilmek için bekliyordu. Genç delikanlılar yiyecekleri dağıtıyor, aç ve huzursuz insanları güçlükle püs-kürtüyor, Konforti ise TKANINA isimli şirketinin ofisinden birkaç kez telefon edip ne kadar insan olduğunu ve dağıtımın nasıl gittiğini soruyordu. Kimi zaman da sabrını kaybedip güzel, sıcak ofisinden çıkıyor, adeta biri kovalıyormuşçasına koşarak olanı biteni kendi gözleriyle görmek istiyor, kalan yiyecekleri de en fakir olanlara parasız dağıtıyordu.

Hanımefendi, Konforti'ye ne olduğunu anlayamıyor, ama görebiliyordu: Ondan artık hiçbir şey, yardım da tavsiye de işlerle ilgili akıllıca bir sohbet de beklenemezdi. Onun gibi güçlü ve çevik bir adamın, öylece kayıp gideceğini hiç düşünmemişti. Yalnız ve terk edilmiş hissediyor, ki bugüne kadar böyle bir şey başına gelmemişti. Birden etrafına dikkat kesilerek, hayatında ilk kez konuşup karşılıklı tavsiyelerde bulunabileceği, anlayış ve destek bulabileceği herhangi bir canlı varlık arıyordu.

Veso ile arası kötüydü. Aslında, Veso hep aynıydı. Mütevazi, onların hanesine sonsuz bir şekilde sadık, ama aynı zamanda tasvip etmediği hususlarda Hanımefendi'ye, onun duruşuna ve savaş boyunca yaptıklarına karşı katı ve açıktı. Ayrıca, son zamanlarda Veso kendini iyice Sırp çarşısındaki gençlerle konuşmalara ve fısıldaşmalara kaptırmıştı. O ise bunları kaygı ve derin bir güvensizlik hissiyle fark ediyor, ama ona bir şey sormaya cesaret edemiyordu. Kendini bildiğinden beri ilk kez bu küçük adama karşı kendini zayıf ve bağımlı hissediyordu. Hiçbir zaman onun yeteneklerine ve fikirlerine önem vermezdi, ama şimdi onda kendisinden daha güçlü ve büyük bir şey olduğunu hissediyor, dükkânın içinde sakin ve özgüvenle

dolaştığını hayretle izliyordu. Gözleri parıldıyor, normalde yumuşak olan saçları inatçı bir ibik gibi başının tepesinde dikiliyordu. Onların evinde büyüyen bu Veso, hakiki bir anlayışı olmaksızın, samimiyetsiz bir halde adeta bir hakemmişçesine önünde bir yabancı gibi duruyordu.

Aile dostları olan Mihailo Efendi ile bayramlar ve Noel haricinde yıllardır görüşmüyordu. Şimdilerde o, yarım yıldan uzun bir süredir, canlı bir insandan çok bir ölü gibi yatıyordu. Ne iş yapabilir ne de tavsiye verebilirdi.

Bir an aklına Müdür Payer geldi. Savaş yıllarında onun hizmetleri Hanımefendi için lazım değildi. Onu nadiren görüyor ve kısa konuşuyordu, aralarında bir mesafenin ve boşluğun oluştuğunu fark etmemişti. Union Banka'da emanet olarak bıraktığı değerli kâğıtlar dolayısıyla onun yanına gitmişti. Ama aslında işlerle ve para ile ilgili konuşmak istiyor, nasıl değişimler beklendiğini, herkesin fısıldadığı ama hiç kimsenin açık ve net bir şekilde dile getiremediği şeyler gerçekleşirse ne yapması gerektiğini ondan duymak istiyordu.

Payer her zaman aynıydı. Onun, insanlara karşı tutumunu ve ziyaretlerini değiştirmesi için ne meydana gelmesi gerektiğini söylemek zordu. Hanımefendi'nin gerçek geliş sebebi ile ilgili olarak o da ne söyleyeceğini bilemiyor ya da söylemek istemiyordu. Onunla konuşurken her şey daha açık, kolay ve temiz bir hal alıyor, tüm zorluklar, Payer'in ofisinden çıkar çıkmaz belirecek sisin içinde kayboluyordu. Hanımefendi ofisten çıktığında daha fazla bilgili ya da huzurlu değildi. Aksine, hayretle ve tam olarak idrak edemeden, Veso gibi Payer'in de kendisiyle konuşurken neden dikkatlice lafı gevelediğini, sözleri bir şey ifade etmezken sessizliklerinde neden sağır bir güvensizlik ve anlamsız bir sitem hissettiğini kendine soruyordu. Baş vurduğu tüm insanlar neden belirsizce gözlerini kırıştırıyor, muammalı gözlerle bakıyor ve onun için hiçbir önemi olmayan şeyleri anlatıyordu. Ona karşı o kadar soğuk ve mesafeliydiler ki

kendisinin de kafası karışıyor, kasılıyor ve sorması gerekenleri dahi sormayı beceremiyordu. Kendine bu soruları soruyor ama cevabını bulamıyordu. Zira, geçmişte olduğu gibi şimdi de ne kendi hakkında düşünmeyi ne de başkasının gözüyle kendini gözlemleyip sorgulamayı biliyordu. Sadece içinde bulunduğu yalnızlık ve özgürlüğü iki kat daha fazla hissediyordu.

Annesinin, konuşulabilecek ve tavsiyeler alınabilecek bir canlı olduğunu düşünmüyordu bile.

Geriye sadece Koşevo'daki o mezar kalıyordu. Ancak mezarın da dili tutulmuştu, zaten Hanımefendi de onun için ne eskisi gibi sözcükler ne de tutkulu fısıldamalar bulabiliyordu. Yine de katı görümlü ve çatık kaşlı, doğru ve bilinçli bir halde, daima aynı yolda ve aynı saatte her pazar buraya geliyordu. Mezarın yanına oturuyor, ama eskiden olduğu gibi ona kendi net planlarını ve hesaplarını anlatmayı beceremiyordu. Sadece karmakarışık, endişe verici, belirsiz ve karanlık öngörülerinden bahsediyordu. Her zamanki gibi vakit geçtiğinde de mahzun bir halde, tüm şehrin bildiği sert adımlarıyla, aradığı huzuru bulamadığından daha da katılaştığı ve kaşları çatılmış halde eve dönerdi.

1918 yılının yazı ona adeta sonsuzmuş gibi görünüyordu. Sanki yılın her zamanki mevsimlerinden biri değilmiş de olayların beklentisi içinde zaman durmuştu. Halk kaynıyor, etrafa kulak kabartıyordu. Savaşın sona yaklaştığı aşikârdı. Zaferler devrimlerle, belirgin olmayan umutlar belirgin olmayan korkularla karışıyor. Hanımefendi, korkanlardandı. 1914 yılının yazında olduğu gibi düşünmekten, hesap yapmaktan ve endişelerinden dolayı uyuyamıyordu. O zaman sadece belirsiz bir tehlikeden korkarken, şimdi her şeyden korkuyordu ve bu çok daha zordu. Zira bir şeylerden korkan ama nelerden korktuğunu bilmeyen iki kat daha fazla korkardı. O zaman olduğu gibi şimdi de bütün düşünceleri ve gücü tek bir yöne çevrilmişti: Kaybeden ve felakete uğrayan tarafta

olmamak. Evet, olmamak. Bu asla! Peki doğru tarafı nasıl bulacaktı? Dünya üzerindeki her şey tersine dönerken, değişirken ve sallanırken kendini nasıl güvende tutacaktı? İnsan nasıl saklanmalıydı ki hem yaşayıp hem de para kazanabilsin, ama aynı zamanda ona hiçbir şey engel olmasın ve hiç kimseyle paylaşmak zorunda kalmasın? En kuvvetli görünen güç de en büyük olduğu düşünülen iktidar da uzun sürmezken ve yeterli koruma hizmeti sağlayamazken o neye dayanmalıydı?

Hanımefendi, şimdilerde hareket eden, birbirini kovalayıp birbiriyle çarpışan dünya ile büyük güçler hakkında gerçekten bilgi sahibi olmadan ve tüm bunları hiç anlamadan, tamamen zıt ve aynı şekilde yanlış sonuçlar ortaya koyuyordu. Kimi zaman kendisinin, hayatının ve işlerinin tüm bunlarla tek ortak yanı olmadığını söylüyor, kimi zaman da meydana gelen her şeyi kendi şahsı ve çıkarları ile ilişkilendiriyordu. Keskin ve düzensiz kalp atışlarıyla aniden ve acılı bir şekilde uyanırken, o güne kadar hiç olmadığı gibi cahil ve çaresiz bir halde o gece kendine geliyordu. Bugüne kadar olan hayat akışından ve düşünce tarzından tamamen çıkarılmıştı ki ne etrafındaki dünyayı ne de o dünyanın içinde kendini anlayabiliyordu. Gelebilecek ve kazanılan her şeyi riske atabilecek, sağlam ve güvenli sandığı her şeyi bozabilecek zamana dair düşünceler nedeniyle titriyordu. Savaşın başından beri ona bakmaya alışkın olduğu açıdan bakıldığında bu imkânsız ve hayret uyandırıcı görünüyordu. Dünyada neler olduğunu doğru bir şekilde bilmiyordu ve bunu hiçbir zaman merak da etmemişti, ancak yaşadığı ve çalıştığı bu yerde korkunç ve imkânsız bir şeyin olması, iktidarı, askeri ve parayı elinde tutan, düzeni ve güvenliği, dolayısıyla işi ve kazancı, huzur içinde yaşamak ve çalışmak isteyen insanların hayatlarını garanti altına alan tarafın kaybetmesi; yıkım, huzursuzluk, atalet, belirsizlik ya da daha düzgün bir ifadeyle kesin çöküş getiren ve saçan tarafın kazanması bekleniyordu. O ise böyle bir dehşeti ne anlayabiliyor ne de bunu kabullenebiliyordu.

O gecelerden birinde parayla ilgili korkunç bir rüya gördü.

Hanımefendi uyanmıştı, ama bu farklı bir uyanıştı. Bu, derin bir uykudan ve ölü bir bilinçsizlik halinden dosdoğru beyaz ve aydınlık ya da karanlık olmayan, taş kesilmiş bu dünya üzerinde öylece yatan bir güne uyanıştı. Uyandıktan sonra ufak tefek sabah işlerini ve alışkanlıklarını halletmek istese de daha ilk adımda takılıp kalmıştı. Belli bir saatten daha fazla uyuduğu ve önemli bir işi kaçırdığı hissi ona eziyet ediyordu. Geri döndürülemez şekilde kaçırmıştı! – Bu nasıl bir gün? diye kendi kendine sordu Hanımefendi. Gün çoktan aydınlanmıştı ve acele etmesi gerekiyordu. Oysa sanki suyun içinde ilerlemeye çalışıyormuşçasına her hareketi yavaş ve usandırıcı, bakışları ise uykudaymışçasına ağırdı. Bu gerçekten de uyanmak mıydı?

Berbat, keyifsiz ve geç kalarak başlayıp sonra da tüm gün her şeyin olmaması gerektiği gibi gittiği böyle günler vardı. Vardı ama bu öyle bir gün değildi. Bu, bir şeylerin meydana geleceği ya da çoktan meydana geldiği bir gündü.

Evet, meydana gelmişti. Bunu öğrendiği zamanı kendisi dahi belirleyemezdi, zira meseleyi birden kavrayamamış, aksine yavaş yavaş, her adımında, her kelimesinde ve her bakışında azar azar öğrenmişti.

Evden çıktığında ilk karşılaştığı adam postacıydı. Onun için sadece bir mektubu vardı, ince ve önemsiz.

“Para havaleleri yok mu?” diye sordu içgüdüsel olarak.

“Yok Rayka Hanımefendi. Artık onlardan yok.”

Postacının o eskiden beri kızılımsı, stresli ve iyi tanıdığı yüzüne baktı. Şuna da bak, o aynı yüz bugün kurnazca gülümsüyor, sarı gözlerini küstahça ve anlamlı bir şekilde kırıpıyordu. Eline fırsat geçtiğinde, alt sınıftan bu kutsal küçük adam böyle sevinliyordu. Ona sırtını dönüp şehre doğru ilerledi.

Ama sokakta da öyle yüzlerle karşılaşıyordu. Tam olarak nasıl olduklarını ifade edemezdi ama öyle değişmişlerdi. İnsandan

insana, adeta her birinin yüzü birer harfmış gibi bu sıra dışı günün anlamını heceliyordu, ta ki en sonunda bu inanılmaz ve aniden gelişen gerçek önünde belirene dek: Paralar ortadan kaybolmuştu, artık yoktular ve hiçbir yerde geçmiyorlardı.

Hanımefendi, başının tepesine içeriden güçlü bir darbe aldığını, gözlerinin karardığını ve ağzının açıldığını hissetti. Sokağın ortasında duruverdi. Ardından kasasını, hesap defterlerini ve faturaları hatırlayıp hızlıca ilerledi.

Yangının içinden geçerek dükkânına girmiş, titreyen elleriyle kasasını açmış, elleriyle boş bölmeleri ve çıplak çelik duvarların içini kontrol ettiğinde kör olmuştu. Muhasebeci Veso'yu çağırmıştı, ama boşuna. Zira ne zaman lazım olsa o ortada olmazdı. Yoksa para ile beraber muhasebeci de her şey de ortadan kaybolmuş muydu?

Kendisine ve etrafındaki her şeye ne olduğunu sormak için dışarı koşup Veso'yu, polisi, yaşayan herhangi bir canlıyı çağırmaya devam etti. Bağırıyordu. İçinde yabancı birinin eti varmışçasına avucunun içiyle alnına ve göğsüne vuruyordu. Hiç kimse ona cevap vermiyor, dikkate dahi almıyordu. Etrafta insan aramaya devam etti.

Dükkân dükkân dolaşıyordu, ama her yer aynıydı. Hiç kimse parayla bir şey satın almıyor, satmıyordu. Herkes ona tüm dünyanın uzun zamandır bildiğini bilmeyen acayip ve deli bir kadınmış gibi gözlerini kırpıştırıp gülümseyerek bakıyordu. Her adımında sorduğu her soruda ve aldığı cevaplarda gerçek daha açık ve temiz bir hal alıyordu: Artık para yoktu. Evet, gereksiz ve değersiz bir şeymiş gibi para dünyayı terk etmişti. Tüm dünyada bir tek kreuzer³ dahi yoktu. Gerek de yoktu. Para olmadan yaşıyor, çalışıyor ve ticaret yapıyordu.

“Nasıl, nasıl?” diye kekeleydi Hanımefendi.

---

3 Avusturya-Macaristan döneminde kullanılan metal para (ç.n.).

“Öyle işte!” diye cevap verdi tezgâhın ardından bir tüccar, soğuk ve üşengeç bir ses tonuyla, tıpkı önceleri “Bizdeki her şeyin fiyatı belli hanımefendi!” der gibi.

“Peki kim para ile çalışıp para ile ticaret yapıyordu?”

Daha fazla bilgi almak ve çılgınca bir rüyaya benzeyen bu tuhaf olay için açıklama aradıkça, herkes gözlerini kırıştırıyor, gülümsüyor ve kendi işlerine dönüyorlardı. Sadece küçük bir tüccar, raflarını hazırlarken üstün körü ona şunu söyledi:

“Vardı, ama şimdi yok! Hadi işine bak!”

Hâlâ bir konuşma yok.

“Para olmadan nasıl iş olurdu ki?” diye kendi kendine sordu Hanımefendi, ağlayarak ve adeta kayıp bir çocuk gibi yol ayırımında dururken.

Şimdi o da bu inanılmaz ve hayaletimsi gerçeği söylemişti. Evet, dünya üzerinden para kaybolmuştu. Dünyayı çalmışlardı. Hayır, çalmamışlardı. Daha hayret verici ve daha kötü bir şey meydana gelmişti: Para kavramı ortadan kaybolmuştu. Bu kelime anlamını yitirmişti. Dukalar adeta parayı andıran metal plakalara dönüşmüş, bozuk paralar ise gelen geçene dağıtılan ve onların da hemen attığı reklam broşürleri gibi çöpe gitmişti. Hisse senetleri, resimli yabancı kâğıtlarla bir yere atılmıştı. Bonolar, tanınmayan bir ölünün mektubu gibi anlaşılmaz, anlamsız ve değersizdi. Kasiyer defterleri, üzerine son kez bir şey yazıldığı yerde duruyor, şimdi anlaşılmaz hiyerogliflerin yazıldığı bir taş misali ölü gibi öylece yatıyordu.

Hanımefendi devam ediyor, o beyaz ve metalik gün boyunca bir köşeden diğer köşeye, bir sokaktan diğer sokağa tökezleyerek gidiyordu. Tüm gördükleri bu gerçeği teyit ediyordu: Paranın terk ettiği bir dünya, onun için nefessiz ve kansız kalmış, hareket edecek gücünü yitirmiş bir beden gibiydi. En inanılmazı ise insanlar bir şekilde bunun üstesinden geliyor ve bunu kabulleniyor, kendi sınırsız kötülükleri içinde, para

olmadan yaşamayı çoktan hazmediyor, bir şekilde buna uyum sağlayıp birbirine yardım ediyordu.

“Bu da ne? Hayat anlamsız bir hal almış ve çöle dönüşmüştü, ama her şeye rağmen yaşanmak zorundaydı. ‘Vardı, ama artık yok!’ Bu genel bir aldatmaca ve hırsızlıktı! Ya da başı boş ve işe yaramaz insanların 1 Nisan şakası? Tanrı’ya inanan bunun ne olduğunu söylesin! İktidar, polis nerede? Mahkeme, kilise nerede?”

Hanımefendi avazı çıktığında yardım diliyordu. Gelip geçen insanlar soğuk bir şaşkınlıkla ona bakıyordu. Yanına yaklaşan bir polis, kamu düzeni ve huzurunu bozmaması için ona uyarıda bulundu. Aksi halde onu tutuklayacağını söyledi.

Bu nereye kadar böyle sürecektir! İktidar da ayaklanmış, sözünden dönmüştü. Şokta olan Hanımefendi, koşturaya devam ediyordu. Papazlar, hocalar ve hahamlar neredeydi? Herhangi bir yerde adalet ve kanun yok muydu?

Papazlar kiliselerde ve ofislerindeydi. Herkes, az ya da çok, kendi yerindeydi. Herkes, az ya da çok, aynı hareketleri yapıyor, aynı şekilde geleneksel olarak ellerini ovuşturuyor, aynı cevapları veriyordu: Bu dünya üzerindeki her şey Tanrı’nın vergisiydi ve kaderin yargılarını sakın bir şekilde kabullenmeleri, bu dünyanın meselelerine zamanın talepleri doğrultusunda uyum sağlamaları gerekiyordu, zira onların amacı ebedi yaşamdı.

Bıkkın ve tamamen cesareti kırılmış bir halde, birinden diğeri kaçarken, kendini kilisenin önünde meydanda bulmuştu. Kuledeki saat, dokuzu gösteriyordu. Çan tam 13 kez çaldı. İşte saat de çalışmaya ve çalmaya devam ediyordu. Yani zaman hâlâ ölçülüyordu ve sayma işlemi yapılıyordu. Para yokken tüm bunlar ne işlerine yarayacaktı ki? Ölçüp saysalar ne olacaktı? Saymak var olma nedenini kaybetmemiş miydi? Yoksa o da tüm diğer şeyler gibi bu yeni duruma ayak mı uydurmuştu?

Hanımefendi bir an kule boyunca uzamayı, saate ve rakamlarına tükürmeyi diledi. Bu çılgınca arzu nedeniyle içinde o ana kadar bilmediği bir kızgınlığın barajı açıldı ve o kızgınlık onu tamamen su altında bıraktı. Gücü yettiğince bağıyordu, ama onun bağırısları ifade etmeye çalıştığı kızgınlığın büyüklüğü yanında bir fısıltı gibi geliyordu.

“Ah hainler! Ah korkaklar!”

Zamanın ve tüm dünyanın yüzüne bağıırken kendini terk edilmiş, yalnız, mağlup ama aynı zamanda mağrur, paraya karşı yok edilemez aşkından, umutsuzca son cesaretinden ve herkese karşı aşığılanmış olmaktan kendini kaybetmiş hissediyordu. Evet, Hanımefendi şimdi, çağırduklarından hiçbirinin kutsal parayı kurtarmak ve savunmak için parmağını dahi oynatmayacağını düşünüyordu. Oysa herkes nasıl da parayı seviyor, onun peşinde o kadar aç gözlülük ediyordu. O kadar! Bunu en iyi o biliyordu, zira binlerce kez en inanılmaz, en komik ve en acınası durumlarda ve imkânlarda onları izlemişti. Bu hepsi için kutsallığın üzerinde bir kutsallıktı. Para için her şeylerini satıyorlardı ve onun için her şeyi yapmaya hazırdılar. Şimdi ise bir gecede ona ihanet etmişler, ondan vazgeçmişlerdi. İnsan denilen buraya özgü hayvanlar böyleydi işte: Her şeye boyun eğdi, sadece dünya üzerinde, güneşin altında, tesadüfen bulunduğu surette var olmak için her şeye.

Tüm bu karmaşık kara düşünceler ve kızgınlığın, öfkenin, terk edilmişliğin ve tamamen dağılmışlığın güçlü hisleri, içinde birbiriyle çarpışıyor ve birbirine karışıyordu. Bundan dolayı gözleri kararıyor, sesi kısılıyor, ayakları yerden kesiliyordu. Bu onu yere seriyordu. Taşla döşenmiş meydanın orta yerinde, kadın giysileri yığını gibi öylece kalmıştı.

Tam da o an Hanımefendi uyandı. Gerçekten uyandı. Günün ilk ışıklarının zayıf aydınlığında, onun bu delice ve acı verici rüyası da dağılıp gitmişti. Bu gerçek uyanma, rüyadaki uyanmasından daha az ağır değildi. Uzun süre avuç içiyle altında

döşeğe dokunup durdu. Tüm vücudunda hâlâ kızgınlığın titremesini ve kilisenin önündeki meydanın taşlarının soğuk sertliğini hissediyordu. Gerçeklik galip gelip de odası sakin ve bilinen görünümünü alana dek bir süre daha etrafındaki her şey sallanıp birbirine karıştı. O an Hanımefendi çoktan ayaklarının üzerinde duruyordu.

Öylece giyinmeden çalışma masasına koşup Amerikan kilidi olan orta çekmeceyi açtı, deri çantasını çıkardı ve içindeki tüm bozuk paraları masanın üzerine döktü. Yirmişer kruna altı kâğıt para ve bir miktar bozukluk vardı. Hızlı hızlı nefes alıp vererek onlara baktı ve tekrar çantasına geri koydu.

“İşte, her şey yeniden yolunda. Tıpkı bu altı kâğıt para gibi dünyadaki tüm paralar da yerli yerinde. Elbette! Bu sadece saçma sapan ve korkunç bir rüyaydı. Oldu ve bitti. Böyle bir rüya nasıl olur? Gerçek ile rüya arasındaki ilişki nasıldı?”

Bu düşüncelerden dolayı tıpkı bir gölge gibi hafif bir rahatsızlık geriye kalıyor. Ancak o bunun üzerine düşünmek istemiyordu.

Üşüdüğünü hissedip hâlâ sıcak olan yatağına geri döndü. Kalbi güçlü ve düzensizce atıyordu, nefesi ise hızlanmıştı. Ancak yatağın sıcaklığı ve gerçekliğin verdiği güven onu çabucak sakinleştirdi. Gözlerini sıkıca kapadı ve sanki çocuk gibi yarım yamalak konuşur gibi uykudaymışçasına anlaşılmasız sözleri fısıldayarak yeniden uyudu.

Her zamanki gibi saat 7’den biraz önce uyandı. Hazırlandı, kahvaltı yaptı ve iş yerine doğru yola koyuldu. Gece gördüğü rüyanın neden olduğu rahatsızlık hissi henüz yoldayken bile onu takip ediyor, gerçekliğe duyulan bir şüphe hissi ise hızlı bir gölge gibi defalarca içinden geçiyordu.

Dükkânına vardığında, kapının yanında gerçekten de bazı havaleleri getiren postacıya rastladı. Hızlıca paraları saydı, bir kez, iki kez -ki tam burada bir kez daha bilincinin içinden oku

andıran bir gölge gibi gerçekliğe dair şüphe geçti- saydıktan sonra havalelere imza attı. Kâğıt paraları vücuduna yakın, adeta sararmışçasına tutarken sorgularmış gibi uzunca postacının gözlerinin içine baktı. Tamıdık bir surattı bu. Kızılımsı, stresli ve eskiye dair. (Sanki şunu söylüyordu: “Hizmet etmek zor değil, ama maaş az, çocuk çok, hiçbir zaman son sonla buluşamıyor.”) Rüyasında gördüğü o küstahça gülüşten ve sinsice göz kırpıştırmadan hiç iz yoktu. Yani, her şey yolundaydı. Asıl şimdi tam manasıyla sakinleşti. İki elini de eski küçük çalışma masasının üzerine koydu, masanın üstünde duran mürekkeple gömülmüş yeşil çuhaya avuç içiyle iyice bastırarak derin bir nefes aldı.

Postacı ise yarı karanlık, soğuk dükkândan sabah güneşine çıkarken, bir anlığına durdu ve silkindi. Hızlı iç ürperti ile o delici, korkmuş ve korkutucu gözlerin etkisini de kendi üstünden silmişti. Ardından yoluna devam etti. Güneşin vurduğu yerden ilerlerken, sessizce kendi içinde şunları fısıldıyordu:

“Bu Rayka’nın korkunç bakışları da ne! Tüm o zenginliği boşuna! Nasıl da korkunç bakışlar!”

Sıcak ve uykusuz gecelerde Hanımefendi böyle eziyet çekiyordu. Yaz ise geçmek bilmiyordu. Ekim ayında bile havalar çok sıcak ve her yer hâlâ yemyeşildi. Günler ve haftalar sonu yokmuşçasına uzun görünüyordu. Zira adeta her biri sonucuymuş gibi görünen ama hep beklenmedik bir şekilde inatla yenisinin geldiği senfonideki bitiş akortları gibi olaylar da tekrarlanıyor, yığılıyor ve birbirini yetiştiriyordu. Ama yine de sonuncu gelmişti.

Onun gibi insanlarda sıklıkla olduğu gibi Hanımefendi de o kadar korktuğu, sayısız defa öngördüğü ve en küçük detayına kadar düşüncelerinde resmettiği şeyin yaşandığını dahi fark etmemişti.

(Burada onun hatıraları parçalanıyor; tamamen sönmüyor, kaybolmuyor ama parçalanmış bir filme benziyor: Çalışıyor

ve hareket ediyor ama bulanık ve birbirine geçmiş çizgiler ve noktalar dışında hiçbir şey göstermiyor, anlatmıyordu.)

Diğerlerinin aynısı olan, normalden ne daha az korkulan ne de daha çok umutlanılan bir ekim günü, evlerde üç renkli ilk bayraklar belirirken, halk sevincinden ağlayarak sokaklarda birbirine sarılıp birbirini öpüyordu. Ve yine gözyaşları! Veso o gün ne dükkâna gelmiş ne de açmıştı. Hanımefendi şehirde adeta bir yabancı ve bir hükümlü gibi yürüyordu. Onunla hiç kimse sarılmıyor, hiç kimse ona elini uzatmıyordu. Yine de insanların birbirini öpmesine karşı doğuştan gelen iticiliği ve bitmek tükenmek bilmeyen gözyaşlarının, büyük heyecanların, hislerin gürültülü bir şekilde taşmasının, tüm konuşmaların ve muhabbetlerin onda sebep olduğu rahatsızlık nedeniyle titriyordu.

Tüyleri diken diken olmuş bir halde soğuk dükkânında oturuyordu. Aklından etrafa saçılmış kredileri ve yatırımları geçiyordu. Bunlar büyük bir zarar olmadan geçmeyecekti. Bu şimdiden açık bir şekilde görülüyordu. Sadece zararın nasıl daha az olabileceğini düşünüyordu. Tıpkı yangından ya da bir felaketten en değerli ya da en tehlikede olanı kurtarmak isteyen ama sadece bir-iki dakikası olan insan misali hızlı düşünüyordu. Yanında gençlerden oluşan bir grupla beraber Veso geldi. Bazılarında silah da vardı. Her biri canlı hareketler eşliğinde konuşuyordu. Sarhoş oldukları aklından geçirdi. Veso ile konuşmak istiyordu, ama söze başlamasına dahi müsaade etmiyorlar, ufak tefek olması nedeniyle sanki onu iyi görmüyormuşçasına gözlerini kırıştıtarak ve kaşlarını çatarak hepsi ona yüksek bir yerden bakıyordu. Veso'nun da onlarda aşağı kalır yanı yoktu. Ne öncesinde ne de sonrasında hiçbir zaman onu böyle heyecanlı görmemişti. Sadece kollarını sallıyor, birbiriyle alakalı olmayan cümleler kuruyordu.

“Rayka, bırak onu şimdi! Kime ne şimdi ondan? Bugünü gördük ya ölse üzülmez insan! Sen eve git. Nasıl bir mutluluk yaşadığımızı görüyor musun? Görüyor musun?”

O hiçbir şey görmüyordu, Veso'nun ise gözleri genişlemiş, köse yüzü ise alevlenmiş, pembeleşmişti.

Ancak sonrasında hiçbir şey o masum başlangıçtaki gibi gitmedi. Dükkânda, sokakta ve hatta kendi evinde, tanıdıkları ve tanımadıkları, davetli ve davetsizler de savaş zamanındaki duruşu nedeniyle onu itip kakmaya, alaycı ifadelerle aşağılamaya, açık açık ve kaba bir şekilde azarlamaya başlamıştı. O zamanlarda nelere göğüs germesi gerektiğini hatırlamıyor, hatırlamak da istemiyordu. Her şey, onun daha önce tahmin edebileceğinden daha kötü ve daha ağırdı. Onu haince aşağılayan ya da açık bir şekilde ona saldıranların davranışları ve söylediklerine göre, onların gözünde günahlarının ne kadar olduğunu sezebiliyordu. Ancak ne kadar uğraşa da kafa yorsa da günahının ne olduğunu göremiyordu. Sadece onların anlaşılmaz nefretini, onu geriye götürmek, zarara uğratmak ve her işten çekip koparmak için gösterdikleri çabayı görebiliyordu. Bahse konu savaş yıllarından felaketlerin ve sürgünlerin anlatıldığı gazete yazılarını ve konuşmaları okuduğunda, tüm bunların kendisinin de yaşadığı bu ülkede ve bu şehirde meydana gelmesinin mümkün olup olmadığını kendine soruyordu. Zaman zaman kendisi hariç tüm bu insanların birden düşüncelerinden çıkıp geldiğini ve bu nedenle ona yan yan bakıp onu acımasızca kovaladığını zannediyordu.

Hanımefendi gibi insanlara dünya sık sık cehennem gibi görünüyordu olmalıydı. Toplumsal kaidelere, ahlâki duygulara ve insanların verdiği tekliflere karşı hissizdiler. Mevcut düzeni ve diğer insanların yavaş ve amansız etkisini anlamak şöyle dursun, onların var olduğunu fark etmeyecek kadar yeteksizdiler. Hanımefendi gerçekten 1914 ve 1915 yıllarında dinledikleri, gördükleri, yaptıkları ve başına gelenler arasındaki neden-sonuç ilişkisini fark edemiyordu. Şimdi çektiği azabın temel ağırlığı da bundaydı. Şiddet ve adaletsizliğin intikama neden olduğunu, intikamın ise kör olduğunu ve üzerine devrildiği insanların her zaman en ağır adaletsizliği

taşımak zorunda kaldığını bilmiyordu. Tıpkı, en adil ceza-ya dahi hasetliğin ve doğuştan gelen bir huy olan başkasının felaketine sevinmenin katılacağını bilmediği gibi. Şiddet, adaltsizlik, ceza ve intikam hakkında da hiçbir şey bilmiyordu, ama kovalanan ve zarara uğrayan tarafta olduğunu görüyordu. O gerçekten zararlara dayanabiliyordu, her gün yenilerine ve daha büyüklerine tahammül ediyordu. Kendi hak talepleri için ortaya çıkmaya cesaret edemiyordu, zaten buna değmezdi. İşler duruyor, mahkemeler tatil yapıyor, bankalar gerçekten çalışmıyor, anlaşmalar tutunamıyor, değerli kâğıtlar ise ölü gibi yatıyordu. Dört bir yandan herkes payını arıyor, ama hiç kimse ona olan borcunu ödemiyordu. Aksine herkes daha önce kredi aldıklarına gülüyor, yarın dünyanın sonuymuş gibi yeni borçlar yapıyordu. Gazeteler ise savaşta elde edilen kazanımlardan vergi alınması, mal varlıklarının kamulaştırılması, malı olmayanların yararına olanlardan milyarların alınması gerektiğine dair irili ufaklı planlardan söz ediyordu. Hanımefendi, tüm ülkeler ve halkların bu gürültülü cümbüş içinde hayatlarını intiharla sonlandırmaya, son para son adamı terk etmeden yemeye, içmeye, çılgınlık yapıp harcamaya karar kıldığını düşünüyordu.

Her şey onun aleyhine dönmüştü.

Daha en başında, bu ekim günlerinin birinde, Rafo Efendi'nin tam manasıyla batışını kendi gözleriyle görmek vardı kade-rinde. Heyecanlı ve coşkulu insanlarla dolu ana caddelere girmeden bir sabah Ferhadiya'dan geçti. Rafo'nun o eski dük-kânının önünde insan yığını görmüştü. Sesli bağrıışmalar ve gürültülü gülüşmeler dalgası duyuluyordu. Endişeli gözlerle bakarken, tezgâhın arkasında Rafo Efendi'yi görmüştü. Islak ve topraklı elleriyle solmuş sebzeleri alt-üst ediyordu. Tamamen zayıflamış, yüzü sararmış ve esmerleşmişti. Boynunda kravati ve başında şapkası yoktu. Üzerindeki elbise pis ve bakımsızdı. Endişeli gözleriyle etrafa bakınıyor, bir şeyler söylese de kalabalığın gürültülü gülüşmelerinden ve durmaksızın birilerinin araya girmesinden söyledikleri net anlaşılmıyordu.

“Al bakalım, kreuzer parası olmadan! İnsanlar yemek yemeli. Eğer başkaları bilmiyorsa da ben biliyorum. Yemek yenmeli! Al bakalım!”

İnsanlar ise sanki birden açlıkları gitmişçesine bu hasta adama gülüyor, ne zaman insan kendini çoğunlukta hissetse en acınası manzaralara baktığı ve bunları izlediği gibi ona da ruhsuz meraklı gözlerle bakıyordu.

Bir grup da sert ve haindi.

“Sen onları evine götür Rafo Efendi, götür de kendin ye!”

“Yoksa bunları sana merhum Avusturya mı emanet bıraktı?”

“Onca milyonu topladın da şimdi keçi gibi yapraklarını yesin diye insanlara kıvırcık mı veriyorsun?”

Diğerleri ise daha yumuşaktı ve malları mizahi taraftan alıyordu. Laf atarak, eski usta olarak kaldığını ve kesinlikle bunun da bir uğraşı olduğunu söylüyorlardı. Rafo Konforti ise yıllar önce olduğu gibi, ellerini göğsünün üstüne götürerek, yemin ediyor, mallarını övüyor, her türlü şikâyete yanıt vermeye çalışıyor, en büyük endişesinin halkın aç kalmaması olduğuna ağlayarak inandırıyor. Sadece şimdiye nazaran eskiden sağlıklıydı, neşeliydi, fırladak gibi canlıydı; şimdi ise güçsüz ve anlamsız hareketlerle acınası bir şekilde eli ayağına dolanıyor, kelimeleri ağzında geveliyordu.

Bilinç altında “arkadaş” diye bir ifade olsa ona arkadaş diyebileceği bir adamın çöküşünü ve sefaletini görmemek için başını diğer yana çevirip hızlandı.

Aynı gün Rafo Efendi’yi tumarhaneye götürdüler.

Günler ve haftalar geçiyor, ama şehirdeki heyecan, mutluluk ve huzursuzluk azalmıyordu. Aksine! Tüm hayat temelinde değişecekmiş gibi görünüyordu. Saraybosna’ya ilk düzenli Sırp birlikleri girmişti. Yürüyüşler ve törenler düzenleniyor, ziyafetler veriliyor, heyetler şehre geliyor, yeni gazeteler çıkıyor, sokak ve kurum isimleri değişiyordu. Hanımefendi, tüm bunların üç gün süren tuhafliklar olmadığını farkındaydı.

Yeni yılda “Srpska zastava” adıyla yeni bir gazete çıkmaya başladı. Aşırı milliyetçi bu gazetenin başlıca amacı, söz konusu savaşta “kendi halklarının onuru ve çıkarları noktasında günah işlemiş” olanları kınamak ve damgalamaktı. Gazetede ki özel bir kısım, şu ifadelerle başlıyordu: “Düzenin, adaletin ve huzurun sağlanması için arıyoruz: ...” Burada bazı şahıslara ve kurumlara sert bir dille saldırılıyordu. Burada bir kez Hanımefendi’den de bahsedilmişti, aslında adı söylenmemiş ama açık bir kinaye yapılmıştı. Gazetenin müdürünü tanıyan akrabalarından biri, müdürü ziyaret ederek, saldırıların devam etmesini engellemişti.

Ancak gazetelerin birinde bunu başarsan diğerinde başaramıyordun. Yeni kurulan “Narodni glas” gazetesi, kendi yerel haberler kısmında, Rafo Konforti ve benzerleri gibi, savaşta en çok kâr edenlere saldırıyor, burada tesadüfen ama açık açık Rayka Radakoviç adından da bahsediyordu. Bu gazeteye, yeniden çıkmaya başlayan sosyal demokrat görüşlü “Sloboda” da katıldı. Burada “yüksek faizli kredilerden”, “aydınlığa tahammüle edemeyen işlerden”, “topluma ve halka zarar veren duygusuz örümceklerden” bahsediliyordu. Bu yazılarda hükümetten de özel bir komisyonun savaşta kârlı çıkanların çalışmalarını ve kazanımlarını incelenmesi isteniyor; toplumun her halükârda, kendi etrafından böyle zararlı ve onursuz üyeleri, onların ailevi bağlarına ve makamlarına rağmen dışlayacağı hatırlatılıyordu.

Tüm bu tehditler o dönemde ciddi ve gerçekten tehlikeli görünüyor, tüm bu yazılanlar okunuyor ve başkalarına anlatılıyor, şehirde, aile içinde ve hatta Rayka’nın evinde dahi yorumlanıyordu.

Hiç kimseyle görüşmediğinden, insanların onun hakkında ne düşünüp ne konuştuğunu da bilemiyordu. Zaman zaman ve tesadüfen öğrenebiliyordu. Bir sonbahar gecesi, sanki biri boğazını sıkıyormuş ve kendi kalbi nefes almasına engel oluyormuş hissiyle aniden uyandı. (Son zamanlarda bu sık sık olu-

yordu.) Birden ayağa kalktı, pencereyi açtı, hızlı ve mümkün olduğunca çok soğuk havayı içine çekmeye çabaladı. Pencerenin kenarında nefes nefese ve tüyleri diken diken bir halde dururken, Milyatska Nehri'nin yanında, evin hemen altındaki sokakta bir grup sarhoşun bağrıışmalarını duydu. Bağırarak, küfrederek ve gülüşerek oradan geçiyorlardı. İki durup Rayka'nın evine yaslandı. Hıçkırarak ve küfürler eşliğinde, tam da pencerenin altında eve doğru su döküyorlardı. Fark edilmeden, onların o alakasız ve sarhoş sohbetini dinledi.

“Çabucak üşüyorum. Zaten bu şaşılacak bir şey de değil! Ayakkabımın tabanları iyice yıpranmış. Bak bugün Arandjel Günü⁴ ve benim hâlâ kışlık montum yok. Nasıl alacağımı da bilmiyorum!” diye dert yandı sarhoşlardan ilki.

“Bu zavallı rakı sana vermeyecek.”

“Mesele o değil kardeşim. Tanrı'ya ant olsun ki değil! Bugün de bayram olmasa rakının tadına bile bakmazdım.”

Sarhoşlardan biri geri çekilip uzun süre düğmelerini ilikleme-ye çalışırken, beceriksizce etrafına iyice baktı.

“Bu evin Rayka Radakoviç'in evi olduğunu biliyor musun?”

Diğeri, hâlâ duvara yaslanmış halde dururken, onun hakkında kötü bir söz söyleyip ağır bir küfür etti. Hanımefendi böyle bir küfrü daha önce ne duymuş ne de düşünmüştü. Bu, yüzünün ve gökyüzünün sadece bir iğrenç düşünce ile ilişkili olduğu bir küfürdü.

“İşte o, diyorlar ki, Almanlarla para kazandı, hem de şimdi, savaş zamanında.”

“Savaş zamanında da savaştan önce de. Kendi çıkarları doğrultusunda yıllardır borç para veriyor. Meyhanede konuşurken insanlardan duymuştum bunu. Onun gibi bir faizci ve tefecinin tüm Bosna'da eşi benzeri yokmuş. Tüm bunları da görünmeden ve gizlice, doğru ve yasalara uygun yapıyormuş.

---

4 Ortodoks Sırpların 21 Kasım'da kutladığı dini bir bayram (ç.n.).

Canavar o canavar, diyorum ben. Hiç kimseye hiçbir zaman acımamış, kendinden başka hiç kimseyi düşünmemiş. Sadece para üstüne para diziyor. Hiç kimse ondan ufacık bir fayda bile görmemiş. Günahımı bile vermez o!”

“Onu öldürmek sevap olur.”

“Öldürmek az bile. Ben o orospuyu tıpkı o şarkıda söylendiği gibi ortadan kaldırırdım: Onu yol ağzına çıkarmış, üzerine katranlı gömlek giydirmiş, ateşi çakmıştı. Adeta bir mum gibi yansın. Mum gibi.”

Bu ikisi, küfretmeye ve sendelemeye devam ederek karanlığın içinde kendilerine seslenen arkadaşlarına doğru gitti.

Hanımefendi hızlıca pencereyi kapatıp yerine yattı. Hakkında akrabalarının ve tabiri caizse tüm bu iyi dünyanın ne düşündüğünü biliyordu, şimdi ise belki de onu hiçbir zaman görmemiş olan yalın halkın düşüncelerini de kendi kulaklarıyla duymuştu. Hepsi birlikte, etrafında sürekli daha da sıkılaştıran sağlam ve delinmez bir nefret halkasını oluşturuyorlardı. Huzursuz kalbi ve uykusu kaçmış bir halde; kışlık montu olmayan, kendini nefret ve rakı ile ısıtan ama aynı zamanda başkalarının kârını saymaya zamanı olan ve başkaları için katranlı gömlek, en kötü ölüm yöntemleri hazırlamaya zamanı olan bu dünyadan nereye kaçması ve nasıl saklanması gerektiğini düşünüyordu.

O kış aylarında ilk kez her pazar babasının mezarına yaptığı ziyaretleri durdurmuştu. Evde oturup mezarı düşünüyor, sokağa çıkacak cesareti kendinde bulamıyordu. İnsanlarla karşılaşma korkusu, her şeyden daha güçlüydü. Hayatı boyunca insanları hiç dikkate almayan, hatta onları fark etmeyen Hanımefendi, şimdi ise gelen geçen insanlardan, onların bakışlarından ya da laf atmalarından ürperiyordu. Dükkâna gitmeyi de kesmişti. Artık herhangi bir kâr hakkında düşünmüyordu dahi. Onun için tüm kapılar kapalıydı. Veso da bir süre kenara çekilmesi tavsiyesinde bulunmuştu.

En yakın akrabalarından bile kendi odasına çekilmek zorunda kaldığı o aylar çok uzun ve kötüydü. Kimi zaman ona karşı bağırışlar o kadar çok oluyordu ki her ne kadar neden olduğunu bilmesede kendi de utanıyordu. Zira bir suç işlemiş olma bilinci, bir anlığına da olsa ona nüfuz edemiyordu.

Birkaç ay öncesine kadar, dünya üzerinde onun arzusundan daha güçlü ve onu mücadeleden tamamen dışarı atacak herhangi bir şey olduğuna inanmıyordu. Şimdi ise rakamlarla ifade edilemeyen, rüşvet verilemeyen ve ona karşı hiçbir şeyin yardım etmediği görünmez bir güç tarafından gerçekten de dışarı atılmış, kaybolmuş, nasıl ve ne zaman olduğunu kendisi de bilmeden yenilmişti. O soğuk gücünün ve her şeyi küçümsemesinin nereye kaybolduğunu kendi kendine soruyordu. Artık gücü yoktu, küçümsemesi ise misliyle ona geri dönüyordu. Hapsedilmiş gibi evinde otururken, bir değişim olmadığı sürece, zaman ve mekân onu bu Saraybosna'dan, yenildiği bu şehirden uzaklaştırıp onu tecrit etmediği sürece bunlara dayanamayacağını ön görmüştü. Sadece, zaman acımasızdı ve en akıllı olan da en zengin olan da bir saniyeliğine dahi olsa zamanı kısaltacak ya da uzatacak bir güce sahip değildi. Geriye sadece mekân kalıyordu. Buradan gitmek, burada olmamak, belki de yeni bir görünüm ve yeni güçlerle yeniden yaşamak anlamına gelebilirdi. Buradan ayrılmak, neredeyse unutmak ve unutulmak, yani kurtarılmış olmakla aynıydı. Ayrılmak zor ve acı vericiydi, ama imkânsız değildi.

Tüm akrabaları hem onun için hem de ailenin itibarı için en azından bir süreliğine Saraybosna'yı terk etmesinin en iyi olacağı noktasında hemfikirdi. Kimi kısa bir süre Dubrovnik'te kalmasını, kimi ise Belgrad'a taşınması öneriyordu. Rayka da hayatında ilk kez geri çekilmişti, zira gidecek yeri yoktu. Belki de her şey zamanla sakinleşir, o da hiçbir şey yapmadan, sorumluluk almadan, tamamen içine kapanık bir halde yarım ya da bir yıl boyunca evde böylece oturma isteğini unutturdu. Son zamanlarda uğradığı tüm zararları ve yaşadığı

düzensizlikleri düşününce; işsiz güçsüz öylece oturacak olması, ticaret yapmadan ve para kazanmadan sermaye ile yaşayacak olmasının düşüncesi kalbini durduruyor, kanın başına çıkmasına neden oluyor ve nefesini kesiyordu. Hemen nasıl para harcadığını, kaybettiğini ve nihayetinde yoksulluk ve sefalet içine düştüğünü aklına getiriyordu. Bu düşüncelerde boğuluyordu. Belgrad'a değil de yabani, kenarda köşede kalmış kolonilere giderdi, ama buna tahammül edemezdi.

Yaz devam ederken, annesi ile birlikte Belgrad'a taşınmaya karar verdi. Burada dayısı Corce Hacı Vasiç yaşıyordu. Annesi, her şeyi kabul ettiği gibi bunu da yaşlı gözleri titreyerek kabul etmişti. Veso, kiraya verecekleri evleri ile ilgilenme ve dükkânı idare etme işleri kendi üzerine almıştı.

VI

Hanımefendi ile annesi, 1919 yılının sonlarında Saraybosna'yı terk etmişti. Yanlarında birkaç sandık ve valiz götürmüş, en değerli mobilyalarını ise vardıklarını haber edince demir yolu vasıtasıyla Belgrad'a göndermesi için Veso'ya emanet etmişlerdi.

Bu yolculuk, uzun, yorucu ve her anlamda tatsızdı. Trenler yavaş ve düzensiz ilerliyorlardı. Vagonların pencereleri camsızdı, yerlerinden çıkarılmış koltuklarındaki deriler ve çuhalar ise yırtıktı. O kadar büyük bir kalabalık vardı ki bazı inatçı ve umursamaz tipler trenlere, vagonların pencerelerinden giriyordu. Kapılara akın edip birbirlerinin kucaklarında oturanlar ile koridorda duranlar ise kirli ve fakir giyimliydi, üzerlerinden soğan ve rakı kokusu yayılıyordu, davranışları kaba, konuşmaları küfürlüydü. Durdukları duraklar görülmemiş bir selin eseriymiş sanki; duvarları çökük, çitleri kırık, fidanlıkları ezilmişti. Trenleri karşılayan kırmızı şapkalı memur, bahtsız bir suçlu gibiydi. Hanımefendi, neden olduğu yıkım ve silinmesi güç izlerle, gerçek anlamda, savaşa ilk kez karşılaşılıyor-

du. Çalışıp para biriktirerek, zor ve tehlikeli olan her şeyden kaçarak, herkesi etkisi altına alan vahşete dahil olmadan, kendi evinde, kendi malında sulh zamanında olduğundan neredeyse farksız geçirdiği dört yıl boyunca, savaşa hiç tanışmadığının farkına varmıştı. Şimdi evini barkını bırakıp çıktığı bu sonu belirsiz, uzun ve zor yolculukta, son birkaç ayda yaşananların tahammül edilemeyecek gibi olmadığını düşünüyor, Saraybosna'yı terk ettiği için pişmanlık duyuyordu. Saraybosna'dan gitmesine neden olanları çok çabuk unutmuştu, gözünün önünde sürekli bu yolculuğun neden olduğu kayıplar canlanıyordu. Bu kalabalıktan, kendisinin her sözü ve her hareketinden rahatsız oluyor, duygusallaşıyordu, en çok da kendi içindeki acizlik ve zayıflığa üzülüyordu. Her şeyden rahatsız oluyor, olup biten her şeyi kabullenip asla sarsılmayan annesinin huzuru ve yüzündeki katılaşmış tebessümüne sınırlanıyordu. Sürgün edilmiş gibi hissediyordu yahut sürgünden kaçıp kendisinin de bilmediği bir yere gidiyormuş gibi.

Slavonski Brod'a vardıklarında tam beş saat boyunca soğuk ve yağmurlu gecenin ortasında birilerinin onlara kefil olmasını beklemişlerdi. Her ne kadar dikkatli davranmış olsalar da valizlerinden biri çalınmıştı. Bu, çok fazlaydı. Aydınlatması zayıf istasyonda beyaz buhar salan büyük bir trenin yanı başında duran Hanımefendi, kendisini kesiyorlarmış gibi bağıırıyordu. Tanrı'dan ve insanlardan bu aşağılık haydutluğa karşı medet dileniyordu, lakin insanlar onun yanında geçip gidiyor, onu itekleyip valizlerine takılıyordu. Sesine kulak veren, yardımına koşan yoktu. Büyük zorluklarla tıpkı Bosna'dan yola çıkan tren gibi tıklım tıklım olan Belgrad trenine binmeyi başarmışlardı. Koridorun ortasında, cereyanda kalmışlardı. Hanımefendi parmaklarıyla etrafındaki valizleri sayıyordu. Etlarını koparıyorlarmış gibi hissediyor, istediği yere asla ulaşamayacağı hissine kapılıyor, Belgrad'ın da görünmez hırsızların kol gezdiği, savunmasızları soyanların cezasız kaldığı o karanlık gecenin aldatmacalarından biri olduğunu düşünüyordu.

Ertesi günün gri ve soğuk öğlesinde Zemun'a varmışlardı. Sava Köprüsü yıkıldığı için tren ilerleyemiyordu. Uykusuz, susuz ve saçları başları dağınık bir halde çamurlara basa basa ağzına kadar dolu bir sandala binip Belgrad'a ulaşmışlardı. Tan vaktinde Hacı Vasiç'in Smilyaniç Sokağı'ndaki evinin önüne varmışlardı.

Bu evdeki karşılama, yolda karşılaştıkları şeylerle o kadar tutarsızdı ki iki kadın başta bir yığın eşyanın yanı başında şaşkınlıktan kalakalmıştı. Düzenli ve geniş evin her yanı tertemizdi. Evin her yanından bereket ve düzen akıyordu. Hem aile içinde hem de bölgede Seka adıyla tanınan evin hanımı, Persa Hanım ile Danka ve Darinka isimli iki kızı, onları samimiyet ve sevgiyle karşılamıştı. Kendilerine tatlı, su ve kahve ikram edilmişti. Bahçenin içinden pek de büyük sayılmayan ama oldukça sıcak bir odaya götürülmüşlerdi, odada iki yatak, bembeyaz iki büyük yastık ve sarı ipek nevresimli iki yorgan vardı. Onlar yıkanıp hazırlanana kadar evin sahibi de gelmişti. Gözyaşları ve öpücüklerle bezenmiş, insanın günlük yaşantısından birkaç saatliğine uzaklaşıp daha farklı, daha zengin bir yaşam sürdüğü bir ana tanıklık etmişlerdi. Bu rahatlama ve kaygısızlık hissinden Hamımefendi bile kendini alıkoyamamıştı.

Akrabalar, toplandıkları görkemli akşam yemeği masasında birbirlerini daha yakından tanıma fırsatı bulmuştu. Corce Hacı Vasiç, Saraybosna'yı yaklaşık kırk yıl önce, çocuk yaşta terk etmiş bir daha asla geri dönmemişti. Tüccar ve birçok kuruma yardım yapan hayırsever olarak tanınan amcası Hacı Petar Hacı Vasiç'in yanında büyümüşü. Knez Mihaylo Sokağı'ndaki dükkân da ondan miras kalmıştı. Geç yaşta evlenmişti. Tüccar İraklidis ile birkaç ay evli kaldıktan sonra boşanıp genç yaşta dul kalan Persa'yla evlenmişti. Persa, Sava Nehri kıyısında yaşayan zengin demir tüccarı Stamenkoviç'in kızıydı. Evliliklerinin ilk üç yılında üç çocukları olmuştu, ilk çocukları erkekti, diğerleri ise kız. Corce Efendi, 1915 yılında Fransa'ya göç etmişti. Tek oğulları Mişa o sırada askerdeydi,

tezkeresini alınca o da Fransa'ya gitmiş, Montpellier Üniversitesi'nde hukuk okumuştur. Seka, iki kızıyla birlikte Belgrad'da kalmıştı. Ailesinin saygınlığı, kararlılığı ve zenginliği sayesinde evlerini korumayı başarmış, çocuklarını güzel yetiştirmişti. Corce Efendi, şimdilerde işlerini tekrar rayına oturtmak için uğraşıyordu. Mişa, Ulusal Banka'da çalışmaya başlamıştı. Seka ise evlenme çağına gelmiş kızlarına iyi bir kısmet arayışı içerisindeydi.

Corce Efendi, ellisinden çok altmışına yakın, sağlıklı, titiz, alımlı, yaşlı bir beyefendiydi. Gözleri, tıpkı Rayka'nın annesinininki gibi Hacı Vasiçlere özgü, yumuşak bakışlı, berrak ve maviydi. (Bu akşam birbirlerine bakmaya doyamıyorlardı, göz göze geldikleri anda Corce'nin gözleri doluyor, Rayka'nın annesi ise ağlamaya başlıyordu.) Corce Efendi'nin mavi gözleri, bembeyaz saçları ve bıyıkları ile muhteşem bir uyum içerisindeydi. Kendisi, sahip olduğu tüm özellikleriyle, tipik okumuş Belgrad tüccarıydı. İnsanlarla ilişkilerinde onurlu ve kararlı bir duruşu vardı. Mesleğinin gerektirdiği o soğuk ama bir o kadar da kusursuz kibarlığı tabiatına işlemişti. Ağır hareket eder, yavaş yürür, az konuşur, düşüncelerini asla dışa vurmazdı. (Yüzünde düşündüğüne dair herhangi bir çaba izi de görünmezdi.) İnsanın gözlerinin içine bakar, Hacı Vasiçlere özgü bir şekilde kimseye fark ettirmeden göz kırpar. Bunu öyle sevimli ve neşeli yapardı ki karşısındaki bizzat kendisine karşı özel bir ilgi duyduğu hissine kapılırdı.

Corce Efendi ile Persa Hanım arasında huzurlu ve mutlu bir evlilikten doğan güçlü bir bağ vardı. Persa Hanım, gücü kuvveti yerinde, iri yapılı, esmer tenli, konuşkan ve parlak bakışlı siyah gözlere sahip bir kadındı. Yüzü, keskin zekâsı ve girişkenliğini ele veriyordu; güçlü, dolgun saçları ile siyah bıyıkçıkları da bu gerçeği teyit ediyordu. Avusturya-Macaristan kuşatması altında geçen dönemde, olgun ve onurlu bir şekilde evini ve çocuklarını korumak için sarf ettiği çaba, gücünü ve yaşam sevincini azaltmamıştı.

Ailenin büyük kızı annesine, küçük kızı ise babasına benziyordu. Danka tıpkı annesi gibiydi. Dudaklarının üstündeki gölgeler bıyıkların, balık etli yapısı ise gelecekteki fazla kilosunun habercisiydi. İçi gülen gözlerindeki o çekingen parlaklık ise annesinde olan o yaşam sevinci ve kararlılığın göstergesiydi. Darinka, Hacı Vasiçlere çekmişti. Zayıf ve mavi gözlüydü. Huzurlu ve dalgın bakışlarının ardında ne bir hüznün ne de bir bilmece gizliydi.

Mişa, yirmi beş yaşında yakışıklı bir delikanlıya dönüşmüştü. Babası gibi mavi gözlü, bakımlı ve iyi giyimliydi. Konuşması ve tavırları, yaşına göre fazla ciddi ve seviyeliydi. Devlet için yeni bir mali sistem bulamayacağı belliydi, ancak mevcut sistemi uygulamakta asla hata yapmayacağı da kesindi. Üzerindeki her şey belli bir uyum ve düzen içerisindeydi. Taktığı altın takılar parlıyordu. Sağ elinde mühürlü altın bir yüzük vardı. Üzerinde altın sigara tabakası ve altın kolyeye takılmış altın bir kalem taşıyordu. Sol elinin bileğine ise altın kordonlu bir saat takıyordu. Yaptığı her harekette, bu altın takılardan biri kısa ve mütevazı bir ışıltı saçıyordu.

Hanımefendi ile annesini büyük bir samimiyet ve akraba şefkatiyle evine kabul eden aile işte böyleydi. Radoyka Hanım son derece mutluydu. Bu sıcak aile ortamında, yıllar sonra ilk kez başını kaldırıp kendisinin de bağımsız ve özgür bir birey olarak var olduğunun farkına varan Radoyka Hanım, gün geçtikçe, karanlık ve boğucu bodrum katından gün ışığına çıkarılmış gibi canlanıyor, daha da mutlu oluyordu.

İlk zamanlarda Hanımefendi de kendisini hafiflemiş ve iyi hissediyordu. Kimse Saraybosna'daki hayatı hakkında soru sormuyordu. Her şey uzaklarda bir yerde unutulmuş görünüyordu. Belgrad büyük bir şehirdi. İçindeki her şey onun için isimsiz, kendisi ise herkes için bir yabancıydı. Ancak, bir süre sonra tatil havasını üzerinden atarak her zaman olduğu gibi o soğuk tavrını takınıp içine kapanmıştı. Gittikçe yabancılaş-

yor herkesten uzaklaşıyordu. İçinde iki genç kızın bulunduğu bu basit ama geniş ve neşeli aile evi, onun hiç de hoşuna gitmiyordu. Konuşmada, gülmede, parada, eşyalarda, akla gelebilecek her konuda kendini gösteren rahatlık ve savurganlık, ona itici geliyordu. Onların yaşadığı hayat Hanımefendi'nin gözüne hesapsız, kitapsız, plansız ve tehlike altındaymış gibi görünüyordu. Bu yaşam biçimi onun da kafasını karıştırıyor, planlarını alt üst ediyordu. Onlara kendi kurallarını ve görüşlerini kabullendiremeyeceğini anlayınca, çarenin bir an önce kendi evine taşınıp bu genç ve neşeli kuzenleri ile rahat ve geniş topluluktan uzaklaşmakta olduğunu düşünmeye başlamıştı. Veso'nun gönderdiği mobilyaların gelmesini büyük bir sabırsızlıkla bekliyor, o süre zarfında da merkezde olduğu gibi ev fiyatlarının henüz dudak uçuklatmadığı uzak ve sakin yerlerde ev arıyordu. Corce Efendi, tanıdıkları vasıtasıyla ona Stişka Sokağı'nda küçük bir ve bulmuştu, ardından birkaç teklifi daha olmuştu. Tüm bu seçenekler üzerinde uzun uzun düşünülmüş ve tartışılmıştı.

Hanımefendi, bilhassa misafirperverliğiyle tanınan Seka'nın evine yapılan sık ziyaretlerden rahatsız oluyordu. Seka Hanım, evine gelen her misafire “Corce'nin Bosna'dan gelen kız kardeşi” ve kızını tanıtmak istiyordu. Seka'nın sabit günü olan salı ise Hanımefendi'nin en sevmediği gündü.

Haci Vasiçlerin evi, bu bölgede savaştan önce inşa edilmiş en güzel evler arasındaydı. Tek katlı ve basit olmasına rağmen geniş ve gösterişliydi. Savaştan sonra onarılmış ve yeni kireçlenmişti. Düzenli bir avlusu ile özel meyveler ve kısa çam ağaçlarıyla dolu bir bahçesi vardı. Bu evi, civardaki evlerden ayıran bir özelliği de mutfağının, avlunun arka tarafına ek olarak yapılan bir bölmede bulunmasıydı. Böylece evin diğer bölmeleri oda olarak kullanılabilir, mutfakta pişen yemeklerin ve kilerde duran kışlık turşuların kokusu odalara sinmiyordu. Diğer odalara açılan antrenin sonunda salon olarak döşenmiş bir bölme bulunuyordu. Koltuk takımları

“stildi”. Hırvatistan veya Bosna Hersek’te yaşayan Sırp bir ustanın elinden çıkmış olduğu belliydi. En çok XV. Louis’in stilini anımsatıyordu. Tek kişilik koltukların üzerinde koyu kırmızı kadife örtüler vardı. Masa ve konsolların ayakları çok inceydi. Üstleriyse vazolarla, değersiz porselenlerle ve aile fotoğraflarıyla kaplıydı. Yerlere, eski ve kaliteli Pirot kilimle-ri serilmişti. Duvarlara, ailenin fesli dedelerinin ve sırtlarında libade, başlarında tepelik bulunan ninelerinin büyütülmüş fotoğrafları asılıydı. Yanı başında Arnold Böcklin’in muhteşem büyüklükteki çam ağaçları ile soğuk ve karanlık bir gölü resmettiği eserin bir benzeri duruyordu.

Evlilik çağına gelmiş kızları olan saygın ve zengin ailelerin yaptığı gibi evini davetlere açan Persa Hacı Vasiç, misafirlerini her salı bu salonda ağırlıyordu. Böyle davetlerde gençler için gramofonlu büyük odanın kapıları da açılıyor, orada dans ediyorlardı, Seka Hanım’ın yaşıtı olan hanımlar ise salonda oturup sesli sesli sohbet ediyor, savaştan sonra popüler hale gelen müziğe ve dansa alışmaya çalışıyor, kızlarının, uygun bir kısmet bulup evlenecekleri ve sorumluluklarını başkasının üstleneceği zamana kadar daha ne gibi yeni adetler çıkaracağını düşünüyordu.

Belgradlı aileler evlerini o dönemde hem iyiye hem kötüye, her rüzgâra, her misafire en çok da güvenilmez arkadaşlara “açmaya” başlamışlardı. Belgradlılar ile Belgrad’a yeni taşınan kalabalığın Sava ve Tuna nehirleri üzerinde yüzen bu küçük ve dik yamaçlı toprak parçasında oluşturduğu yeni toplumun, henüz gerçek bir topluma benzetilecek bir yanı yoktu. Ne ortak gelenekleri ne ortak görüşleri ne benzer zaafaları ne de belirli bir iletişim biçimi vardı. Bu, Belgrad’ın kaliteli insanlarıyla ortaklık yaparak bu kritik dönemden faydalanmak isteyen renkli kalabalığın büyük akınıydı. Belgrad siyasi ve toplumsal bir yıkımın eşiğinde, askeri bir başarının ortasında daydı. Belgrad’ın uzun tarihinde bu kadar fazla insanın böyle dar bir alanda bulunduğu başka bir dönem yoktu. Bu insanlar

birbirlerine çıkarlarıyla bağlı, aralarındaki iletişim zayıf, temelde ise akraba sayılırlardı. Balkanlar ve Orta Avrupa'nın farklı yerlerinde doğup büyüyen bu insanlar, farklı dinlere, farklı soylara, farklı meslek gruplarına mensuplardı. Dört yıl süren savaş hepsini dağıtmıştı. şimdi ise büyük zaferin dalgalarıyla buraya gelmişlerdi. Farklı şartlar altında dünyanın dört kıtasındaki bütün ordulara yansıyan gayret ve zararlarının karşılığını almak istiyorlardı. Az sayıda insandan oluşan eski, basit Belgrad toplumu, bu insan yığınyla karşıyordu. Onları kendine uydurmayı başaramıyor, ancak onlarla bir olmak da istemiyordu. Mutluluk ve başarı sınavına tabi tutulmuş, gücünü aşan büyük çilelerin ve çabaların ardından tehlikeli bir öforinin içine düşen toplum, bu insan, alışkanlık ve fikir yığınının içinde toparlanamıyor, iyiyle kötüyü ayırt edemiyordu. Kendisi de kaybolmaya başlamış, artık olup biteni anlayamıyordu. Bu koşullar altında kimsenin eğiliminin anlaşılır olmaması doğaldı. Kimsenin hakkı tam olarak belirlenemiyor, kimsenin yaptığı hile kolay kolay anlaşılamıyor, kimsenin istekleri tam anlamıyla geri çevrilemiyor, kimsenin haklarına devamlı olarak saygı duyulamıyordu. Kısacası, kandırmak ve kanmaya daha uygun bir zaman ve mekân bulunamazdı.

Hanımefendi böyle davetlerden olabildiğince kaçıyordu. Salı günleri öğleden sonraları kendisine şehirde bir meşgale bulur yahut odasına kapanırdı. Zira dans eden gençler onun için birer deliden farksız, salonda sohbet eden hanımlar ise akılsızdı. Ancak davetler salı günleriyle sınırlı kalmadı. Daha sonra tüm Belgrad'ı etkisi altına alacak olan eğlence isteği, zenginlerin evlerine yayılmaya başlamıştı. İnsanlarda, olabildiğince renkli ve zengin arkadaş topluluğuna, loş ışıklı mekânlara, eğilip bükülen vücutlara karşı, karşı konulamaz bir istek uyanmıştı. Misafirler, Hacı Vasiçlerin evine büyük bayramlarda ve farklı vesilelerle de gelmeye başlamışlardı. Akşam yemeğinden sonra gelen misafirler, gramofon eşliğinde şarkılar söylüyor, dans ediyor ve şakalaşıyordu. Lakin siyasetten, sanattan, büyük bir

dramı anımsatan, fakat mutlu sonla biten yakın geçmişten ve bitmeyen gelecek konularından bahsedenler de oluyordu. Hanımefendi böyle durumlarda surat asıp otururdu. Bu hali hem kendisini hem de diğerlerini huzursuz ediyordu. Misafirlige, bu dans eden ve tartışan gençlerin babalarının gelmesi Hanımefendi'nin memnun olması için yeterli bir sebepti. Onlarla, sessiz ve dikkatli bir şekilde, Avusturya-Macaristan kronuna yönelik yapılacak mühürleme önlemlerini, ev ve arsa fiyatlarını konuşurdu. Gençlerin her hareketi, dansları, eğlence anlayışları, sohbetleri, tartışmaları Hanımefendi'ye itici gelirdi. Bu genç topluluktan görüp duyabileceği her şey, onu rahatsız eder, içinde hem öfke hem kin hem de korkunun bulunduğu bir huzursuzluğa sürüklerdi. En azından ciddi sohbetlerine kulak vermeye çalışıyordu.

Danka ve Darinka, bir gün heyecanlı bir şekilde akşam yemeğinden sonra diğer gençlerle beraber iki Bosnalı şairin de davete katılacağını duyurmuştu. Bunlardan biri Stikoviç, diğeri ise Petar Budimiroviç'ti. Her ikisi de modern edebiyatın ünlü isimleriydi. Doğrusu ünlerini anlatan bir kitap veya resmi bir belge yoktu henüz, ama gençlerin ve her yaşta kadınların gönüllerine taht kurmuşlardı. Onun dışında her ikisi de Bosna Devrimci Ulusal Gençlik Hareketi'ne mensuptu ve dört yıl süren savaş boyunca Avusturya'nın esirleriydi. Şimdilerde hem şair hem ulusal kahraman hem de savaş esiri olarak toplumun ve kamuoyunun sevgisi ve ilgisiyle karşılaşıyorlardı. Bu akşamki davete, iki yeni misafirin dışında, davetlerin müdavimleri de gelmişti. Yani Mişa'nın tüm arkadaşları buradaydı. Çoğu savaşa katılmış, ardından Fransa'da eğitim görmüştü. Bunlar, genç, neşeli ve hırslı insanlardı. Bazıları devlet kurumlarında işe başlamıştı bile. Hepsisi önlerinde sınırsız imkânları olan bir hayatın kapılarının açılacağından emindi. Yalnız bu imkânları ne şekilde ve hangi niyetle kullanmaları gerektiği konusunda kararsızlardı. Mizaçları, zaafı ve düşünce tarzları bakımından birbirlerinden oldukça farklıydılar.

Kahve, sigara ve kırmızı şarap eşliğinde yaptıkları hararetli tartışmalarla sık sık vakit kaybediyorlardı. Bu, onların iyi arkadaş olmalarına engel değildi, zira ideoloji ve düşünceleri onları birbirlerinden ayırsa da yaptıkları tartışmalar onları güçlü bir şekilde birbirlerine bağlıyordu. Her biri bu hararetli rekabetin ihtiyaç sayıldığı yaşıyordu ve onu tıpkı çocukların oyun oynamayı sevdiği gibi severlerdi. Hayat onları henüz süzgecinden geçirmemiş, dağıtmamıştı.

Aralarında, tüm ideolojilere eşit uzaklıkta olanlar da vardı. Aralarındaki çelişkilerin ve benzerliklerin farkında bile değillerdi. Onların ideali ekonomi ve maliye alanında çalışmaktı. Bunlar, yaşlılarına göre fazla ciddi, uslu ve usturuplu gençlerdi. Gidecekleri yolu belirlemişlerdi. Yalnızca Ulusal Banka ile henüz kurulmayı bekleyen kurumlar arasında gidip geliyorlardı. Aynı şekilde Belgradlı ailelerin göç ettikleri topraklardan dönmelerini bekliyorlardı. En saygın ve en zengin ailelerden birinin kızını seçip evleneceklerdi. Ev sahibinin oğlu Mişa da bu gençlerden biriydi. Diğer gençlerin düşünceleri ise son derece özgür ve sınırsız, düşüncelerini dillendirme şekilleri de hayli farklıydı.

Aralarında, Rankoviç ve Milenkoviç isminde iki genç öğretmen de vardı. İlki, Sırp Edebiyatı hocasıydı. Solcu ve cumhuriyetçi görüşe sahip Genç Demokratlar Grubu'nun öncülerindendi. İyi bir hatipti. Çok güzel şarkı söyleyip dans ederdi. Diğeri ise sosyalistti. Güçlü iradesi olan başına buyruk bir adamdı. Marksist literatürün ayrıntılarında boğulmuş, polemige düşkün, öğretiler arasındaki farklılıkların ateşli araştırmacısıydı. Onlar birer öncü niteliğindedeydi. Bu davetlere gelen gençler arasında her birinin müritleri ve onlarla aynı düşünceye sahip arkadaşları vardı.

Muhafazakâr grubun üçüncü ve en küçüğünü ise Adamson lakaplı Mile Adamoviç temsil ediyordu. Kendisi stajyer avukattı. Paltosunun düğme deliğinde her zaman bir rozet görmek

mümkündü. Bu rozet bir gün Kızılhaç, öbür gün ise bir şarkıcı topluluğunun rozetiydi, zira kendisi hem Kızılhaç'ın alt komite üyesiydi hem de kültür, sanat ve spor derneklerine üyeydi. Kendisi, alaycı bir yüz ifadesine sahip iri ve olgun bir adamdı. Sözleri kısa ve keskindi. Yakışıklı ve güçlüydü. Düzgün ve sakin bir ifadeye sahipti. Sabit bakışlı iri gözleri vardı. Sesi gürdü ve kararlı bir duruşa sahipti. (Bir erkeğin görünüşte sakin ve güçlü, gerçekte ise gereksiz ve verimsiz olması, tüm Balkanlar'da olduğu gibi bizde de ender rastlanan bir durum değildi.) Adamson, herkesi şaşırtabilirdi, ancak kendisi asla şaşırılmazdı. Başkalarını güldürür, kendisi gülmezdi. Yani henüz dişlerini gören olmamıştı. Kadınlar kendisini sevse de erkekler genellikle ondan çekinirlerdi. Konuşması Türkçe ödünclemelerle, eski ifadelerle ve halk ağzından cüretkâr sözcüklerle doluydu. Herkese sen diye hitap eder, kendisiyle alay edilmesine asla müsaade etmezdi. Onun silahı, güçlü vücudundan karşı konulamaz bir kuvvet gibi yayılan ironiydi. Nihilizmin yansıması olan bu ironinin egemen bir yanı vardı. İçinde korkunç bir umursamazlık, güvenilir bir iyi niyet vardı. Aşırıca arkadaşlarının laf kalabalığına tebessümsüz, soğuk bir şakayla cevap verirdi. Şu ifadesiyle tanınırdı:

“Birader, iyi, hoş diyorsun da bunu kim finanse edecek?”

Davetlere, tanınmış müdavimlerin yanı sıra farklı bölgelerden insanlar, Hırvatlar, Slovenler, becerikli ve hayat dolu Dalmaçyalılar da gelirdi. Davetliler, her salı yanlarında yeni bir misafir getirirlerdi. Bu yeni misafir bazen çekingen, bazen ısrarcı, bazen keşfedilmemiş yeteneklere sahip biri, bazen ise teyit edilmemiş bir üne sahip olurdu.

Ancak o gece Bosnalı şairler, Adamson da dahil olmak üzere, herkesi gölgede bırakmışlardı. Stikoviç, Arad şehrinde geçen esaret yıllarını anlatıyordu. Kaba ve hüznü manzaraları ustaca resmediyordu ama bunu yaparken kendisini soyutlar gibi uzaktan ve yüksekten yapıyordu. Dinleyiciler, onun esaretini

Dante'nin cehennemine benzetirdi, ancak yaşananlar onu hiç etkilememiş gibiydi. Bir daha tekrarlanmamak üzere geride kalan bu zulmü, şimdi, günden güne daha da zengin bir hal alan bu özgür hayatın ortasında dinlemek zor ama keyif vericiydi. Ev sahibinin kızları, şiirlerinden birini okuması için Stikoviç'e yalvarıyordu, ama bu yalvarmalar nafileydi. O bu isteklerini kibarca geri çeviriyor, tüm şiirlerin, tüm okumaların üstünde, yükseklerden gelen bir kibirle gülümsüyordu. Ancak diğer şair, Budimiroviç, kendisine uzun uzun yalvarmalarına müsaade etmemişti. Daha ilk isteği duyar duymaz cebindeki kâğıt parçasını çıkarmıştı.

Stikoviç'ten daha zayıf ve mütevazıydı. Yorgun gözleri gözlük camlarıyla örtülüydü, kemerli bir burnu, tıraşlı, ince dudakları vardı. Keskin profilinde, engizisyon mahkemesinin hakimlerini aratmayan bir ciddiyet vardı. Acılı gülümsemesi bu ciddiyeti hafifletmek yerine ağırlaştırıyordu. Genç kızlar onun ince ve bakımlı ellerini inceliyordu. O ise kimselere bakmadan mensur şiirlerinden birini okuyordu. Mensur şiir, son zamanlarda şairlerin en sevdikleri yazım şekliydi, zira cüretkâr düşüncelerin alıp başını gittiği, hislerin kaynayıp yükseldiği bu zamanlarda, kimsenin, düşüncelerini dillendirmek için daha doğru ve daha uzun ömürlü ifadeler bulmaya vakti, bilgisi ve sabrı yoktu. Sessiz, sakın ve basit bir şekilde okuduğu şiirinde, dinleyiciyi kulak vermeye ve sessiz kalmaya zorlayan bir keskinlik vardı. Salonda bulunan yaşlılar da oturdukları yerden kalkıp, açık kapının kenarına geçerek bu yalvaran zayıf sesi dinlemeye koyulmuştu.

Kapı kenarında, odanın bir köşesinde, göze çarpmadan oturan Hanımefendi, genç şairin şiirini, tıpkı odadaki gençlerin tartışmaları ve gramofondan yükselen müziği dinlediği gibi asık suratlı, mecburi ve dalgın bir şekilde dinliyordu. Başta ne şiirin sözlerini ne de bu sözleri birbirine bağlayan anlam bütünlüğünü kavrayabiliyordu. Bir insanın, tek başına kaldığında kendi kendine konuştuğu bir zamanda karaladığı

şeyleri şimdi bir odanın ortasında durup sesli sesli okumasını acıklı ve kaba buluyordu. Bunu biraz ayıplıyor, anlam veremiyordu. Ancak odadaki dikkat ve derin sessizlik ile şairin keskin, kısık ve tehditkâr okuyuşu dikkatini toplayıp şiiri dinlemesine neden olmuştu. Bazı sözcükleri anlayamıyor, böylece tüm cümlenin anlamını kaçıyordu, ama anladığı cümlelerden çıkardığı bir şey vardı o da bu şiirin zenginlik ve zenginlere, onların paraları ve yaşam biçimlerine karşı yapılan korkunç ve kanlı bir saldırı olduğuydu.

“Nereye gidersem gideyim, nereye varırsam varayım, asam her zaman taşlı bir yola, bakışlarım her zaman zengin bir eve, düşüncelerin ise her zaman taş bir kalbe rastlamıştır. Sizin kibirli ve zalim zenginliğinize her baktığımda, kalbimi önce korku ve acı sarmış, sonra öfke ve nefrete dönmüştür, zira insan olmanın ne kadar ayıp olduğunu hissedip, yeryüzünün uzayın en rezil noktası olduğunu görmüşümdür.”

Hanımefendi, kucağında birleştirdiği ellerine bakarak kulaklarına inanamayıp, kendisine sürekli olarak, diğerlerinden daha akıllı, daha düşünceli olması gereken bir adamın tüm bunları kendi şiiriymiş gibi okumasının mümkün olup olmadığını soruyordu. Bunun mümkün olmadığını düşünüp korkuyla bakışlarını diğer dinleyicilerin yüzlerine yöneltiyor, ancak orada sadece derin ve itaatkâr bir dikkatle karşılaşıyordu. Hayır, mümkün değildi; şiirin sonunda bir dönüm noktasına gelinecek, şu ana kadar okunan her şey farklı bir anlam kazanacaktı, belki de şaka yaptığını söyleyecekti. Fakat şair şiirini okumaya devam ediyordu ve ne ses tonunda ne de kullandığı sözcüklerde Hanımefendi'nin umutlarını haklı çıkaracak bir şey vardı. Aksine, şair dedikleri bu adam, dünyanın bütün fakirlerine, kendilerini diğer insanlardan ayıran her şeyden uzaklaşma, birlik olma ve zenginlere karşı savaşıp servetlerini ellerinden alma çağrısında bulunuyordu. Bunda anlaşılmayacak bir şey yoktu, sözcükler son derece açık ve netti. Ardından, zenginlere hitap etti:

“Dünyayı ne de güzel bölüştürmüştünüz; her şey sizin, çocuklarınızın, torunlarınızın ve kölelerinizin. Dünyayı çok güzel bölüştürmüştünüz; aydınlık ve güzelliklerin hepsini kendinize alıp, karanlık ve kötülüklerin hepsini bizlere bırakmışsınız. Hepimiz önceden belirlenmiş kaderlerle doğuyoruz, sizinkiler aydınlık, bizimkiler karanlık. Dünyayı pek güzel bölüştürmüştünüz! Sizin bu bölmeleriniz korkunç olabilir, ancak baki değiller. Bizim kinimiz elbet olgunlaşacak, sıcak bir yaz gelecek, olgun meyveler verecek; çocuklarınızı kendilerinden utanacak, zenginliklerinden vazgeçecek, zira bu zenginlik onların yükü ve felaketi olacak.”

Şair okumaya devam ediyordu ancak Hanımefendi onu işitemiyordu, zira kan beynine sıçramıştı. İçinde, kalkıp odayı terk etmeye yönelik karşı konulmaz bir istek uyanmıştı, fakat bunu, etrafındaki ölüm sessizliği ve yerinden hiç kıpırdamayan insanların içinde yapmaya cesaret edememişti. Şairin, sakın bir ifadeyle, mağrur bir şekilde başını hafifçe yana eğerek tıpkı bir dua gibi dile getirdiği bu inançsız yalancılara, bu açık hırsızlık çağrısına karşı isyan ediyordu içindeki her zerre. Parmakları kaskatı halde birbirine dolanıyordu, bu okuma devam ederse dayanamayacağını anlamıştı, kimin ne düşündüğünü umursamadan kalkıp dışarı çıkacaktı. Düşüncelere dalmışken hayranlık dolu bir alkışla irkildi. Şair, şiirini sonuna kadar okumuştur. Gençlerle dolu odada büyük bir alkış kopmuştu.

Hanımefendi, içinden, erkeğiyle, kızıyla, tüm bu gençliğin ya zengin olduğunu ya da evlilik, siyaset veya çalışkanlıkla zengin olmaya hazırlandığını düşündü. Buna rağmen hepsi bu şiiri severek, hayranlıkla dinlemişti. Büyük bir hayal kırıklığıyla yerinden kalktı. Kapının kenarında şişman ve ak saçlı bir beyefendi ile iri yapılı Adamson duruyordu. Alkış sesine gelmişlerdi. Adamson, yaşlı beyefendiye, istifini hiç bozmadan elindeki kâğıt parçasını şaşkın bir halde katlayan şairi gösteriyordu.

“Şu ortada oturan gözlüklü.”

“O mu?” diye sordu yaşlı beyefendi, hayal kırıklığına uğramış gibiydi.

“O, o. Şu karşınızda gördüğünüz cılızın ta kendisi. Bunların hepsi Bolşevik.”

Hanımefendi, kararlı bir şekilde kalabalığı yararak odasına gidiyordu. Orada, toparlanıp kendine gelecek, yatıp uyuyacak, duydukları ve gördüklerinin etkisinden kurtulmaya çalışacaktı. Ancak bu pek de kolay olmayacaktı. Annesi diğer yatakta uyuyordu. Gerçekten uyuyor muydu? Bu zor bir soruydu, zira kendisi çoğu zaman varlığıyla kızını rahatsız etmemek için uyumuş taklidi yapıyordu. Zaten, kendisinin uyurken mi yoksa uyanıkken mi daha sessiz ve sakin olduğu belli değildi. Hanımefendi, yatak odasında başka birinin varlığına alışmamıştı ve bu durum onu kızdıırıyordu. Bu şartlarda özgürce düşünemediği hissine kapılıyordu. Kendisini kapana kısılmış gibi hissediyordu. Aradığı huzur ve yalnızlığı bulamıyordu. Düşünceleri sürekli şairin az önce okuduklarına takılıyordu. Işıkları kapatıp yatınca kendisini daha bir öfkeli, daha bir uykusuz hissetmişti. Hanımefendi, kendi kendisine, bu evin gün geçtikçe bir tumarhaneye dönüştüğünü söylüyordu. Bu gençler ne istiyor? (Gözünün önünde, Saraybosna’da, 1914 yılında, savaştan önce rıhtımda toplanan öğrenciler canlanmıştı. Siyah pelerinli, uzun saçlı, başı boş çocuklar, Mil-yatska Nehri’nin kıyısındaki beyaz korkuluğa yaslanıp birbirlerinin kulaklarına korkunç şeyler fısıldıyorlardı.) Etrafında aylarca hissettiği bu anlamsız karmaşanın sebebi neydi? Şair, gazeteci, milliyetçi ve komünist dedikleri adamlar kimler, dokunulmaması gereken değerlere neden dokunuyorlar? Bunlara dur diyecek biri yok mu, gerekirse bu adamların hepsi öldürülmeli, yeryüzündeki bu güvensizlik ve tehdit ortadan kaldırılmalı. Acaba tüm bunlar boş işlerle uğraşan erkeklerin genç ve salak kızlara yaptığı saçma bir gösteriden mi ibaret? Yoksa, onun bu gece hissettiği gibi gerçekten para ve tasar-

ruf, düzen ve akla karşı, kısacası insanların değer verdiği ve sevdiği her şeye karşı kurulan bir komplo muydu bu? Bunun cevabını kim verebilirdi? Bu soruları birine sorma ihtiyacının verdiği huzursuzluk ve şaşkınlıkla yatağından kalkıyordu Hanımefendi. Aradığı cevaplar yerine, tüm kapı ve duvarları delen bir kahkaha, gramofondan yükselen vahşi zenci müziği ve fikir ayrılıklarına aldırış etmeden tekrar dans etmeye başlayan gençlerin sesleri, ona kadar ulaşıyor, kafasını tekrar yastığa gömmesine neden oluyordu. Bu karmaşık ortamda, üç haftadır pazarlık ettiği Stiška Sokağı'ndaki eve, istedikleri parayı vermeye razı olarak, buradan bir an önce taşınmaya karar vermişti.

Ancak, gece vakti o karmaşa ve uykusuzluk haliyle kolayca verdiği bu kararı, gündüz vakti, sakın kafayla düşünüp ödeme vakti gelince uygulamak zordu. Birkaç ev sahibiyle görüşmüş, fakat her seferinde karşısındakinin kurnazlığı ve umursamazlığıyla karşılaşmıştı. Niyetlerini anlamak oldukça zordu. Belgradlıların, yumuşak ve ihmalkâr Saraybosnalılardan daha farklı bir hamurdan yoğurulduğunu hemen anlamıştı. Kendi malı ve çıkarlarına sahip çıkan, başkalarının malına da onların kendilerini savundukları kadar saygı duyan bu becerikli adamlara karşı aynı anda hem korku hem de saygı duymuştu. Hem satıcılar, hem de yeğenini onlarla görüştüren Corce Efendi, bu yaşlı kızın içinde gizlenen gücün, dikkatin ve kurnazlığın farkına varmıştı. Sonunda, ilk önce pazarlık yapmaya başladığı Stiška Sokağı'ndaki evde karar kılmışlardı. Hanımefendi, evin fiyatını olabildiğince indirmeyi başarmış, ödeme şartlarında da kendisine en uygun biçimde anlaşmışlardı. (Ev sahibi Makedonyalı zengin bir adamdı. Kontratı imzalarken yirmi yıldır alım-satım işiyle uğraştığını ancak hayatında Hanımefendi kadar küçük hesaplar yapan uyanık birine rastlamadığını söylemişti.)

Mobilyaları Belgrad'a ulaştınca, iki kadın, Smilyaniç Sokağı'ndaki misafirperver evi terk etmişti. Radoyka Hanım

buradan üzgün ayrılıyordu, Hanımefendi ise o sınırsız yaşam biçiminden kurtulduğu ve genç insan yığınınından uzaklaştığı için mutlu ve memnundu.

Stişka Sokağı'ndaki bu metruk, rutubetli ve merkezden uzakta bulunan ev, Saraybosna'dan gelen eski mobilyalarla, Hanımefendi'nin kendini bulduğu, yaşam ve düşünce biçimine tekrar kavuştuğu bir yuvaydı. Yine hayattan bir şeyler çalabiliyormuş hissine kapılıyordu. Evde, yaşanabilecek iki oda vardı. Üçüncüsü ise rutubetli ve karanlık, kullanışsız bir bölmeydi. Şimdi iki kadının da kendine ait birer odası olmuştu. Evin gelir-giderleri konusunda yine Saraybosna'daki gibi tasarruf kurallarına uygun biçimde, son derece tedbirli davranıyorlardı. Evde yalnızca bir öğün yemek pişiyor, yalnızca bir odada soba yakılıyordu. O da son derece idareli yapılıyordu. Hizmetçi, günün yalnızca iki saati geliyor, o süre zarfında da yalnızca evin en büyük işlerini hallediyordu. Yaşam biçimleri tamamen eski haline dönüyordu. Hanımefendi, dizginleri yine kendi eline almış, her şeyi istediği şekilde yönlendirmişti. Yavaş ve dikkatli bir şekilde yeni işlere adım atmaya başlamıştı.

Belgrad'da hayat, 1920 yılında renkli, kalabalık, zıtlıklarla dolu, garip bir düzene sahipti. Birbirinden farklı sayısız büyük güç, anlaşılmaz zaaf ve eksikliklerle paralel olarak ilerliyordu. Eski çalışma koşulları ve muhafazakâr hayatın keskin tutumu şimdi henüz şekillenmemiş yeni alışkanlıkların renkli yumağının yanı başındaydı. İhmalkârlık kalabalıkla omuz omuzaydı. Utanma hissi ve ahlaki değerler ise kötü alışkanlıklarla rezilliklerin yanındaydı. Vurguncu ve spekülâtorler arasındaki hararetli yarış, ideologların akıl oyunları ve hayalleriyle birlikte geliyordu.

Delik deşik sokaklarda ve savaşın izlerini taşıyan terk edilmiş evlerin arasında sürekli büyüyen bir insan yığını dolaşıyordu. Yüzlerce yabancı, inci avcılarının denize daldığı gibi, baş üstü, bu kalabalığın içine dalyordu. Buraya hem dikkat

çekmek hem de saklanmak isteyenler geliyordu. Oluşan yeni koşullarda korumaları gereken bir servetleri veya koltukları olanlarla, bunlara sahip olma isteğinin peşinden sürüklenip gelenler burada birbirleriyle harmanlanıyorlardı. Burada, yeni yeni kurulan devletin dört bir yanından gelen gençler vardı. Yeni düzenden ve gelecekte beklenenleri büyüktü. Bir de yeni düzene ayak uydurmaya çalışan yaşlılar vardı. Onlar bu kalabalığa karşı duydukları nefreti gizleyerek kalabalığın içinde bir kurtuluş yolu arıyordu. Savaşın gün yüzüne çıkarıp yarattığı çok sayıda insan vardı. Bir de omuzlarından tutup sarstığı kişiler vardı ki böyleleri dengelerini kaybetmemek için kendilerine destek olacak birini arıyordu. Aralarında aç, çıplak ve cahiller de vardı; ahlakı zedelenmiş veya utancını sonsuza kadar kendi içine hapsedmiş kişiler de. İştahı sınırsız, ısrarcı ve akıl almaz derece cesur olanlar da kendini dahi düşünmeyen dalgınlar ve çıkarıcı benciller de burada toplanmıştı. Farklı dinlere mensup, farklı ideolojilere sahip, farklı milletlerden, farklı soylardan, farklı meslek gruplarından, farklı sınıflardan kişiler bir aradaydı. İçlerinde eski sevdalarını, yarına olan belirsiz umutlarını ve saf inançlarını taşıyan vatanseverler de vardı. Şimdiden ileriye bakıp daha güzel günler gören ileri görüşlü cesur yenilikçiler de eksik kalmamıştı. Önceden belirlenmiş hedeflerinin peşinde koşturan uluslararası ajanlar da buradaydı. Kısacası, savaşın ve büyük depremlerin doğurduğu, barışın gün yüzüne çıkardığı derin, renkli ve gür bir bitki örtüsüydü bu. Bizim dönemimizde, en büyük savaşlar da en kusursuz zaferler de savaşa neden olan sorunları çözmeye yeterli olmuyor ve olsa bile ne yazık ki sorunlar kökten çözülüyor, yeni ve daha büyük sorunların ortaya çıkmasına neden oluyordu. Dünya bu sorunların çözülmesini istiyordu. Bu insan yığınının içinde neler neler olduğunu anlatmak imkânsızdı, ancak güvenilir bir şekilde söylenebilecek bir şey varsa o da tüm bu insanların güçlü isteklerle, acil ve büyük ihtiyaçlarının peşine düşüp geldiğiydi. Bu yığın, denizde kendilerine daha iyi yaşam şartları arayan balık sürüleri

misali yeni iktidarın ve yeni kanunların gölgesine sığınmıştı, ya onları kendi istekleri ve çıkarlarına göre şekillendirmeye ya da onlara ayak uydurmaya kararlıydı.

Bu yığın ve etrafını saran havanın içinde, tüm alanlarda ve tüm istikametlerde sınırsız imkân sağlayan sağlıklı ve aldatıcı ancak heyecan verici ve güçlü bir şeyler vardı. O dönemde Slaviya-Kalemegdan hattında öğle vakti veya akşam üstü bir çocukluk arkadaşınıza rastlayıp, bu karşılaşma sayesinde ertesi sabah iyi halli veya zengin bir adam olarak uyanabilirdiniz. Kimse sizin kim olduğunuzla, ne olduğunuzla, nasıl olduğunuzla ilgilenmezdi. Aynı şekilde elinizde başarınızın kanıtı olan bir torba dolusu karne ve diplomayla kapı kapı dolaşıp hakkınız olan yere asla gelemeyebilirsiniz de. Sınırları çizilmemiş, iç düzeni kurulmamış, henüz adı bile konulmamış bu ülkenin başkentinde, altın şehir El Dorado'dan bir şeyler vardı. Her şeyin içinde zengin ve sıcak bir düzensizlik hüküm sürüyordu. Bu maddi ve manevi koca bir düzensizlikti. Henüz ilk aşamasındaydı ve kimse halinden şikâyetçi değildi, zira herkes kendine pay çıkarıyor ve bu payı büyütebilme umuduna kapılıyordu.

Bu yeni Belgrad'daki hayatı henüz kimse tasvir etmemişti. Bu kolay değildi, ancak o dönemde yaşayanlar bugün bile o günleri hatıralarında canlandırıp tüm duyu organlarıyla farklı bir mevsime, farklı bir iklime kapılabilirdi.

Bu insan yığınının içinde, Belgrad kaldırımlarında, Saraybosnalı Rayka Radakoviç de yürüyordu. Sessiz ve dikkatli adımlar atıyor, önüne diktiği bakışlarını, yalnızca arada bir güvensizlikle doldurup etrafında gezdiriyordu. Tam olarak nelerden korktuğu sorulsa anlatamazdı. Kâh terk edilmiş bir evin duvarındaki şarapnel izinden, kâh karanlıkta, sırtında kaba kumaştan dikili rütbesiz kahverengi asker paltosuyla yürüyen eski bir askerden korkuyordu. Savaşın izlerinden korktuğu kadar, tüm bu yıkıntıların ve sakatlanan insanların arasında umursamadan kol gezen

yeni hayattan da korkuyordu. Attığı her adımda, hayatın burada Saraybosna'dakinden çok daha zengin ve düzenli, ancak keskin ve tehlikeli olduğunu anlıyordu. Görünüş itibarıyla bir oyuna benzeyen neşeli bir tarafı vardı. Aslında kumar kadar aldatıcı ve acımasızdı. O, tüm bunları tek bir tutkusuna hizmet eden insanların yanılmayan hisleriyle fark ediyordu.

Hanımefendi, neredeyse her gün öğleden önce kar, çamur, yağmur, rüzgâr demeden Nyegoş Sokağı'ndan aşağı inip bankaları, bilhassa Londra Oteli'nden Kolorats Meyhanesi'ne uzanan yolda her gün bir yenisi açılan sarraf dükkânlarını geziyordu. Onlar, tek kelimelik basit ama heyecan verici “döviz” yazısıyla Hanımefendi'nin ilgisini uzaktan bile çekebiliyordu. Bu dükkânların her birinin önünde bugünün döviz kurlarının tebeşirle yazılı olduğu siyah bir tahta vardı. Hızlıca döşenip açılmış bu dar ve yarı boş dükkânların yeni tezgâhlarının arkasında, kasa ile soğuk sobalarının yanı başında, İspanyalı bir Yahudi olan Anaf veya üzerinde kışlık paltosu ve başında şapkasıyla Medina duruyordu. Tezgâhın arkasındaki, genellikle, soğuktan morarmış, kaba ve huysuzdu. Ancak Hanımefendi bunu fark etmiyordu. Zaten bu sarrafların hiçbiri konuşurken onun kadar asık suratlı, huysuz ve ilgisiz olamazdı. Tezgâha yaslanıp sorularına başladı:

“Piyango biletlerine ne kadar veriyorsunuz?”

“Elinizde kaç tane var?”

“Eh işte, birkaç tane var. Kaç para verdiğinizize bağlı.”

Yahudi sarraf piyango biletlerine biçtiği fiyatı söylemiyordu, ancak Hanımefendi hemen başka tekliflerde bulunup, döviz kurlarını soruşturup, merak ettiği bilgilere ulaşmaya çalışıyordu. Sonra, vedalaşmadan, bir şey alıp satmadan çıkıp gidiyordu. Kısa sürede bu asık suratlı kadınla tanışan sarraflar, huysuz ve ilgisiz davranmanın bir işe yaramadığını anlayıp, onunla esnaftan biriymiş gibi konuşmaya başlamışlardı. Hanımefendi'nin gerçek işleri ender, ufak ve son

derece dikkatliydi. Bu işleri yapmak için gerekli olan istek ve kararlılığı kendisinde pek bulamıyordu. Ondan ziyade hayal ettiği, gerçek dışı işler yaptığı izlenimi yaratıyordu. Elindeki kâğıt paralara en iyi fiyatı biçeni bulana kadar yılmadan uzun uzun kur sorup dururdu. Sonra bunları bir yere not eder iki-üç hafta sonra tekrar kontrol edip o zaman satmış olsaydı şimdiye kadar ne kadar para kaybetmiş veya kazanmış olacağını hesaplardı. Bu kayıp veya kazancı, gerçek dışı işlerinin muhasebesini tuttuğu özel defterine not eder, her gün sayfalarını karıştırıp okurdu. Onun için bir oyundan çok daha fazlası olan bu hesaplardan çok derin ve büyük bir heyecan duyuyordu. Bu heyecan bazen huzur, bazen huzursuzluk veriyordu, Hanımefendi, bu oyun sayesinde yeni tecrübeler ve yeni bilgiler ediniyordu. Bu ufak ve ileri görüşlü oyununa tıpkı bir köstebek gibi gömüldükçe, bir zamanlar hayalini kurduğu milyonları daha az düşünür olmuş, onlara duyduğu ihtiyaç iyice azalmıştı. Düşündüğü zamanlarda ise bu milyonların başka birinin hayali olduğu ve ona anlattığı hissine kapılırdı. Saraybosna hatıraları da hızla soluyordu. Onu geriye çeken hiçbir şey yoktu, hatta artık kendisi için o mekânın dışında kalan ve yükseklerde bir yerde isimsiz duran Koşevo'daki o mezar bile Saraybosna'yı özletmiyordu. Artık, son dönemlerde orada yaşadığı tüm sarsıntılar daha hafif, tüm kayıplar daha dayanılabilir geliyordu. İçinde, yalnızca gazetelerde yapılan saldırıların Belgrad gazetelerinden birine yansımından duyduğu endişe ve korku kalmıştı. Bu endişe uykusunda da rahat vermiyordu. Ama korktuğu şey başına gelmemişti. Başkent'in kalabalık yaşamı iyiyi, kötüyü, şöhreti, rezaleti yutuyor, balta girmemiş bir orman veya bir okyanus gibi her şeyin üzerini örtüp unutturuyordu.

Haci Vasiçlerin evine çok nadir gidiyordu. Onların evinde edindiği arkadaşlıkları hemen ve sonsuza kadar unutmuştu. Maalesef, düşündüğü gibi o hayattan tamamen kopup yalnızlığın tadını çıkaramıyordu. Smilyaniç Sokağı'nda geçirdiği

son günlerde tanıştığı biri kız, biri erkek, iki kişiyle bağlarını bir süre daha koparmamıştı, bunun nedenini kendisi de bilmiyordu.

Kızın adı Yovanka Tanaskoviç'ti. Kendisi, Seka Hanım'ın uzaktan akrabası oluyordu. Hanımefendi, bir gün karşılaşım onunla yakınlaşana kadar, adını Hacı Vasiçlerin evinde sık sık duyuyordu, başına buyruk biri olduğunu söylüyorlardı.

VII

Yovanka! Bir kadını, sayıları çöldeki kum taneciklerini geçen köylü ve şehirli Yovankaların arasına gömmeye yeterli olan bu basit ve sıradan isim, dönemin Belgrad toplumundaki kadın ve erkekler tarafından sıkça anılırdı. İnsanlar bu ismi farklı bir ahenkle ve derin anlamlar katarak söylerler, tıpkı bir Armida, Clorinda, Olivera yahut Cassia gibi romantik ve sonsuza dek kendine özgü bir isimmiş gibi dillendirirlerdi. İsimle beraber soy isim veya lakap anılmazdı, zira bahsi geçen kişinin dünyada veya Belgrad'daki bir Yovanka olduğu herkesin malumuydu.

Bu, otuzunu geçmiş yaşlıca bir kızdı. Kısa boylu, ince yapılı, ancak etine dolgundu. Bacakları güçlü, hareketleri hızlı ve kararlıydı. Keskin bakışlı, kahverengi, parlak gözleri vardı. Teni gri ve kuruydu. Üzerine giydiği yahut taktığı şeyin rengi her ne olursa olsun, onun üzerinde griye dönüyor, sefilleşiyordu. Oysa genel olarak basit ve özensiz giyiniyor, insanlar üzerinde bakımsız ve pis bir kadın algısı uyandırıyor. Gür, siyah saçları sıkıca toplanmış ve bakımsızdı. Erkeksi elleri, asker adımları vardı. Sesi gürdü ve ses tellerinin çok sigara içmekten hasar gördüğü barizdi. Telaffuzu hızlı ve keskindi. Bohem görünümlü bu kız, Belgrad'ın saygın ve zengin ailelerinden birine mensuptu. Felsefe fakültesi mezunuydu. Sayısız tanıdığı ve Belgrad toplumunda geniş yer alan bir soy ağacına sahipti. Erken yaşta hayata gözlerini yuman ve kendisine

evlerden, arsalardan ve değerli kâğıtlardan oluşan hatırı sayılır bir miras bırakan anne-babasının tek çocuğuydu. Tek başına, gösterişsiz ve nevi şahsına münhasır bir yaşam sürüyordu. Bir erkeğin aşkını ve evliliği aklından bile geçirmiyor, hayatın kendisi için hiçbir isteği bulunmuyordu. Ona dair her şey düzensiz, belirsiz ve anlaşılmazdı. Bu huzursuz ve meraklı dişi yaratığı, erkeklere has bir güç ve kararlılıkla ileri çeken, hararetle ve yılmaz işlerine ilham veren şeyin ne olduğunu anlamak zordu. Tek arzusu başkalarının kaderlerine, planlarına, tutkularına ve hırslarına paydaş olmaktı. Var olduğunu ancak öyle hissediyor, hayatın anlamını ancak öyle idrak edebiliyordu. Hayatının farklı demlerinde ve farklı kulvarlarda yüzen kadın ve erkeklerle dostluklarıysa sayısız, karmaşık ve düzenliydi. Dünyanın tamamına yardım etmeye istekli, tek derdi olmamasına rağmen herkesin yükünü sırtlamaya hazır görünüyordu. Sessizce, fark ettirmeden ve fedakârca koruması altına aldığı insanların kaderlerine siniyor, onların isteklerine, başarılarına ve başarısızlıklarına dahil oluyordu. Böyle durumlarda, söz konusu heves ve mücadele olunca koruması altına aldığı kişileri geride bırakıyordu, zira onların isteklerini kendilerinden daha iyi anladığından ve çıkarlarına daha iyi sahip çıkacağından emindi.

Yağmur çamur demeden Belgrad'ın bir ucundan diğer ucuna yürüyor, evleri, dükkânları ve kurumları ziyaret ediyordu. Ona, ayağında lastik ayakkabıları ve elinde şemsiyesi olmadan, elleri ve burnu kızarmış, dudakları morarmış halde, asker paltosunu anımsatan gri paltosuyla 1920'nin dört bir yanı kazılmış kaldırımsız Belgrad sokaklarında yürürken rastlamanız mümkündü. Yolunu kesip de nereye gittiğini soracak olsanız, size ayaküstü hararetle bir fısıltıyla sabahtan beri yakın bir arkadaşının kuşpalazı hastası çocuğu için koşturduğunu söylerdi.

“Zagorka'yı bilirsiniz. O ufak tefek meselelerde bile kendini kaybeder. Eşiye dünden beri bir komisyon ile birlikte saha çalışmasında ya da bize öyle söylüyor. Anlayacağınız

Belgrad’da değil. Devlet hastanesinin bulaşıcı hastalık bölümünde yer yok. İyi bir doktor bulmayı başardım ama şimdi de serum yok. Belediyenin sağlık ocağına gidiyorum. Oradan temin edebileceğimi söylediler.”

Sonra çamur ve sisin içinde koşturarak kaybolurdu. Ufak tefek ve gösterişsiz ancak çelikten bir tüy gibi sert ve keskindi.

Ona, elleri kış paltosunun ceplerinde, sabırla volta atarken tiyatrosunun önünde de rastlayabilirsiniz.

“Burada ne işiniz var, Yovanka?”

“Yöneticiyi bekliyorum. Düşünsenize, bu şüursuzlar bir düzenleme yaparak genç ve yetenekli oyuncu Kiryakoviç’i işten çıkarıyorlar, süresi çoktan dolmuş oyunculara ise farklı roller veriyor, onurlarına kutlamalar tertipliyorlar. Kiryakoviç birkaç ay önce dünya evine girdi. Kasabadan bir kız alıp evlendi. Bebek bekliyorlar, evlerinde bir bebek bezi bile yok, düşünsenize, bir bebek bezi bile yok. Beş kuruluşları bile yok. Kumrular gibi geçinip gidiyorlardı, ama bilirsiniz hal böyle olunca geçimsizlik ve anlaşmazlıklar baş gösteriyor. Eşi, kasabanın ileri gelen tüccarlarından birinin kızı, Kiryakoviç’e kaçınca babası onu evlatlıktan reddetti. Gözü yaşlı kadın, Kiryakoviç’i babasına dönmekle yahut kendini Sava nehrinin sularına atmakla tehdit ediyor, oysa her şeyi arkasında bırakıp seyyar tiyatrolardan birine katılıp dünyayı gezmek istiyor. Şimdi yöneticiyi bekliyorum, kendisi kuzenim olur. Kendisiyle konuşup bu işi bir şekilde halletmem gerekiyor.”

Koruma altına almaya değer gördüğü insanlar için yapmıyacağı şey yoktu. Hastaların başında sabaha kadar nöbet tutar, eşlerinden kaçan arkadaşlarını evine alır, onlar adına avukatlara ve dini mahkemelere başvurur, terk edilmiş kızlara destek olur, imtihanlara hazırlanan veya devlet kurumlarına çalışmak isteyen genç erkeklere yardımcı olur, sevdalıları teselli eder, kavgalıları aracılık eder, borçlulara bir çıkış yolu bulmaya çalışırdı. Genel olarak, hiçbir çıkarı olmadan ve gereksiz yere

ihtiyat görevini üstlenirdi. Aslına bakılırsa, böyle durumlarda son derece fedakârı ancak garip ve öngörülemeyen bir tarafı da vardı, kendisini zarara uğratabilecek kadar sadık ve iyiliksever, ancak aynı şekilde ısrarcı ve tehlikeli, bir kötülük yapmaya veya intikam almaya hazırdı. Başarısız veya çökmüş insanların karmaşık ilişkileri onun uzmanlık alanıydı. Böylesine karşı konulmaz bir ısrarla yaklaşır, kendilerini gerçek ve zor tavsiyelerle hizmetlere boğar, durumları düzeldiğinde ise kötü ve yaralı bir peri misali onları dilsiz nefreti ve sessiz dedikodularıyla kendinden uzaklaştırırdı. (İnsanlara, tanışma anından itibaren sen diye hitap eder, ilk tartışmasında ise yine size dönerdi.) Düzenli ve sorunsuz hayatlar, başarılı insanlar yahut sorunlarını dillendirmeyenler bir nebze olsun ilgisini çekmiyordu. Böylesine verebileceği tek şey, mensubu olduğu toplumda normal karşılanan birkaç karşı görüş ve yerle bir eden ironiydi. Mesela, Belgrad'ın ileri gelen yer bilimcilerinden Yovan Simiç'e Paris Üniversitesi tarafından fahri doktora unvanı tevdi edildiği ve bu günlerde Sorbonne'da ders vereceği konuşuluyor. Yovanka'nın tüm bunlara verdiği kindar tepki ise şöyle oluyordu:

“Kendisini tanıyorum. Eşini dövüyor. Yemeğini parmaklarıyla yiyor.”

Bu hem Yovanka için hem de kendisini dinleyenler için saygın yer bilimci hakkında bilinmesi gereken tek şeydi.

Yovanka böyle bir insandı, böyle yaşar, böyle davranırdı.

Onun başından geçen olaylar hakkında bir fikri olan yoktu. Kimse bir ihtiyacı olup olmadığını sormaz, isteklerini ve sevdiklerini sorgulamazdı. Aslında etrafındaki insanların yaşadığı kadar ve hayatlarına dahil olmayı başarabildiği takdirde yaşıyordu. Başkaları için göze aldıkları ve sarf ettiği çabanın kendisine iki getirisi oluyordu: İlki kendisine bakmaya vakit bulamaması ve kendisini düşünmemesiydi; diğeryse kendi hayatının yıkıntıları arasında onlarca insanın hayatını yaşa-

yabiliyor olması, çirkin ve kötü huylu ancak kudretli bir ilah gibi başkalarının kaderlerinin iplerini elinde tutmasıydı.

Yovanka, her ne kadar çağırılmamış da olsa, taşınma ve yerleşme telaşında Hanımefendi'nin de yardımına koşmuştu. At arabasının en ucuzunu bulmakta üstüne yoktu. Yakın bir arkadaşının ulaşım vergileriyle ilgilenen eşini arayıp ricada bulunca adam geri çeviremedi. Yovanka, Hanımefendi'ye evin satış işlemlerini halletmek üzere gittiği Bölge Mahkemesi yolunda bizzat eşlik etmiş, tanıdıklarından yardım istemişti. Hanımefendi, Yovanka'nın çoğu zaman sık ve uzun olan ziyaretlerinden pek hoşnut olmasa da hiçbir yardımını geri çevirmiyordu. Bu ziyaretlerden kurtulamıyordu, zira bu birbirinin zıttı olan iki kadın arasında, onları fark ettirmeden güçlü bir şekilde birbirlerine bağlayan bir şeyler vardı.

Hanımefendi'nin, Hacı Vasiç'in evini terk etmesine iki gün kala, Mişo'nun, Danka'nın ve Darinka'nın arkadaşlarının katılımıyla son bir davet daha verilmişti. On gün önce verilen ve bir şairin anlamsız sözleriyle, genç ve zengin zümrenin daha da anlamsız onayını işittiği son davetin ağırlığını üstünden henüz atamayan Hanımefendi, evdekilerin hatırı için -neyse ki sonuncusu olan- bu davete de katlanmaya karar vermişti. Yovanka, koruması altına aldığı son adamı Seka Hanım ile evlilik çağına gelmiş kızlarına tanıtmak üzere o gece davete getirmişti. Bu, Ratko Ratkoviç adında bir adamdı. Kendisi daha önce bu adamdan büyük bir hayranlıkla bahsetmişti. Söylediğine göre, bu adam o dönemde en çok rağbet gören özelliklerin hepsini kendinde barındırıyordu. Aslen Hersekli olan Ratkoviç, Avusturya ordusuna mensup olduğu dönemde Karpatlarda dramatik bir şekilde Rusların elinden kaçmış, Hersekli Sırp birliğini de kurtarmıştı. Rusya'dan sonra Selanik'e giderek orada gönüllü asker olarak Selanik Cephesi'ne katılmıştı. Ordudan çıkan Ratkoviç, şimdilerde Amerikan otomobil firması Ford'un Belgrad temsilciliğini almaya çalışıyordu. Bu konuda kesinlikle başarılı olacaktı, zira

İngilizcesi çok iyi, bunun yanı sıra Selanik'te bulunduğu dönemde Ford'un temsilcileriyle de yakınlık kurmuştu.

Yovanka'nın bu üstün yetenekli ve parlak geleceği olan Hersekli genç hakkında geçen gün yaptığı hararetili konuşmasını dalgın bir şekilde dinleyen Hanımefendi, kendi derdine düşmüş, genç adamla karşılaşabileceği aklının ucundan bile geçmemişti. Yovanka'nın tıpkı iyi bir öğrenci gibi yanında gezdirip herkese takdim ettiği uzun boylu adamın sırtını gördüğünde de bu konuşmaları hatırlayamamıştı. Adam, sıranın sonuna varınca arkasını dönüp Hanımefendi'nin yanına yaklaşarak, hafif bir tebessüm eşliğinde tüm bedenini saran bir edayla güçlü ve kızarmış elini ona uzatmıştı. Yüzünü, ancak o zaman inceleme fırsatı bulmuştu, Yovanka adamın adını söylemiş, adamın ağzından da birkaç sözcük dökülmüştü. Ancak Yovanka onu kolundan tutup sıradakilere tanıtmaya devam etti.

Aslında Hanımefendi ona ne dikkatlice bakabilmiş ne de duyabilmişti, zira o ilk bakışta zihninde parlak bir resim oluşturmuştu: Vlado Dayı! İnsanların dış görünüşlerini inceleme yahut birini uzun uzun ve yakından süzme huyu yoktu. Kadınlar ve erkekler, onun zihninde görünüşleriyle, kıyafetleriyle ve yüz ifadeleriyle yer almazdı, zira gençliğe adım attığından beri insanlarda önemsedığı şeylere bakılacak olursa bu özellikler onun için gereksiz ve düşüncelerini etkilemeyecek kadar önemsizdi. Henüz genç bir kızken bile arkadaş ortamında sıkça sorulan "Sence bu adam kime benziyor?" sorusuna cevap veremezdi. Önceleri umursamadığı dış görünüş konusunda daha sonra iyice körleşmişti. Bu adamda da özel ve ayrı bir detay görmemişti, ancak arkasını döndüğünde karşılaştığı o görüntü, o duruş, o gülüş, içindeki bu iki kelimeyi harekete geçirmişti: Vlado Dayı! Bu artık sıradan bir benzerlikten ziyade, hortlamış ve ayaklanmış bir hatıraydı. Gecenin ilerleyen kısmında Ratkoviç, tıpkı diğer kızlar ve hanımlar gibi onun yanına da oturunca artık suratına bakmak zorunda

değildi. Her şey apaçık ortadaydı. Dalgalı sarı saçları, derin huzursuzlukları kırpışlarla gizleyen mavi gözleri ve üstüne üstlük savurgan bir gülüşü vardı. Bu Vlado Dayı diğerinden daha iri yapılıydı, sırtı daha genişti, her konuda daha güçlü ve kararlıydı. Üstelik Hanımefendi'nin konuşmaktan zevk aldığı ve bilgi sahibi olduğu, dayısının ise hayatı boyunca kaçtığı bir konudan bahsediyordu: Çalışmaktan, işten, iş olanaklarından ve planlarından söz ediyordu. Ratkoviç, tıpkı Hanımefendi'nin rüyasına girerek değişen, kendisinden uzaklaşmaktan ziyade yakınlaşan Vlado Dayı gibiydi.

Hem o gece hem de ertesi gün bu garip benzerliği düşünüp durmuştu. Ancak Saraybosna'dan ayrılıp Belgrad'a geldiğinden beri başına sık sık sürprizler ve ilginç olaylar geliyordu. Hanımefendi, Vlado Dayı'nın ikizi ile olan heyecan verici karşılaşmasını da mekân değişikliği ile yolculuğun beraberinde getirdiği bu garip olaylar silsilesine eklemişti. Böylece onu o ilk geceki gibi canlı bir biçimde hayal etmeyi de bırakmış, taşınma ve yerleşme telaşına kapılıp yeni eviyle ilgilenmekle meşgul olmuştu. Yovanka onu kendi evinde de ziyaret etmeye devam etmeseydi muhtemelen bu adamı bir daha hatırlamazdı. Hayatı boyunca gereksiz ziyaretlerden kaçınan Hanımefendi, bu ziyaretlerden kurtulmak yahut onları olabildiğince azaltmak istiyordu. Ancak, dağ başında üzerine çığ düşen bir adamın kurtulma ihtimali, Yovanka'nın sevgisi ve ilgisi ile boğduğu kişinin kurtulma ihtimalinden yüksekti. Bazen, sayısız ilişkileri ve işleriyle meşgul olup on beş gün boyunca uğramadığı zamanlar oluyor, sonrasında ise yokluğunu telafi etmek için iki günde üç kez geliyordu. Sabahın köründe de gecenin yarısında da gelir, günün her saatinde uğrayabilirdi. Ancak asla iki kez üst üste aynı vakitte gelmezdi. Üşümüş, ıslanmış, boğazına kadar çamura bulaşmış halde, faydalı tavsiyeleri ve sayısız nasihatleriyle, kaderinin iplerini elinde tuttuğu yabancı kadın ve erkeklerin kendisinde uyandırdığı hayranlık yahut hayal kırıklığıyla dolu hikâyelerle evin içine

dalardı. Bu duygu selinden ve acımasız ifadelerden kaçmak mümkün değildi. Bu hikâyeleri dinlemek zorunda kalanın yapabileceği tek şey, anlatılanlara olabildiğince az kulak asmak ve onları bir an önce unutmaktı. Ama söz konusu Yovanka olunca bu yöntem de her zaman işe yaramıyordu, zira Yovanka muhatabını fiziksel olarak esir ediyor, ısrarla dilediği konuya dönüp duruyordu. Hanımefendi'ye de son zamanlarda sık sık Ratkoviç'ten bahseder olmuştu. Onun şerefinden, çalışkanlığından, Ford'un temsilciliğini almak için sarf ettiği çabadan, karşısına çıkan zorluklardan ve kendisinin bu yolda ona yaptığı yardımlardan söz ediyordu.

“Farkında bile değilsin. Bu adam resmen altın kalpli, Rayka. Can ya, diyorum sana. Adam Selanik cephesinin gönüllü askeri, kahramanı, ama ne bunu kullanmak ne de birine yalvarmak istiyor. Onca gereksiz adam devlet kurumlarında görev alıyor, Çıfıtlar, Avusturyalılar, envaiçeşit adam, ona gelince olmuyor. Şimdi de Ulaşım Bakanlığına otomobil parçalarıyla ilgili bir teklif sundu. Ulaşım Bakanı Velyoviç'in yanına gittim. Kendisini yakından tanırım. Belgrad'da olmadığını söylediler. Sonra Viyana'da olduğunu öğrendim. Sözde iş seyahatinde, halbuki orada metresi var. Bak gör işte bakanlık kimlere kaldı! Ama özel kalemime söyledim! Ağzıma geleni söyledim. Bir duysan! Öğleden sonra Belediye Başkanı Karaciç'in evine gideceğim. Vračar'da eşiyile birlikte büyüdük. O bizden büyüktü. Koca ağız balığı gibiydi. Saçlarımızdan tutup bizi at arabası gibi önüne katardı. Kararı imzalamadan evinden dışarı adımımı atmayacağım.”

Hanımefendi, Yovanka'nın konuştuklarını dinlerken, genç adamı Hacı Vasiçlerin evinde ilk ve son kez gördüğü o kış gecesini ve Vlado Dayı'yı hatırlıyordu. Hatırındaki Ratkoviç uzaktı, inanılmaz derecede benzediği o rahmetliden de uzaktaydı. Bir mayıs günü Hanımefendi'ye gelen Yovanka, Ratkoviç'in vicdansız rakipleri ile işe yaramaz idarenin karşısına çıkardıkları engellerden ve zorluklardan yakınıyordu.

“Maliye Bakanlığında o oda senin, bu oda benim dolaşmaktan ayaklarımıza kara sular indi. Bakanlığın nasıl bir ahır olduğunu görmelisin, haberin yok.”

“Biliyorum,” dedi Hanımefendi, sessizce.

“Hayır, bilmiyorsun. Bilemezsin. Bu devlet değil tumarhane. Bunu da yüzlerine söyledim. Zavallı Ratko pek kibar, iyi kalpli, onlar da bunu fırsat bilip onu oradan oraya sürüklüyorlar. Kendisinden saçma sapan depozito ve vergi talep ediyor, daha önce kimseden istemedikleri belgeler istiyorlar. Oysa tutup birinin alınının ortasına yapıştırıp belgenin âlâsını vereceğine utanıp sıkılıyor. Onu bunu boş ver de ben seninle konuşmaya geldim. O zavallıya yardım etmemiz gerekiyor. İşlemlerin devam edebilmesi için şu vergileri ödemesi gerekiyor. Ben bir şeyler verdim ama yine ihtiyacı var. Senin de bir şeyler verebileceğini düşündüm. Bunun iyi bir yatırım olduğundan emin olabilirsin. Kendi ayakları üstünde durana kadar ona yardımcı olmamız gerekiyor, gerisi kolay. Verdiklerimizi bize geri ödeyecek tabii. Sen onun nasıl bir adam olduğunu bilmiyorsun. Akıl desen var, merhamet desen var, altın kalpli bir adam. Bu adamın geleceği parlak. Yapmamız gereken tek şey şimdi ona destek olmak.”

Kendisinin de bir şeyler vermesi gerektiğini duyunca her şey duman gibi dağılmıştı, artık ne Ratkoviç’i düşünüyordu ne de Vlado Dayı’yı, bu gereksiz sözlerden duyduğu sıkıntı da tıpkı üzerindeki her şey gibi savunma ve güvensizlik kalkanına dönüşmüştü. Boynunu gerdi, bakışlarını yere doğrulttu, takındığı mazlum yüz ifadesiyle sesini kısarak konuşmaya başladı:

“Yovanka, inan ki elimde avucumda bir şey kalmadı. Tek kuruş biriktiremiyorum. Hem buradaki hem de Saraybosna’daki vergilerimi henüz yatıramadım.”

“Bırak hayıflanmayı, rica ediyorum. Paran olsun, olmasın, bu adama bir şekilde yardım etmek zorundayız. Zaten bu günler-

de onu da alıp yanına geleceğim, ihtiyaçları ile planlarımı sana bizzat anlatmasını istiyorum.”

Önündeki herhangi biri olsaydı Hanımefendi böyle ziyaretlerin lüzumsuz olduğunu söyleyip sırtını dönerdi. Ancak Yovanka isimli bu obsesifle böyle bir şeyi düşünmek bile mümkün değildi, oldu da düşündün, hayata geçirmek mümkün değildi. Saraybosna’da yaşadığı ortamda, kendi evinde yahut dükkânında olsa bu beladan kurtulması daha kolay olurdu. Kimsecikler ona böyle bir taleple gelmeye cesaret edemezdi, ama burada kendini bağımlı ve savunmasız hissediyordu.

Yovanka, günün birinde gerçekten Ratkoviç’i de alıp gelmişti. Gündüz gözüyle daha iri yapılı ve daha güçlü görünüyordu. Üstündeki her şey sportif, basit ve bol ancak güzel ve uyumlu duruyordu, gömleği, takım elbisesi, ayakkabıları. Her şeyle insana güven veriyordu. Görmüş geçirmiş bir adamdı. Çalışkan ve ketum biriydi. Az konuşurdu ama ne istediğini biliyordu. Yüzü, gözleri ve gülüşüne gelince: Vlado Dayı. Bu, karanlık bir gecenin hilesi yahut bir hayal ürünü değildi, tamamen gerçektir. Aralarındaki tek fark bu Vlado Dayı’nın, Hanımefendi’nin hep istediği ancak Vlado’nun bir türlü olmadığı o adam olmasıydı. Sakin, hesap kitap işlerinden anlayan, ileri görüşlü çalışkan bir adam, paradan pek nadir bahsediyor, bahsederken de bunu, Hanımefendi’yi her halükârda şaşırtıp düşündürecek kadar ürkekçe ve derin bir inançla yapıyordu. Hacı Vasiç’in evinde tanıdığı gençlerin aksine o yalnızca kendi işinden bahsediyordu. Hatta bunu da kaçınılmaz durumlarda yapıyordu. Henüz güçlerinin farkına varmamış, umut rezervi oldukça geniş gençler gibi konuşuyordu, ancak aynı zamanda kendi kendine hesap verir gibi kontrolü elden bırakmıyor, gereksiz pohpohlamalara ve dayatmalara başvurmuyordu. Hanımefendi onu sessizce ve dikkatle dinliyordu. Bakışlarını kaldırıp ona doğrulduğunda ise Vlado Dayı’nın hafif, tasasız ve cömert gülüşüyle karşı karşıya kalıyordu. Bakışlarını onun üzerinden çekip konuştuklarını dinlemeye

devam eden Hanımefendi, birleştirdiği ellerinde yine onun gülüşünü görüyordu.

Ratkoviç ona, yeni başlayan her şey gibi zor ve yavaş ilerleyen işlerinden bahsediyordu. Bunu yaparken hiçbir şeyi olduğundan güzel göstermiyor, kendini övme çabalarına kalkışmıyordu. Hanımefendi'den de bahsediyordu, ölçülü ve doğal bir hayranlıkla, onlarca erkekte bulunmayan özelliklere sahip olmasına şaşırıyordu. Hayatı boyunca kimsenin güzel laflarına kanmamış, iltifatlarıyla yelkenleri suya indirmemişti, zira dış görünüş ve kıyafete karşı olan lakaytlığı, insanların kibarlığına veya kabalığına karşı da hissizleşmesine neden olmuştu. Ancak bu seferki sıra dışı bir olaydı. Karşısında duran Vlado Dayı'ydı. Tam da onun istediği gibi bir Vlado Dayı.

Ratkoviç, ne doğrudan ne de dolaylı olarak bir şey istiyordu, ancak konuşmalarından açıkça anlaşılıyordu ki onu birkaç ay sürecek zorlu bir çalışma ve mücadele bekliyordu. Bunun sonunda, takriben yıl sonuna kadar, ayakta kalmayı başarırsa kesin bir başarıya ulaşacaktı. Hayatını idame ettirecek paraya sahipti, ancak elde avuçta ne varsa vergilere ve rüşvetlere vermişti. Ford'un temsilciliğini başkasına kapturmaması gerekiyordu. Bu da ancak istenen depozitoyu karşılamakla mümkün olacaktı. Yovanka, altına evvela kendisinin, sonra Hanımefendi'nin ve Ratkoviç'in bir dostunun imza atacağı bir senet önerisinde bulunmuştu. Bu Ratkoviç için yapılacak bir iyilikti, zira kendisi Ford'un temsilcisi olunca yüklü miktarda avans alacak, bu dolarlarla borcunu ödeyecekti. Hanımefendi, çek ve senet işlerinden anlamadığını ve bir birikimi olmadığını söyleyerek kendisine, bu konuyu düşünmesi için bir iki günlük zaman tanımalarını istedi.

Ertesi gün yine Yovanka gelmişti. Hanımefendi, kendi iradesi ve en büyük inancının dışına çıkarak 12 bin dinarlık senedin altına imzasını atmıştı. Ratkoviç, çok geçmeden bizzat teşekkür etmek için kapısına gelmişti. Böyle baş başa

kalmışken, Hanımefendi, ne gençliğinin ilk demlerinden beri peşini bırakmayan o gülüşü izlemeye, ne de o sakin ve huzur verici konuşmayı dinlemeye doyabiliyordu. İzlediği manzara, dinlediklerini doğru anlaması ve algılamasını engelliyordu. Aynı şekilde dinledikleri de mucizevi bir şekilde tekrar karşısında beliren en güzel hatıralarını doya doya izlemesine engel oluyordu.

Ratkoviç, onu birkaç kez daha ziyaret etmişti. Ziyaretlerin ikisinde, Belgrad'ın taşlı sokaklarında çekirge misali zıplayan kendi Ford marka otomobiliyle gelmiş, Hanımefendi ile Yovanka'yı Rakovitsa'ya kadar götürmüştü. Ancak Hanımefendi, en çok, işlerinin ne durumda olduğunu anlatıp oturdukları o yalnız gelişlerini seviyordu. Konuşurken asla kendini övmüyor, hiçbir şeyi olduğundan farklı göstermeye çalışmıyordu. Bilakis, Hanımefendi'nin sorularına dikkatle ve samimiyetle cevap veriyordu.

“Hanımefendi, inanır mısınız türlü türlü durumlarla karşılaşırız. Bana engel olmaya yemin etmiş gibiler, bazen acaba başarabilecek miyim diye kendi kendime düşünüyorum. Mücadele etmek gerek.”

Ratkoviç'in ahenkli Trebinje ağzı konuşmasını bir şarkı gibi dinleyen Hanımefendi, onun iyiliği için verilen bu mücadeleye kendisinin de katılmasının ne kadar yerinde ve doğru olduğu kanaatine varıyordu. Bu kararı ne zaman verdiğinin ve bunun, bugüne kadarki tutumu ile ne kadar ayrı düştüğünün farkına varamamıştır. İşlerin ağır ve zor ilerlemesi onu senedin akıbetini düşünmeye sevk etmiyor, aksine içinde daha önce hiç tanışmadığı bir acıma duygusu ile ona Yovanka'dan bağımsız, bizzat yardım etme isteği uyandırıyor. Derken, bir gün yurt dışına göndereceği iki hacimli telgraf için Ratkoviç'e 400 dinar dahi verecek hale gelmişti. Ratkoviç, aradan on beş gün geçmeden 400 dinarı geri getirmiş, hatta faiz niteliğinde de içi sarı ve taze mandalinalarla dolu küçük hasır bir sepetle

gelmişti. Hanımefendi bu fuzuli masrafa kızmış, Vlado Dayı ile sevdiği insanlara aldığı savurgan hediyeler nedeniyle yaptıkları tatlı atışmalar canlanmıştı gözünde. Yalnız buradaki her şey mütevazı ve dozundaydı. Ağustos ayının başlarında Ratko, 12 bin dinarlık senetlerin süresini uzatmış, üç gün geçmeden de 5 bin dinarlık yeni bir borcun altına girmişti. Hanımefendi bunun nasıl olduğunu anlayamamıştı, zira Ratkoviç talebi söz konusu değildi. Bu olanlar, ikisi arasında geçen ve Ratkoviç'in Paris ve Brüksel'e gidip Ford'un Avrupa'daki yetkilileriyle görüşmesi gerektiğini söylediği bir sohbetin doğal bir neticesiydi. Ratkoviç, bir şiiri anımsatan yuvarlak ve güçlü el yazısıyla bir makbuz hazırladı. Buna göre borcun yüzde 8'lik faizle geri ödeme tarihi 1 Ocak 1921'di. Bu, Hanımefendi'nin hayatı boyunca gözettiği en ufak çıkarıydı.

Ratkoviç, eylül sonuna kadar iş seyahatindeydi. Gittiği yerlerden hem Yovanka'ya hem de Hanımefendi'ye kartpostal gönderiyordu. Hatta bir keresinde Anvers'ten bir telgraf da çekmişti. Yovanka bu süre zarfında birkaç kez Stiška Sokağı'na uğramıştı. Eylül ayı sıcak ve kuruydu. İki kadın, soğuk ve karanlık odanın pencere kenarında oturuyordu. Hanımefendi, yaptığı el işinin üstüne çökmüş, Yovanka ise türlü heyecanların verdiği huzursuzlukla dolup taşmıştı.

“Şu bizim Ratko çok dolanıyor. Bir Paris'e gidiyor, bir Brüksel'e. Duyduğuma göre Nata Dabiç ona Biarritz'de rastladığını anlatıp duruyormuş. Gerçi, Nata'nın iki lafından biri yalan. Patolojik yalancı. Ancak içimde belki de bu sefer doğruyu söylediğine dair bir şüphe var. O hayırsızın buraya dönüp işlerinin başında durmayışına kızıyorum.”

“Adam gelemiyordur belki, diye cevap vermişti Hanımefendi, sessizce, onu savunabilmenin mutluluğunu yaşıyordu, dişleriyle kopardığı ipin tadı bile tatlı geliyordu.”

“Ne demek gelemiyordur? Nasıl gelemiyor? Bize haber verecek. En iyi arkadaşı, hemşehrisi Maliye Bakanlığında kuyusunu

kazıyor, arkasından iş çevirip onun önüne geçerek Ford'un temsilciliğini almaya çalışıyor. Bense nerede olduğunu bilmediğimden ona haber bile veremiyorum.”

“İşlerini ihmal etmez. O kadar çalışıp didindi, onca yatırım yaptı, o son derece ciddi ve sorumluluk sahibi bir adam.”

“Hmm... Ciddi ya! Erkek milletine güven olmaz, deyip başını iki yana salladı Yovanka.”

İkisi, tıpkı akıbetinden endişeli oldukları ortak bir yakınları varmışçasına, bu ortak endişeyle yakınlaşıp bağlanmışçasına öylece oturuyordu. Tabii bu endişe Hanımefendi için Yovanka'ninkinden çok daha fazla önem taşıyordu. Yovanka'nın, Ratkoviç'ten başka koruması altına aldığı ve tüm imkânlarıyla gücü yettiğince destek olmaya çalıştığı onlarca genç kadın ve erkek vardı. Hanımefendi ise hayatında ilk ve son kez böyle bir şey yapıyordu. Bu onun için eşsiz bir olay ve derinlerde sakladığı bir sırdı, zira Ratkoviç ile Vlado Dayı arasındaki benzerlikten ne Ratko'ya ne de Yovanka'ya söz etmişti.

Ratkoviç, bu konuşmadan iki gün sonra Stiška Sokağı'nda beliriverdi. Güneşlenmekten iyice bronzlaşmış, eskiye nazaran daha zayıf, daha yorgun ve düşünceliydi. İşlerin iyice sona yaklaştığını, Amerikalıların Belgrad'daki yeni durumdan pek haberdar olmadıklarını, bu yüzden işlemlerin uzadığını, ancak temsilciliği onun yerine başka birine vermelerinin söz konusu olmadığını anlatıyordu. Biraz daha zamana ihtiyacı vardı. Hanımefendi onu bir yandan izleyip bir yandan dinliyordu. Sağ salım dönmüş olmasından mutluluk duyarken endişesine de ortak oluyordu.

Ratko, birkaç gün sonra kendisinde bu sefer 9 bin dinarlık bir senedin altına imza atmasını rica etmişti. Yıl sonuna kadar ihtiyacı olan meblağ buydu. Zaten o zamana kadar her şey hallolacak, kendisine dolarla ödenecek avansla tüm borçlarını kapatacaktı. Hanımefendi bu ricasını da kabul etmişti. Onun risk ve birine bir şey vermeye karşı katılmış ve alışılmış

direnişini şimdi de baş gösteriyordu, ancak bu sefer derinlerde bir yerdeydi, anestezinin etkisi altındaymışçasına uyuştu. Bu direnişini aklından geçiriyor, içinde bir yerlerde var olduğunu biliyordu. Ancak yerinden kıpırdamadığını, etki etmediğini görüyordu. Senedin altında Yovanka'nın da imzası olsa belki bu direnişine kulak verebilirdi, ancak bu durumda elinden bir şey gelmiyordu. Bu sefer yalnızca ondan, bizzat kendisinden yardım istemiş olmasından duyduğu mutluluk tarif edilemezdi. Başka kimsenin yardımı olmadan tıpkı bir annenin çocuğuna yaptığı gibi "kendi ayakları üstünde durması için" ona yardım edebilme fırsatı yakalamıştı.

Böylece, Ratko Ratkoviç, çok söze ve iknaya gerek kalmadan o günlerde ihtiyacı olan parayı almayı başarmıştı. Hanımefendi ile konuşmaya devam ediyormuş gibi gülümseyip demir kapıyı vurup çıkarken kendisi de bir hayli şaşkıncıydı. Hanımefendi, dalgın bir halde öylece kalakalmıştı, daha önce hiç tatmadığı bir duyguyu tadıyordu, kendisini zenginleşmiş, mal varlığı yüze katlanmış ve iyice büyümüş gibi hissediyordu. Çarpan demir kapı, bunun bir illüzyon olmadığını ve gerçekten de sevdiği ve yardıma muhtaç birine yardım ettiğini doğrular nitelikteydi. Yardım ettiği kişinin, kendisinin fedakârlığı ve çabalarıyla büyüyen bir çocuk mu yoksa söz dinleyen, düzelmesi için hâlâ umut olan yeni bir Vlado Dayı mı olduğundan kendisi de emin değildi.

O günlerde, bu yeni yeni hissetmeye başladığı belirsiz duyguyla yatıp kalkıyordu. Eğer kendisine, neredeyse tanımadığı bu genç adama bugüne kadar kimseye etmediği kadar yardım etmesinin nedenini sorsaydı cevapsız kalırdı. Ancak kendisine böyle bir soru sormayı aklının ucundan bile geçirmiyordu.

Umursamaz bir şekilde zorluklara göğüs gererek didinip para kazanmaya başlayalı on beş yıl olmuştu. Bu süre zarfında elzem durumlar dışında kimseye tek kuruş vermemişti. Toplumdan ve dünyanın geri kalanından soyutlanıyor, herkesle

arası açılıyor, kendini rezil ediyor, zayıf ve yardıma muhtaçlarla kendi yakınlarına karşı haksızlık ediyordu. Hırsızlık ve sahtekârlık (daha doğrusu, sonuçları doğal olarak hırsızlık ve sahtekârlıktan farksız olan işler) yapıyordu. Daha kötülerini de yapmaya hazırdı. Tek amacı mal varlığının eksilmesini engellemek ve zenginleşmekti. Kendi annesine vereceği ekmeğin hesabını yapıyor, bunu yaparken de yaşlı insanların gücü azalırken iştahlarının artmasına öfkeleniyor, öfkeden elleri titriyor, kaşları çatılıyordu. Kendisini de tüm zevklerinden mahrum bırakıyor, en elzem ihtiyaçlarını bile karşılamıyor hatta bazen ilaçlarını bile almıyordu. Bunları istisnasız yapıyor, yaparken hiç tereddüt etmiyordu. Muhtemelen hayatının sonuna kadar böyle yapmaya devam edebilirdi. Ancak şimdi karşısında ne yakını ne Tanrı misafiri ne kardeşi ne de aşığı olan bir adam vardı. Bu adamdan hiçbir beklentisi yoktu. Ondan hiçbir şey istemiyordu, fakat bugüne kadar kimseye vermediği ve verebileceğini düşünmediği parayı seve seve onun eline sayıyordu. Bundan ne pişmanlık ne de üzüntü duyuyordu. Aslına bakılırsa, gece uykusundan uyanınca hafiften başı dönüyor, 9 bin dinarlık bir senedin altına imza attığını anımsıyor, korkuya benzer bir hisse kapılıyordu. Bu, uykuluyken hâlâ kendisine hükmedebilen kök salmış huylarından arta kalanlardı. Biraz kendine gelince ise birine “kendi ayakları üstünde durabilmesi için” yardım edebiliyor olmaktan şu ana kadar tatmadığı bir mutluluk ve huzur duyuyordu. Gözlerini kapatınca ayakları üstünde durup adım atmasına yardım ettiği kişinin yirmi altı yaşında bir adam değil de ilk adımlarını atıp toprağa bastıkça etrafına mutluluk saçan pembe yanaklı ufak bir bebek olduğu hissine kapılıyordu. Hanımefendi, insanların ayık olduğu, daha iyi görebildiği ve illüzyonların onlar üzerindeki etkisinin azaldığı gündüz vakitlerinde bile Ratko’ya verdikleri yüzünden bir üzüntüye kapılmıyordu, zira ona verdiklerinden, başkalarından zorla aldıklarından ve onları mahrum bırakışlarından duyduğu memnuniyeti duyuyordu.

Hanımefendi haftalarca yeni bir rüyada gibiydi, ancak bu yeni rüyanın ne gücünün ne de doğasının farkındaydı. Bugüne kadar olduğu gibi işlerini halletmeye devam etti. Yaşam tarzında hiçbir değişiklik olmamıştı. Gerçi, yalnızca kendisinin fark ettiği bir değişiklik yaşanmıştı.

Hanımefendi, gece tek başına kalınca çoğu zaman yorgun ve halsizdi. Böyle olmasının nedeni, Belgrad'da hep güzel bir son vadedip, beklenen sonuçları vermeyen işlerin peşinde koşturmasıydı. Taşlı yollar, onun rahata alışık ayakları ve narin bilekleri için tam bir eziyetti. Böyle durumlarda, Belgrad'da bu büyük varoşun sokaklarında dolaşan, kendi işini kurup para kazanmaya ve biriktirmeye uğraşan, daha iyi, daha anlayışlı bir Vlado Dayı'nın var olduğunu anımsıyordu.

Yovanka, o sonbaharın birkaç haftasını Smederevo'nun kasabalarından birinde yaşayan akrabalarının yanında geçirmişti. O günlerde Ratko'nun da sesi soluğu çıkmıyordu. Hanımefendi ne onların yokluğunu fark ediyordu ne de zamanının hızla akıp gidişini. Daha önce böyle bir hisle tanışmış yahut hissetmiş olsaydı şimdi ölçüp tartabileceği ve değer verebileceği mutluluğa benzeyen bir hisle hareket ediyor, huzurlu ve rahat bir şekilde işlerini hallediyordu.

Yovanka, ekim ayının ortalarında öfkeli ve sinirli bir halde Stiška Sokağı'nda belirivermişti.

“Şu bizim hayırsızdan ne haber?”

“Bilmem. Uğramayalı üç haftadan çok oldu.”

“Peki sen onun Belgrad'da değil de Peşte'de olduğunu biliyor musun?”

“Peşte'de mi? Nasıl olur?”

“Güzel. Adam gününü gün ediyor.”

“Belki bir işi çıktığı için gitmiştir.”

“Bilmiyorum ama onun bu işlerinden hiç hoşlanmıyorum.”

Kısa boylu kadın başını geriye yaslayıp bir polis memuru edasıyla sorguya başladı:

“Sakın ona yine borç vermiş olmayasın?”

Kimsenin bakışlarına aldırtış etmeyen, en kurnaz sarrafı bile kandırabilecek kadar soğukkanlı olan Hanımefendi, bu soruyu duyunca, garip bir şekilde, gerçeği söylemeye cesaret edemeyen, bir şey söylemeye gücü yetmeyen, yalan söylemeye yeteneği olmayan dürüst, iyi ve saf insanlar gibi afallamış ve şaşakalmıştı. Bu da daha önce tatmadığı bir duyguydu.

“Vermedim... Daha doğrusu verdim. Senet imzaladım. Rica etti, biliyorsun. Kendisine yıl sonuna kadar süre tanımamı istedi.”

“Bu olay benim gidişimden önce mi yoksa sonra mı oldu?”

Hanımefendi biraz toparlanıp yalan söyledi.

“Sanırım sonra. Evet, evet, sen gittikten sonraydı.”

“Kaç para?”

“Dokuz bin.”

“Tüh! Hata etmişsin.”

“Neden ki? Ona yardım etmemiz gerektiğini söylemiyor muydun?”

“Hata ettin, tatlım. Bir daha böyle bir şey yapma. Ben bazı şeyleri iyice araştırmadan ona tek kuruş verme. O Hersekinin görüldüğü gibi masum ve iyi bir adam olmadığı ve bir şeyler karıştırdığı yönünde şüphelerim var. Bunu araştıracağım. O süre zarfında sana gelirse hiçbir şeyden haberin yokmuş gibi davran, onu güzelce ağırla ama tek kuruş verme! Zira ikimizi de aptal yerine koymasından korkuyorum.”

Hanımefendi, endişeden çok kırgınlık duyuyordu, genç adamdan şüphe etmek yerine Yovanka'nın sözlerine darılmıştı. Yovanka'nın ziyaretinden birkaç gün sonra yüzünde Vlado Dayı'nın gülüşüyle, rahat ve değişmemiş halde evin kapısında beliren Ratko'yu da hiçbir şey olmamış gibi ağırlamıştı.

Gerilmeden, dikkatli bir şekilde Hanımefendi'ye Peşte'ye gitmesi gerektiğini, orada Balkanlar ve Orta Avrupa'daki Ford temsilcileri için düzenlenen bir konferansa katıldığını ve çok isabetli bir karar verdiğini, konferansta bulunmasının hem kendisi hem diğer temsilciler açısından faydalı olduğunu anlatmıştı. Sırp, Hırvat ve Slovenlerin yeni devleti hakkında birçok konuda kendisinin fikirlerine başvurmuşlardı. Temsilciliği almış gibi davranıyorlardı. Bu meselenin prensipte halolduğu hissine kapılarak geri dönmüştü. Önünde halletmesi gereken daha çok iş ve harcama vardı. Ancak en geç yıl sonuna kadar olumlu bir sonuç alacaktı.

Harcama kelimesini duyunca Hanımefendi hafifçe irkildi. Gözünün önüne başını geriye yaslamış Yovanka'nın yüzü geldi. Hızlıca düşünmeye başladı. Acaba ona tekrar para vermeli miydi, yoksa bu isteğini geri mi çevirmeliydi? Bunu nasıl yapacaktı. Tekrar borç vermek onun için zor olacaktı. Geri çevirmek ise imkânsız. Ancak Ratko hiçbir talepte bulunmuyordu. Konu, tebessümlerle ve dikkatle seçilmiş umut dolu sözcüklerle kapanmıştı. Hanımefendi, duyduğu şüphe-den utanç duyuyordu. Kendi hareketlerinden memnun değildi. Yovanka'ya olan kini ise artmıştı.

Bu olay cuma günü yaşanmıştı. Pazartesi günü ise işlerini halletmek için belediyeye uğramıştı. İşini hallettikten sonra sonbahar yağmurunun darbeleri altında sıkıca şemsiyesine sarılmış halde evin yolunu tutmuştu. Üniversitenin önünden geçerken kapıdan kovulmuşçasına düşüp yere yaklaştırdığı şemsiyesine takılan bir kadınla çarpıştı. Tartışmaya veya özür dilemeye fırsat bulamadan hararetili hararetili konuşmaya başlayan Yovanka ile yüz yüze gelmişti. Konuşmasını kaldığı yerden devam ettiriyordu sanki.

“Sana rastlamam iyi oldu. Anlatmam gereken şeyler var. Yarından tezi yok yanındayım. Senin yakışıklı Ratkoviç yaramaz herifin teki çıktı, tam bir fukara. Bir adamla görüştüm.

Her şeyi anladım.”

“Neyi anladın?”

“Her şeyi. Anlattığımda sen de anlayacaksın. Ama şimdi acelem var. Bir sınıf arkadaşımın bazı detayları öğrenmeye gidiyorum. Onu suç üstü yakalayacağız. Verdiğin paraya gelince, üstüne bir bardak soğuk su iç. Ben, kendini vatansever bir asker ve gelecek vadeden bir adam gibi tanıtan, dünya üzerindeki en sahtekâr, en yalancı adama yardım eden bir budalayım. Sen de ikincisisin. Bunu bil yeter! O yakışıklı eşiğine gelecek olursa eline bir süpürge alıp kovala. Defolup gitsin!”

Yovanka, soğuk havaya aldırış etmeden üniversitenin karşısındaki pazar yerinde bulunan küçük ahşap evlerin ve tezgâhların etrafına yığılan kalabalığın içine karışmıştı.

Kafası karışmış olan Hanımefendi, üstüne buzlu yağmur damlalarını indiren sert rüzgârın içinde ağır ağır ilerliyordu.

Yovanka ne yarın ne de ertesi gün gelmişti, zira bu onun düzensizlik ve sürprizlerle dolu karakterine ters düşerdi. Üçüncü günün sabahı gelen Yovanka, üniversitenin önünde başlattığı konuşmasını hiç ara vermemiş gibi devam ettirmişti.

“Her şeyi öğrendim. İpleri benim elimde. Her adımından haberdarım, dedi Yovanka, neredeyse mutlu denecek haldeydi.”

Kuvveti ve temizliği bir hanımefendiden çok bir çırağın elini anımsatan küçük yumruğuyla masaya vura vura Ratko Ratkoviç’in gerçekte kim olduğunu, ne işle uğraştığını ve nasıl bir yaşam sürdürdüğünü anlatmaya başladı.

Yovanka’nın betimleyici ve argoyle dolu konuşmasından anlaşılıyordu ki bu tanışmanın ta en başında yapması gerekeni yapmıştı. Ratko’nun iki hemşehrisi ile görüşmüştü. Biri üniversite hocasıydı, diğeri ise sanayici. Aşağı yukarı Ratko ile aynı yaşıydılar. Onu çocukluktan beri tanıyorlardı. Onunla savaşı yıllarında da karşılaşmışlardı. Belgrad’da da sürekli

karşılaşıyorlardı. Adamlardan aldığı bilgiler birbiriyle uyuşuyordu ve Yovanka için adeta bir keşif niteliğindeydi.

Yovanka, doğası gereği, bir insanın bir özelliğini veya bir sırrını öğrendikten sonra o insana karşı tutumunu hemen belirler, ona karşı ya koşulsuz bir onaylama ya da sonsuz bir itiraza bürünürdü. Aynı şekilde, birinden dinlediği bir şeyi anlatırken, o kişinin karakterini yorucu bir şekilde betimlemeye çalışır, onun davranışlarını, konuşmasını ve bulunduğu ortamdaki hal ve hareketlerini taklit etmeden konuşamazdı.

Ancak bu sefer o kadar heyecanlıydı ki önce konunun ana hatlarına değinmişti. Gerçi, bu gerçeklerin çoğunu sanayiciden öğrenmişti ve bu soğuk ve katı adamı hiç de ilginç bulmamıştı. Öğrendiği gerçekler şunlardı:

Ratko, fakir bir ailenin tek çocuğuydu. Çocukluğunun erken dönemlerinde lüks yaşama, gereksiz harcamalara ve tembelliğe meraklıydı. Arkadaşları bu nedenle ona Grof⁵ lakabını takmıştı. Aslında iyi bir arkadaştı ve akranları tarafından seviliyordu. İnsanların yardımına koşar, karşılığında bir şey beklemezdi, ancak kendisine verilenleri de iade etmezdi. Altıncı sınıftayken, tembelliği, düzensiz yaşam tarzı ve başkalarının parasını yasa dışı şekilde kullanması nedeniyle Mostar Lisesi'nden atılmıştı. Bir Macar'ın peşine takılıp Peşte'ye gitmiş, bir yıl sonra ise bir bisiklet fabrikasının temsilcisi olarak Mostar'a geri dönmüştü. 1914 yılında savaş baş gösterince kendi yaşitlarıyla birlikte orduya alınmış, Rusya cephesine gönderilmişti. 1915 yılında Rusların elinden kurtulduğu ve Avusturya-Macaristan ordusuna mensup Sırp askerlerini kurtardığı bir gerçekti. Bu son derece tehlikeli ve cesur bir davranıştı. Rusya'dan Selanik'e gelmişti, ancak buraya gelmesindeki amacı cephede savaşmak değil, levazım sınıfına girmektir. İngiliz askerleriyle bir bağ kurmuş, birkaç kez İngiltere'ye seyahat etmişti. Ancak savaşın sonlarına doğru kamuoyuna levazım sınıfında yaşanan

5 Alman asaletinin tarihi bir unvanı (ç.n.).

yasa dışı olaylarla ilgili bilgiler sızmış ve bu nedenle bir subay ile iki astsubay tutuklanmıştı. Astsubaylardan biri Ratko'ydu. Selanik Cephesi'ndeki gelişmelerin ardından onlar da mahkemeye çıkarılmadan serbest bırakılmıştı. Neden tutuklandıklarını ve ne sebeple serbest bırakıldıklarını kimse bilmiyordu. Bu konudan bahseden yoktu. Ratkoviç, Belgrad'daki İngiliz şirketlerine birçok konuda yardımcı olmuştu, zira motorlu taşıtların işleyişinden anlıyor ve İngilizce biliyordu. Yaptığı işlerin karşılığında kendisine bir miktar para ödeniyordu, ancak büyük bir firmanın temsilciliğini alması söz konusu değildi, olamazdı da. Maliye Bakanlığı ile Ulaşım Bakanlığı'na yaptığı başvurular ise şüphesiz birilerinin elini güçlendirmek adına rüşvet karşılığı yapılan kurmaca başvurularıydı. Kısacası, onun gerçek bir mesleği yoktu, olması da mümkün değildi, zira kimse ona ne malını emanet ederdi ne de kredi verirdi. Gereksiz bir kararlılığa ve ciddiyete sahipti. Aslında Ratko çok da kötü bir adam değildi, bilakis iyi kalpli ve soylu bir aileye mensupmuşçasına mülayimdi, ancak aşırı derecede tezcanlı, güzel kadınlara ve eğlencenin her türlüüne zaafı olan bir adamdı. Hayatı boyunca olgunlaşmayan hem kendisiyle hem de tüm dünyayla alay eden adamlardan biriydi. Sık sık yaptığı boş bakanlık ziyaretlerinden artakalan vakitlerindeki tek uğraşı ise eğlenceli ortamlarda takılmaktı. Son zamanlarda her gece aynı kişilerle "Kasina" isimli meyhanede takılıyordu.

Bu, renkli ve karışık bir arkadaş grubuydu. İçinde iş adamlarını ve siyasetçiler de vardı. Rüşvetçilerin önde gelenleri, Belgradlılar ve yurt dışındaki Sırp, avukatlar, gazeteciler, borzacılar ve toplumun herhangi bir sınıfına dahil olmayı beklerken tesadüfen orada bulunan adamlardan oluşan bir topluluktu. Bu, birbiriyle herhangi bir bağlantısı olmayan ve yol kenarında büyüyen yabancı otlar gibi yayılıp başkenti saran bir ayyaşlar topluluğuydu. Bu topluluğun başkanı niteliğindeki kişi, yurt dışından gelen Sırp bir avukattı. Yakın zamanda Belgrad'da ofis açmış, işlerini rayına oturtmuştu.

Burada, yaklaşık on beş gün önce bir kabare açılmıştı. Bu sa-
vaştan sonra Belgrad'da açılan ilk kabareydi. Kabarenin yıldızı
Karmensita isimli bir dizözdü. Ne sesi ne de genç bir görüntüsü
vardı, ancak son derece sevimli ve yetenekliydi. Menekşe satı-
cısı olarak sahne alıyordu. İspanyol kıyafetleri içinde menekşe-
ler hakkında bir şarkı söylüyordu. Bu şarkı çoktan sokaklarda
ıslık öten Belgradlı çırağların da diline dolanmıştı. Şarkısını
söylerken izleyicilerin arasında dolaşüyor, gerçek menekşe de-
metlerini uzattığı memnun izleyicilerden büyük paralar alıyor-
du. Kabarenin reklamını yapan Belgrad gazetelerinde boy boy
fotoğrafları yer almıştı. Reklama gerek yoktu aslında. İnsanlar
onsuz da kabareye akın ediyordu. Yer bulmak imkânsızdı. Dü-
şüncesizce para harcıyorlardı. Karmensita'yı Belgrad'a geti-
ren Ratko Ratkoviç'ti. Sonbahar'da gittiği Biarritz'de tanıştığı
bu kadınla bir yakınlık kurmuştu. Belgrad'a döndükten sonra
"Kasina" isimli bir meyhanenin yakınlarında kabare açan Ya-
hudi bir Macar'ın yanında ona iş bulmuştu. Ratkoviç'in Peş-
te'ye gitmesinin sebebi Karmensita'yı karşılayıp onu Belg-
rad'a gelmeye ikna etmektir. Kimisi Ratkoviç'in Karmensi-
ta'nın kazancından pay aldığını söylüyor, kimiye onun için
borçlandığını. Her halükârda bu kadına büyük ilgi duyuyordu.

Bunlar, sanayicinin Yovanka'ya verdiği kuru ve güvenilir
bilgilerdi. Anlatılanları, doçent olmaya hazırlanan Hersekli
genç üniversite hocası da doğrulamıştı. Yovanka onunla bir-
kaç gün önce tanışmıştı. Tek amacı Ratkoviç hakkında doğru
bilgilere ulaşmaktı. Yovanka'nın üzerinde oldukça olumlu bir
etki bırakmıştı. Ratko'nun sahtekârlığına öfkelenen Yovanka,
adamın sessiz konuşmasını dinledikçe onu da koruması altına
almaya, üniversitedeki kariyerinde ve toplumda iyi bir yere
gelmesinde ona yardımcı olmaya karar vermişti. Bu nedenle,
anlattıklarını, noktasından virgülüne, ayrıntılarıyla aktarma-
ya, onu olduğu gibi resmetmeye karar vermişti.

Hersekli hoca, ilgisiz bir genç ve onurlu bir akademisyenin
vücut bulmuş haliydi. Kendini bilime adanmış (bilhassa Dinar

Dağları'nın ardında yaşayan insanların psikolojisiyle ilgileniyordu), mütevazı bir yaşam sürüyordu. Bir keşiş misali ince ve solgundu. Kısa, gür bıyıkları dudaklarını örtüyor, kalın kaşları ise çok okumaktan yorulmuş, uzağı göremeyen güzel gözlerinin üzerinde bir saçak görevi görüyor, gölge düşürüyordu. Alanında özveriyle çalışan ancak kürsü veya basında sesini duyuramayan herkes gibi o da çok ve hararetli konuşmayı seviyordu. Anlattıkları tıpkı bir kitapta yazılmış gibiydi. Yovanka'nın kendisini bir zamanlar sınıf arkadaşı olan Ratkoviç hakkında neden sorguya çektiğinden habersiz olan üniversite hocası, objektif bir şekilde, hiçbir kötü niyeti olmadan Ratkoviç'in durumunu kâh Akdeniz Havzası-Dinar Dağları tipi insanlarda görülen tipik aberasyon olarak, kâh acımasız ve dengesiz bölgelerde savaş ve savaştan sonraki dönemlerde oluşan genel bir durum olarak yorumluyordu.

“Böyle bir Dinar tipi var, diye sonlandırıyordu üniversite hocası Ratkoviç ile ilgili açıklamasını. Onunkisi bugüne kadar pek araştırılmamış bir vakaydı. Burada, paralel yaşam süren iki adam vardı. Biri cesur ve onurlu, diğeri ise korkak ve ahlaksızdı.”

“Sahtekâr ödle, diye lafa girmişti Yovanka, sanki tüm bu açıklamaları birinin anlayabilmesi için basit bir dile tercüme ediyormuşçasına.”

“Hayır, hayır, yanlış anlamayın lütfen. Söz konusu vakada, öyle nüanslar var ki onları tutturamadığımız takdirde çıkaracağınız her sonuç abartılı, temelde yanlış ve haksız olacaktır. Bu iki karakter vücut buldukları bu insanın içinde öyle bir karışır. Öyle bir harmanlanır ki yalnızca etrafındakileri değil, hastanın kendisini de etkileyebilir. Bu durumda kendisiyle alakalı konularda, kendi karakteri ve ahlaki değerlerinden şüphe duyarak, hareketlerinin gerçek anlamlarından habersiz yaşayabilir. Bu tip hastalar için gençlik kritik bir dönemdir. Kişiliği, tam da bu dönemde bir kırılma noktasına gelerek belli

bir yöne doğru şekillenir. İşte tam da bu dönemde özverili bir çalışma hayatını seçmesi yahut tembellikle kötü alışkanlıklar edinmesi mümkündür.”

Yovanka’ya bu düşünce ve açıklamalardaki nüansları ve incelikleri anlatmak, tıpkı bir köre ışıkla renkleri anlatmak gibiydi.

“Bu belalı bir adam, benden söylemesi hocam. Bu çok açık ve net!” diye cevap vermişti Yovanka, genç bilim adamının detaylandırılmış açıklamalarına.

Üniversite hocasının, günümüz gençlerin yaşadığı ortamların şartlarına ilişkin yaptığı açıklamaların da kaderi değişmiyordu, onlara verilen cevaplar da aynıydı.

“Böyle dönemlerde, yani uzun ve zor geçen savaş yıllarının ardından, gençlik yılları bu nesillerin gözüne gelişim çağının kısa bir döneminden ziyade gökten Tanrı’nın bir kereliğine mahsus bir hediyesi olarak, yanlışlıkla düşmüş, mucizevi bir güç ve güzellik patlaması gibi görünüyor. Yaşadıkları ve etraflarında gördükleri her şeye, beklenmedik bir hediye yahut büyük bir selden ölçsüz ve sınırsız bir şekilde inadına yaşamak için şans eseri kurtulmuş bir şey gözüyle bakıyorlar,” diye Yovanka’ya açıklama yapmaya devam ediyordu genç hoca.

“Neyin ne olduğunu görüyorum. Burası devlet değil tumarhane. Her taraf kumarbaz ve beleşçilerle dolu.”

Yovanka, genç hocayla olan sohbetini bu sözlerle sonlandırmıştı. Genç hocayı koruması altına alıp ona, genç yeteneklerin üniversite kariyerine engel olan “mumyalaşmış” yaşlı profesörlere karşı “koltuk çıkmaya” karar vermişti, ama önce Ratko Ratkoviç’in defterini dürecekti. Onlardan aldığı borçları geri alacak daha da önemlisi onu kiliseye kadar kovalayacaktı.

Şimdiyse atılacak adımları belirlemek üzere Stiška Sokağı’na gelmişti.

Hanımefendi, Yovanka'nın uzun açıklamalarını şüphe ve korku dolu bakışlar eşliğinde dinliyordu. Soğuk ve huzursuz titreme nöbetleri, kâh boynuna kâh sırtına saldırıyor, vücudunun derinlerine işliyordu. Yovanka'nın anlattıklarının gerçek olmaması, yanılması, kandırılmış veya yalan söylüyor olması umuduyla içten içe yanıp tutuşurken, dışı bu korkusunu göstermemek ve kendini ele vermemek için verdiği uğraştan dolayı donuyordu. Ratko hakkındaki ithamlar ağırlaştıkça, dinlediği sözler kabalaştıkça titreme nöbetleri daha da derine işliyordu. Karnının derinliklerinde onu, korkunç Yovanka'ya, herkese, her şeye, hatta gerçeklere karşı savunma isteği uyandırıyor. Ancak, Ratkoviç'i bir savcı ordusu karşısında savunmak, bu, sevdiği zaman zor, nefret ettiği zaman saldırgan olan Yovanka belasını karşısında savunmaktan çok daha kolaydı. Hanımefendi'nin elinden gelen tek şey bu belirsiz şüphelerin bazılarını hata üstüne hata yapan Ratkoviç'in lehine çevirmektir.

“İşin aslını göreceğiz nasıl olsa. Bence en iyi bizzat onunla konuşmak...”

“Onunla konuşmak mı? diye boğuk bir sesle lafını kesmişti Yovanka. Ben sahtekârlarla konuşmuyorum. Sen aklını mı yitirdin? Safın tekisin! Anlaşılan hâlâ o yalancıya inanıyorsun. Biliyordum. Bu akşam seni kendi ellerimle götürüp yakışıklı Ratko'nun ne mal olduğunu göstereceğim. Kendi gözünle görüp, kendi kulağınla işiteceksin. Madem o insanların anlattıklarına inanmıyorsun, kendi gözlerinle gör bakalım, belki ikna olursun.”

Hanımefendi'nin midesinde acı bir tat oluşmuş, boğazına kadar yükselmişti, içinde, Ratko'nun “onun” olmadığını anlatan mantıklı açıklamalara dair sözcükler yüzüyordu. Ratko aslında Yovanka'nındı. Onu yanında getirip Hanımefendi'ye tanıtan, öve öve bitiremeyen, ilk senedin altına imza atması için ikna eden oydu. Bunları kanıtlarıyla birlikte ona da söylemek istiyordu ama kendisinde bunu yapacak gücü bulamadı. Bugüne kadar yaptığı tek hatayı bile kabul etmeyen ve ağır

sözleriyle dünyadaki tüm sesleri susturma gücüne sahip bu bir karışık açık ağız karşısında tarif edilemez bir acizlik, felç olmuşçasına bir tutukluk hissediyordu. Bu ağızdan çıkan sözcükler tüm yalanların, tüm hakikatlerin ötesinde, gerçekliğin dışında ve kendi başlarına karşı konulamaz bir gerçeklikteydi. İnsan tek başına kalıp da bu sözcükleri sakın kafayla düşününce aslında bu sözcüklerin her birinin ne kadar yanlış olduğunu kanıtlamanın dünyanın en kolay şeyi olduğu hissine kapılır, ancak bu ağız karşısında dururken kendisini delice akan bir lavdan kaçmak zorundaymışçasına çaresiz hisseder. Hanımefendi susuyordu, bu sessizlik ona ağır geliyordu. İsyan, utanç, zayıflık ve çekingenlik gibi birbirinin zıttı olan hislerin pençesine düştükçe öfkeli Yovanka'ya karşı direnişi de daha güçlü hale geliyordu. Bu güçsüzlüğüne şaşırıyor olsa da kendisini Yovanka'dan kurtarmak için ne bir söz söyleyebiliyor ne de iradesinde bir kıpırtı hissedebiliyordu.

Yovanka, yine aynı plandan bahsediyordu. Hanımefendi'ye Ratko'nun gerçek yüzünü gösterecek, onun o çok önemli "işlerinin" ne olduğunu ve ikisinden aldığı parayı nereye harcadığını kendi gözleriyle görüp ikna olmasını sağlayacaktı. Dinmeyen hararetiyle planın ayrıntılarını anlatıyor, asıl olanın hayal kırıklığı ve kaybedilen para olduğunu unutuyordu. Her şeyi ayarlamıştı. Gündüzleri Senyak'ta değirmeni olan akrabasına yardım edip geceleri meyhanede "teknik şef" çalışan Yoşka isimli bir elektrikçi ile tanışmıştı. Yoşka ile planın ayrıntılarını konuşup anlaşmışlardı. Gece saat on birden sonra iki kadın meyhanenin arka bahçesine gelecek, gizli bir bölmeden, Ratko'nun renkli arkadaş ortamıyla her gece eğlenip para harcadığı masayı gözetleyebileceklerdi. O saatlerde masa masa dolaşarak bahşiş toplayan Karmensita'yı da görecektiklerdi. Ardından, tıpkı geldikleri gibi kimseciklere fark ettirmeden çekip gidebileceklerdi.

Hanımefendi, anlatılanları, bu akşam kendisinin de katılımıyla gerçekleştirilmesi gereken gerçek bir plandan ziyade Yovan-

ka'nın bir hayalîymiş gibi dinliyordu. Biri ona, kitaplarda bile okumaktan hoşlanmadığı kötü alışkanlıkların ve savurganlığın kol gezdiği bir meyhanenin gizli bölmelerine girip girmeyeceğini soracak olsa, bunu aşağılayıcı ve delice bir şeymiş gibi kararlı bir şekilde reddederdi. Şimdi de reddediyordu ama bu reddediş bir işe yaramıyordu. Bu, Yovanka'nın parlamalarından biriydi. Ağzından ardı ardına dökülen sözcükler, bir-biriyle çarpışıp kıvılcımlaşıyor, Rayka'nın iradesini yerle bir eden ve direniş fikrini suya düşüren bir roket atışı veya toplu ateş emrini anımsatıyordu. Yovanka'nın saçma önerilerine boyun eğmeyen ve eğebileceğini düşünmeyen Hanımefendi, sonunda yumuşuyor, soğuk bir hevesizlikle her şeyi onun istediği şekilde yapıyordu. Bu anlamsız sefere karşı direnişinin son hamlesini yapmış kararlı bir şekilde karşı çıkmıştı. "Sana bir şey söyleyeyim mi, Yovanka? Ben hiçbir yere gitmeyeceğim."

"Al işte! Gitmeyeceğim de ne demek?"

"Gitmeyeceğim. Sen git istersen."

"Sen git istersen de ne demek?" diye bağırdı Yovanka. "Bir haftadır senin için koşturup duruyorum, gerçeği ortaya çıkarılmışken 'Gitmeyeceğim!', 'Sen git istersen' diyemezsin. Sen benimle gelmek zorundasın. Anlıyor musun? Buna mecbur-sun. Neyin nazı bu? O pislik bizi kandırıp paramızı aldı, bizse kılıcımızı bile kıpırdatmayacak mıyız? Aldığı parayı burnundan getireceğim, ama önce senin de bana inanmanı istiyorum. Söylediklerimin doğru olduğuna ikna olmalısın!"

Yovanka paradan söz edince Hanımefendi'nin göğsünün derinlerinde duran o yarı ölü pişmanlık ve kaybetme hissi canlanıp acı vermeye başladı. Birinin lafına kanıp onca parayı eline sayanın kendisi olduğuna inanamıyordu, aynı zamanda gecenin bir vakti şüpheli mekânların gizli bölmelerine girenin de kendisi olabileceğine inanamıyordu. Ancak Yovanka'nın ağzından çıkan "mec-bur-sun" sözü tıpkı bir kırbaç gibi üze-

rine inerken çaresiz bir halde yumuşadığını ve fikir değiştirdiğini anlıyordu.

Yovanka, Stişka Sokağı'na varıp ışığı yanan odanın kapının bitişiğindeki penceresini tıklattığında saat henüz ona gelmemişti. Hanımefendi çıkıp kapıyı açmıştı. İki kız, bir süre basit bir lambanın zayıf ışıkları altında oturup, kopuk kopuk ve hararetsiz bir sohbet dalmışlardı. Odanın içi soğuk olduğundan her ikisi de paltoluydu. Şehrin ücra bir köşesindeki istasyonda gelmeyecek olan bir treni bekleyen zavallı kadınları anımsatıyorlardı. Yovanka, acı Fransız sigaralarının dumanını tütürürken, bir yandan da koruması altına aldığı ve ilgi odağı olan insanların hayatları hakkında bir şeyler anlatıyordu. Hanımefendi, anlattıklarını hafif öksürükler eşliğinde dinliyordu. Ratko'nun lafı geçmiyordu. Yarım saat geçmemişti ki Yovanka ayağa kalkıp artık yola çıkmalarını önerdi.

Dışarıda, rüzgârlı, nemli ve soğuk ekim gecesi vardı. Evin kapısını dikkatlice kapatıp evi bu saatte bırakmanın verdiği endişeyle bakışlarını pencerelere diken Hanımefendi, havanın soğukluğu ve gizli heyecanı nedeniyle titriyordu. Her tarafı kazılmış, zayıf ışıklı ve çamurlu Aleksandar Sokağı'nda seke seke yürüyordu. Ayağı takıldıkça, kısa ve güçlü bacaklarıyla tıpkı bir asker gibi yürüyen Yovanka'ya tutunuyordu. Terazeye Sokağı'na vardıklarında neredeyse gece yarısı olmuştu. Bu sokağın ışıklandırması daha iyi ve daha canlıydı. Aleksandar Sokağı'nın sonunda, sokağın her iki yanındaki zemin katlarda bulunan "Topola" vb. meyhanelerden boğuk bir gürültü, şarkı ve müzik sesleri geliyordu. Pencerelerdeki buğulara bakılırsa içerisini dolduran kalabalığın hepsinin kanı kaynıyordu. Her biri yiyecek içiyor, dans edip şarkı söylüyordu. Rüzgâr karşısında eğilip bükülen iki kadın köşeyi döndükten sonra "Kasina" isimli meyhanenin kapısına ulaşmıştı.

Karanlık bahçeyi aydınlatan tek şey mutfak pencerelerinden sızan ışık huzmeleriydi. Pencerelerden biri açıldı, içeriden

yoğun bir buhar yükseliyordu. Yağlı yemeklerin ağır kokusu etrafa yayılıyordu. Mutfaktan, sipariş veren garsonların bağırışları, aşçıların birbirlerine seslenişleri, tartışmaları ve tabak sesleri yükseliyordu. Hanımefendi, Yovanka'nın koluna tutunmuştu. Ansızın açılan bir kapının ardında, elinde koca bir kazanla yüzü kızarmış güçlü bir aşçı kadın beliriverdi. Hızlı bir vücut hareketiyle bahçeye saçtığı yemek artıkları az daha onlara isabet edecekti. Dar antreye giren iki kadın karanlık basamakları tırmanmaya başladı. Hanımefendi, şaşkın bir halde önüne bakıyordu, duyduğu tek şey Yovanka'nın birine soru sorduğuydu.

“Yoşka nerede?”

“Yukarıda, locanın yanında, diye cevap vermişti genç bir çocuk.”

Yovanka, tıpkı bir adalet ve intikam tanrısı gibi keskin ve karanlık bir yüz ifadesiyle, dişlerini sıkarak ilerliyordu. Onun arkasına takılan Hanımefendi ise zayıf ışıklı dar bölmelerde önüne çıkan fiçılara, sandıklara, oluklara, paravanlara takılıp yürüyor, dirsekleriyle dizlerini sürekli göremediği nesnelere çarpıyordu. Havalandırılmamış bölmelerden, toz ve karbür kokusu yayılıyordu. Birinci kata çıktıklarında, karşılarında kızıl saçlı, bıyıklı bir adam çıktı. Üzerinde yağlı iş kıyafeti vardı. Kollarını dirseklerine kadar sıvamıştı. Yovanka ile soruşan adam, onları hemen antrenin sonundaki bölmeye götürmüştü. Hanımefendi, adamın yüzünde, bir çocuk oyununa alet olmuş yetişkinlerin yüzündeki gülümsemeye benzer alaycı bir ifade sezmişti. Adam, dar bir kapıyı araladıktan sonra ikisine de yol verdi. Girdikleri, yine ışıklandırılmamış bir bölmeydi. Bölmenin dibinde, perdelerin arkasına döşenmiş zayıf bir ışık rayı vardı sanki, derinlerden kalabalığın cıvıltısı, tokuşturulan bardakların sesleri geliyordu. Parmak uçlarında yürüyerek bölmenin dibindeki ışığa yaklaştılar. Hakikaten ağır bir kumaştan dokunmuş perdeler asılıydı buraya. Yovanka perdeleri aralayıp kısa bir süre gördüğü manzarayı izledikten sonra, tek kelime etmeden geri çekilerek Hanımefendi'yi kendi yerine itti.

Dar aralıktan bakan Hanımefendi, uzakta önce göz alıcı bir ışık ve beyaz bir duvar görmüştü. Sigara dumanı ve diğer kokuların karışımıyla ısınmış ve ağırlaşmış hava, nefes almasını zorlaştırıyordu. Bakışlarını indirince altında, dar odayı neredeyse boydan boya kaplayan, üzeri tabaklar, bardaklar ve türlü yemeklerle dolu uzun bir masanın olduğunu gördü. Masanın etrafında beş-altı adam oturuyordu. Şu an bulunduğu yerin o gizli bölme, altındakinin de Yovanka'nın bahsettiği masa olduğunun farkına varmıştı. Başta, duyduğu heyecanın etkisiyle titrek ve belirsiz olan resim, biraz sakinleştikten sonra gözünün önünde kıpırdamayı bırakmış, ona tıpkı beyazperdeye yansıtılmış gibi yüzleri, davranışları ve sesleri dikkatlice takip edebilme fırsatı sunmuştu. Çoğunlukla şişman adamlardan oluşan kalabalığın içinde önce Ratko'nun bir oğlan çocuğunu anımsatan parlak yüzünü seçebilmişti. Diğerlerinden daha sakindi, ancak ikide bir başını arkaya atıp kahkaha atarak gülüyordu. Bu, onun yüzüne, Hanımefendi'nin daha önce hiç fark etmediği mutlu ve aptal bir ifade ekliyordu. Diğerleri de bir şeyler konuşuyor, ellerini belli belirsiz sallıyor, gözlelerinden yaşlar akana kadar gülüyor, alkış tutuyordu. Bazıları, önlerindeki tabaklardan durmadan bir şeyler yiyor, yediklerini ince bardaklardaki şarapla ıslatıyordu.

Bu garip perspektiften bakıldığında görülen manzara delice ve gerçek dışıydı. Nefesini tutup, kim olduğunu, nerede bulunduğunu unutan Hanımefendi, ortama iyice ayak uyduran adamların eğlencesini izlemeye devam ediyordu. Masanın başında, buğday tenli, siyah saçlı, kısaltılmış siyah, gür bıyıklı şişman bir adam oturuyordu. Aralarında en sakin olanı oydu. Elindeki büyük mendille arada bir kalın boynunda biriken teri siliyordu. Hanımefendi, önce onun avukat olduğunu düşündü. Artık, aralarındaki konuşmayı da daha iyi takip edebiliyordu. Tabii bu konuşma, kahkaha ve mırıldanma seslerinin karışımından oluşan gürültüye konuşma denebilirse. Ağızlarını okuyup telaffuz ettikleri her sözü anlamaya

çalışıyordu, ancak bu adamlar birbirlerinin sözünü kesiyor, konuşmaya kahkahalarla son veriyor ve kimsenin lafını bitirmesine müsaade etmiyorlardı.

“Adamı bırakın da şu şiiri bir okusun yahu!” dedi sessiz ve yağlı bir konuşması olan avukat, ellerini masanın sonunda duran sandalyesinden kalkarak, elinde bir kâğıt parçasıyla boş yere söz hakkı almayı bekleyen koca gözlüklü, şişman ve soluk tenli bir adama doğru uzatmıştı.

“E haydi, okusun da duyalım!”

“Ya otur yerine, ne işimiz olur şiirle! Okuldayken de sevmezdim, diye çıkıştı içkiden yüzü kızarmış, şişman, kısa boylu, hareketli bir adam.”

“Ya adamı rahat bırakın!”

“Haydi, şair, arkandayız!”

Hasıl olan sessizliği fırsat bilen hevesli şair, birbiriyle konuşmaya, yemek yiyip bardak tokuşturmaya devam edenlere aldırmış etmeden, son derece ayık ve tatlı bir ses tonuyla şiirini okumaya başlamıştı.

BELGRAD

Şehrim, iki nehrin üzerinde uzanıyor,
Karanlık silüetlerden uzanan çizgiler,
Yıldızlarla bezenmiş göğü deliyor,
Hilal ay, gümüş kalkanyla takımyıldızın bahçesinde koşturuyor

Şehrimin nefesi sessiz, esintili ve özgür,
Her şeyi altında bırakıp, yükseklerde kanatlanıyor,
En sevilen gezegenlerin çizdiği çemberlerin arasında,
Geleceğin müthiş yapılarının güçlü karakterlerine bürünüyor

“Başlarım senin şiirine, diye bağırarak sözünü kesti, okuldayken de şiiri sevmeyen şişman, kısa boylu adam.”

Bir yaygara koptu.

“Sessiz olun, rica ediyorum!”

“Otur yerine, sarhoş budala, bir şey bildiğin yok, böyle adamları da sahneye çıkarıp para kazandırıyoruz ya, pes doğrusu!”

“Pardon, pardon, beyler,” diye araya girdi zayıf, uzun saçlı, güzel giyimli bir adam “Pardon, ortada bir yanlış anlaşılma var. Bunun para kazanmakla alakası yok. Arkadaşımızın buna ihtiyacı yok. Sizden bir isteği de yok, bilakis, bizlere benzeri ne pek nadir rastlanan bir eğlence sunmak istiyor. Kendisi, bizim dünyaca ünlü şairlerimizdendir. Kültür dünyasına bizim de adım attığımız bu günlerde...”

“Yeter, yeter be kardeşim! Eczacı da olsan çekilmezsın.”

“Bırakın şair de bir şeyler söylesin!”

“Akşam sefamızı bozan bu şair müsveddesini kim getirdi ki buraya?” diye sordu derin bir erkek sesi, uykusundan yeni uyanıyormuşçasına.

Bu soru, kahkahalara neden oldu. Ancak, artık eczacı olduğu bilinen zayıf, uzun saçlı adam kararından vazgeçmiyordu, ayağa kalkıp avazı çıktığı kadar bağırmaya başladı.

“Baylar, lütfen izin verin, şiire kaldığımız yerden devam edelim. Şairler üstün varlıklardır ve onlara saygı duymamız gerekir.”

“Ney, ney?” diye bağırarak masanın etrafında koşturmaya başladı kısa boylu adam, kollarını iki yana doğru açıp “Neden saygı duyacakmışız? Ben kimseye saygı duymam! Bilesin! Ben Palilulaluyım, kimseden etkilenmem, kimseye saygı duymam, Tanrı'ya bile! Anladın mı? Şu senin savunduğun şair bozuntusunu da dinlemek istemiyorum. Sırpça anlıyor musun? İs-te-mi-yor-um, o kadar!”

Masanın başında oturan avukat, arada bir elini sallayıp, titreye titreye gülerek, boynunda biriken teri siliyordu. Ciddiyetini bozmayan ağırbaşlı şair, bir süre tereddüt ettikten sonra

elindeki kâğıdı sararak yerine geçmişti. Eczacı ile şiir sevmeyen ve konuşmasından anlaşıldığı üzere gümrük polisine aracılık eden adam arasında kültür ve şiir hakkında sesli bir tartışma yaşanmıştı. Diğerlerinin konuşmaları, ikili arasında kopan gürültüden duyulmuyordu. Gürültü birdenbire kesilmiş, sesler kısılmıştı. Bir anda herkes bakışını, Hanımefendi'nin bulunduğu gizli bölmenin altındaki girişe yöneltmişti, herkesin yüzünde çiçekler açıyordu.

Karmensita, göğüslerinin arasına yerleştirdiği iri menekşeler, başındaki siyah dantelli İspanyol örtüsü, pahalı ve bol duran ceviz kabuğu rengi ipek elbisesinin içinde ağır ağır hareket ediyordu. Örtünün altından çıkardığı sol elinde, elbisesinin astarına dayadığı sığ sepeti tutuyordu. Sepetin içi demetler halinde duran koyu renkli, iri Parma menekşeleriyle doluydu. Arkasında, onun menekşe sepetine benzeyen, içi para dolu bir sepet taşıyan küçük bir kız vardı.

Hanımefendi, yumruklarını sıkarak tırnaklarını perdeye geçirdi.

Sarhoşların sonuncusu da sustuktan sonra, Karmensita'nın mekanik bir şekilde öğrendiği Sırp dilinde seslendirdiği şarkıyı duymak mümkün hale gelmişti.

O señor, señorita
Menekşe satıyor Karmensita,
Mavi menekşeler,
Mutluluk vaadindeler,
Belki de o gece bu gecedir...

Sesi, yumuşak ve güzel, telaffuzu kötüydü. Hareketleri şarkının ritmiyle uyumlu, sevecen ve kendinden emindi. Masalarına yaklaşmadan evvel adamların hepsi kaskatı kesilmişti. Bir yandan şarkısını söylemeye devam eden Karmensita, diğer yandan sepetinden çıkardığı menekşe demetlerini tek tek adamların paltolarının düğme deliklerine yerleştiriyor-

du. Onlar da arkasından gelen küçük kızın taşıdığı sepete para atıyordu. Müziğin içinde kaybolmuş, tasasız bir tavır takınan güler yüzlü Karmensita, arkasındaki küçük kız ve elindeki sepetten habersiz gibiydi. Şiir sevmeyen kısa boylu adam, küçülmüş ve donmuş gibi önüne bakıyordu. Şaşkınlığını gizlemek için gümrük polisleri tarafından kullanılan cüzdanını çıkarıp beklenmedik bir hareketle bir yığın parayı küçük kızın tuttuğu sepete atmıştı. Karmensita, renkli bir farla gölgelenmiş gözleri ve beyaz dişleriyle etrafa gülücük saçıyordu. Koca ipek elbisesiyle sandalyeler ile duvarın arasında kalan boşluktan zar zor geçebiliyordu. Herkes ona büyük bir hayranlık ve saygıyla bakıyor, geçebilmesi için yol veriyordu. Yalnızca Ratko rahat ve doğal bir tavır takınıyordu. Çıkardığı parayı sepete attuktan sonra, diğerlerine yaptığı gibi onun paltosunun düğme deliğine de menekşe yerleştirmesi için öne eğilmişti. Kadının elini tutup öpmeye başlamış, dirseğine kadar öpücüklere boğmuştu. Karmensita, şarkısını yarıda kesip yine ahenkli ve sesli bir şekilde konuşmaya başladı:

“Laisse-moi, tranquille, Ratko! Voyons, laissez-moi passer, mechant gars!”

Yüzü, ağır makyaj ve yoğun kremlerden parlıyordu. Bir canavar terbiyecisi gibi tecrübeli ve kendinden emin şekilde gülüyordu. Usta ve sevecen bir hareketle elini çekip bir anda masanın öbür tarafına geçivermişti. Şarkısını söylemeye ve diğer adamlara menekşe dağıtmaya devam ediyordu. İş bitince tiyatro sahnesinden çıkmış bir reveransın ardından şarkısını ve içi para dolu sepeti taşıyan küçük kıza alıp kaybolmuştu. Gözleri hâlâ parlayan Ratko, yüzünü terk etmeyen tebessümle kadının arkasından Fransızca laf atıyordu.

Hanımefendi, sarhoş topluluğun bulunduğu odayı artık bir sis bulutunun ardında bırakmıştı. Elinde tuttuğu perdeyi yanaklarına dayıyor, yandığını hissediyordu. Ancak perdeyi bırakma-

ya cesaret edemiyordu, zira yer ayaklarının altından çekilmiş, bir yerden sarkıyor, düşmemek için bu perdeye tutunuyormuş gibi hissediyordu.

O para çıkarışı, o utanmaz el öpüşü, Hanımefendi'nin gözüne çirkin ve aptalca görünen, Ratko'nun yüzüne yakışmayan o adi ve yayvan gülüşü, çirkindi, her şey fazlasıyla çirkindi. O bilmediği yabancı dil de Ratko'nun düşüşü ve ihanetinin mührü gibi günah-sevap bilmeyen ahlaksızlık simgesi gibi görünüyordu. Fransızca, bolca sesli harf barındıran ve bir gerdanlığın incileri gibi peşi sıra dizilen kalıplarla dolu, onun kuru ve sessiz Boşnakçasından tamamen farklı bir şekilde canlı ve rahat bir dildi. Perdeyi bırakmayı geçiriyordu aklından. Bu manzarayı göremeyeceği herhangi bir yere, hatıta uçuruma bile düşmeye razıydı. Ancak, ensesinde Yovanka'nın uyarıcı, sıcak nefesini hissediyordu.

Gözlerinin önünde oluşan kan, öfke ve utanç sisi aralandıktan sonra, sarhoşların hâlâ yerlerinde olduklarını gördü. Paltolarının düğme deliklerine iliştilmiş menekşeler, Karmensita'nın bir hayalet gibi buradan geçip gittiğinin kanıtıydı. Şimdiyse adamların arasında iki kadın oturuyordu. İki de sarışın ve güzeldi. Kardeş gibiydiler. Her ikisinin de üzerinde birbirinin aynı açık yeşil ipek elbiseler vardı. Ellerindeki tahta çubuklarla, önlerindeki kısa bardaklarda bulunan şampanyalarını karıştırıyorlardı. Şiir sevmeyen gümrük polisine aracılık eden adamın yaptığı şakaları duyan herkesin yüzü gülüyordu. Adam, masanın üzerinde salladığı elleriyle ani hareketler yapıyor, sesli sesli konuşuyordu. Kıpırdamadan oturan tek kişi şairdi. Kavanoz dipli gözlükleriyle tıpkı bir baykuş gibi duruyordu. Ratko ile gümrük polisine aracılık eden adam arasında sarhoşlara özgü bir tartışma yaşanmış, arkadaş grubunun kahkahalara boğulmasına neden olmuştu.

“Şampanyaları senin ödemen gerekiyor, evet, senin için kolay,” diyordu Ratko “gümrük polisiyle anlaşmış bir-iki kez ipe-

ği pamuk diye yutturdun mu yastığının altına bir binlik daha sokuşturabiliyorsun.”

“Sen hiç konuşma, senin işin daha da kolay. Gidip senin şu Stişka Sokağı’nda mı her nerede yaşıyorsa artık, ihtiyara rol yaptın mıydı gelsin paralar...”

Bu sözler öyle bir etki yaratmıştı ki, adamların hepsi önce gülmekten felç olmuş gibi donmuş bir vaziyette kalıp sonra avuç içlerini dizlerine vura vura kendisi de tatlı tatlı gülen Ratko’yla dalga geçmişti.

Hanımefendi o anda perdeyi bırakıp Yovana’nın güçlü kolları arasına yığılıvermişti.

Mekânın karanlık bahçesine vardıklarında kendine gelen Hanımefendi, tüm ağırlığını Yovanka’ya verdiğini ve onun kendisini bir yaralıyı taşır gibi sardığını fark etti. Yaşananlardan ötürü utanç duyan Hanımefendi, acı veren bir gayret sonucu Yovanka’nın kollarından kurtulmuştu. Ancak, Yovanka tekrar koluna girerek:

“Yavaş, tamam, yavaş yavaş gideriz,” dedi.

Kapının önüne çıktıklarında, Hanımefendi yine kendini geri çekerek Yovanka’nın kolundan çıkarak sessiz ve keskin bir ifadeyle:

“Teşekkür ederim. Kendim yürüyebilirim. Bunu yapabiliyim,” dedi.

“Nasıl yani? Bana en çok ihtiyaç duyduğun anda seni bırakmamı mı istiyorsun? Hayır, hayır, evine kadar eşlik edeceğim. Haydi, yavaş yavaş. Temiz hava iyi gelecek.”

Hanımefendi duraksadı. Perişan olmuş haldeydi. İçinde yeni ve beklenmedik bir gücün varlığını hissetti. Bu güç onu teselli ve merhamete benzeyebilecek her yardımı geri çevirmeye zorluyordu. Bu garip, inatçı ve her şeyi yapabilme gücü veren his sayesinde her dertle sonuna kadar savaşacak, her düşüşün

dibine varıp orada ya paramparça olacak ya da ayaklarıyla yere vurup tekrar yükselecekti.

“Teşekkür ederim. Hiç gerek yok, deyip kısa boylu kadını geri itti Hanımefendi.”

“Nasıl? Nasıl olur?” diye kekeliyordu Yovanka. Gözlerine inanamıyordu. İçindeki koruma isteğine yapılan bu hareket onu yaralamıştı. Hayatta çok nadir durumlarda başına gelen bir şaşkınlığın ortasında bulmuştu kendini. Artık ondan hiçbir şey istemeyen bu zayıf kadının karşısında, zavallı, ufacık ve gereksiz duruyordu.

“Öyle olacak. Git. Beni yalnız bırak. Kimseye ihtiyacım yok benim. Her şeyi kendim halledebilirim.”

Yovanka, bir kırbaç darbesi almış gibi ani bir hareketle arkasını dönüp tek kelime etmeden sert adımlarla Knez Mihaylo Sokağı'nın yolunu tutmuştu. Hanımefendi ise ters yöne doğru ilerliyordu.

Rüzgâra karşı yürüyor, rüyadaymışçasına yavaş ve ağır adımlar atıyordu. Aleksandar Sokağı'na girdiğinde ise şu an sahip olduğu gücü gözünde çok büyüttüğünü, ayaklarının onu taşıyamadığını ve bilincinin onu terk ettiğini hissetti. Düşmemek için ucunda, rüzgârda sallanan bir sokak lambasının bulunduğu demir direğe yaslandı. Demir çubuğun alt kısmında, geçen savaştan kalan şarapnel izleri vardı, delik deşikti. Bu deliklerin içinden geçen deli rüzgâr, adeta ıslık ötüyordu. Hanımefendi ise kendi sessiz ağlayışı ile feryatlarını bu ıslığın içine hapsetmişti. Bu onu sakinleştiriyordu. Soğuk demire dokunmak da huzur vericiydi. Bu şekilde kalmak istiyordu, ancak arkasından gelen ve gitgide belirginleşen anlamsız bağırışmalarla gülüşler kendisini endişelendirmişti. Bir an sarhoş topluluğun bulunduğu o odanın içinde olduğunu düşündü. Kendine gelip demir direktan uzaklaşınca kendisini sarhoş sanan faytoncuların, ellerinde fenerleriyle faytonlarından inerek alaycı alaycı konuşuklarını fark etti.

“Biz götürelim! Üç kuruşa götürürüm.”

“Götürelim efendim!”

“Sarhoş, sarhoş işte!” diye lafa girmişti beriki adam, çok uzatmadan.

Hanımefendi gücünü toplayıp yoluna devam etti.

Uzun Aleksandar Sokağı'nda ağır ağır ilerliyordu. Rüzgâr, sokağın ortasına seyrek bir biçimde asılmış koca elektrik lambalarını sallıyordu. Lambaların hafif ışıklarının iri ve yaramaz gölgeleri de aynı sallantıyla çamurlu ve kazılmış sokağın üzerinde hareket ediyordu. Hanımefendi, yerin hareket ettiği ve ayaklarının altından kayıp gittiği hissine kapılıyordu. Zaman zaman takılıp düşme korkusuyla tir tir titriyor, ancak hiç duraksamıyordu. Faytoncuların hâlâ kulaklarında çınlayan alaycı gülüşleri ile attıkları laflar durmadan ilerlemesine neden oluyordu. Gecenin ortasındaki bu ilerleyiş oldukça uzun sürmüştü. Sokak, gözüne, daha önce hiç geçmediği, gece ise tuzaklarla dolu bir yer gibi görünüyordu. (Sokaklarda sık sık böyle mutsuz adamlara yahut kadınlara rastlayabilirsiniz, ilk bakışta sokaktan geçen diğer insanlar gibi görünür, konuşmaz, ağlamaz, ellerini sallamazlar. Ancak onlara daha iyi bakacak olursanız, taze bir yaranın acısını çektiklerini, kendinden geçmiş, perişan bir halde, muhtemelen kendisini çarpmıha geren ve her yanına dolup taşan iç diyalogun pençesine düştüğünü görürsünüz.) Uzun Aleksandar Sokağı'nda yalpalayarak ilerliyordu. Kendisine bile itiraf edemediği, tüm bıçaklardan daha keskin bir düşünce vardı aklında. Nasıl oldu da böyle olgun bir yaşta gülüşü Vlado Dayı'ya benzeyen birinin kendisini kandırmasına izin vermişti. Anaç bir merhametle dünyanın en sahtekâr adamına hiç düşünmeden, bir oyundaymış gibi para vermişti. Hem de kendisi için kanından canından değerli, gözünden kıymetli parasını vermişti. Bu nasıl olmuştu? Gözleri, hayat tecrübesi, aklı neredeydi? Sağı solu belli olmayan dengelessiz Yovanka'nın lafına uyup da gençliğinde bile girmediği meyhanelere, şimdi, Vlado Dayı'yı hatırlatan bir fotoğraftan

farksız, aslında hiçbir şeyi olmayan ve hiç de umurunda olmayan genç bir adamın peşine düşüp, ağarmış saçlarıyla girerek pis ve şüpheli bölmelere saklanmasına ne demeli?

Şimdi rüyadan uyanmış önünde duran bu sorulara bakıyor, içlerinde, aklına mukayyet olup bu lanet olası yolun sonuna ve eve sağ salim varmak istiyorsa kendisinden bile saklaması, bir süreliğine de olsa söz etmemesi gereken bir çılgınlık, büyük bir kayıp ve utanç görüyordu. Duyduğu utanç ve acı gözyaşları olmadan ağlamasına, yalnızca kendisinin anladığı ve yalnızca onun sıra dışı hayatında bir anlam kazanan, özünde mantıksız ve gerçekle alakası olmayan, bir çocuğun ağlayışını yahut çaresiz feryatları anımsatan sözsüz ve dilsiz ancak konuşkan bir dilde kendi kendine konuşmasına neden oluyordu. Bu kuru ağlayış ve söylenmemiş, kopuk cümlelerle, Saraybosna'daki mezara sesleniyor, kendisinin bile affedemediği bu hatayı affetmesini, ona hak vermesini, kimsesiz yaşamanın ne kadar zor olduğunu, insanlarla başa çıkmanın ise imkânsız olduğunu anlamasını istiyordu: “Babacığım, hayat öyle engellerle, öyle büyük değişikliklerle, öyle beklenmedik olaylarla dolu ki insan ayakta kalabilmek için verdiği mücadelede delirmiş gibi görünüyor. Bana söylediğin sözler ve emanetin hâlâ aklımda, ama ne fayda. Dünya öyle bir yer oldu ki yalan dolan diğer her şeyden daha kıymetli hale geldi. Kendimi korumak için elimden geleni yaptım. Ama beklediğin yerden saldırdıklarında bunun bir anlamı kalmıyor. Kimse kandırmasa bile kendi kendimizi kandırırız. Onca yıl ter döktükten sonra böyle kayıp ve çaresiz olduğum için özür dilerim. Ben sözümü çiğnemedim, hayat beni çiğnedi. Sen benim nasıl zor şartlar altında çalıştığımı biliyorsun. Senin sözünle benim gayretim ve iradem birleştiğinde hiçbir şeyin, hiç kimsenin bana zarar veremeyeceğini düşünmüştüm. Ama öyle olmadı. Bu hayatta kendini savunmak ve korumak mümkün değil. Senin düşündüğünden çok daha kötü, çok daha zor, baba. Hayatta kalanlar zamanla bu dünyanın nasıl bir yer ol-

duğunu ve insanların nasıl varlıklar olduklarını anlıyor. Yok-sulsan ezerler; varlıklısan elinden alırlar.”

Hanımefendi, böyle bir konuşma yapmıştı kendi kendisiyle. Tıpkı bir çocuk gibi herkesi, her şeyi uzaklara ve uzaklardaki mezara şikâyet etmişti, ancak oradan ne bir yankı ne de bir te-selli gelmişti. Bu nedenle, Yovanka, Ratko ve başına gelenlerle ilgili etrafındakilere hitap etmeye başlamıştı. Kendi kendine so-rular soruyordu: Bu erkek denen yaratık bir kez olsun namuslu ve şerefli olamaz mı? Bir istisna olamaz mı? Belli ki olamaz. İnsan birine gizli niyetleri ve çıkarları olmadan yaklaşamaz mı? İnsan, kendisine bir maskenin altına saklanıp, yalan dolanla yaklaşan belalardan nasıl korunabilir, içlerinde barındırmalarına rağmen kendilerinin bile farkında olmadıkları ve gem vurama-dıkları iğrenç, tehlikeli ve akıl almaz istekleri nasıl tanyabilir?

Benzer sorular birbiri ardına sıralanıyor, daha hızlı ve canlı bir şekilde birbirlerine karışıyor ve içini dolduruyordu. Soruların gitgide büyüyen ağırlığı altında eziliyor, ancak cevap bulamı-yordu. Bulamazdı da! Zira onun gibi insanlar başlarına böyle bir olay gelince hayatın eksiklikleri ve şikâyetlerinden başka hiçbir şey göremez, duyamaz ve anlayamaz hale geliyordu.

Yaşadığı sokağın girişine varınca, gayri ihtiyari yavaşlayıp sokağa saptı. Evin kilidini, sanki kendi evi değilmişçesine acemice ve yavaşça açıp içeri girdi. Yalnızca ışığı açmayı ba-şardı. Siyah, uzun paltosunu da indirmek istemişti ama daha ilk hareketinde gücünün ihanetine uğramıştı. Şimdiye kadar büyük bir uğraş vererek elden bırakmadığı kontrol, bir anda bir krampa dönüşmüştü. Dizlerinin üzerine düşmüş, elleri ile başını yatağa yaslamıştı. Artık ne ayakta durabiliyor ne gözle-rini açabiliyor ne de kendine hâkim olabiliyordu. Yer çekimi-ne yenik düşüyordu. Ancak, kaybettiği para ve anlamsız kör-lüğünün ardından feryat etme isteği ağır basıyor, tıpkı bir ya-ralı gibi inlemek istiyordu. Kara bir dağ gibi göğsüne yerleşen dertleri boğazına kadar gelip yere yığılmasına neden oluyordu.

İnleyince hissettiği acı azalıyor, dayanılabilir bir hal alıyordu sanki. Artık kimseyle konuşmuyor, kendini savunmuyordu. Kim olduğundan, nerede bulunduğundan haberi yoktu, o artık iniltileri ince ince çözülen bir dert yumağıydı.

Kendine gelip de ışığı ve tanıdığı odayı görünce, alışılmadık bir pozisyonda olduğunu gördü. Uzunca bir süre gözlerine inanmamış olsa da kendine geldikçe yerde oturan annesinin onu, Rayka'yı kucağında tuttuğuna ikna olmuştu. Bunun hayalini kurmak bile imkânsızdı. Yaşlı ve ufak tefek kadının onu, uzun ve kemikli haliyle kucağında tutabilmesi kulağa inanılmaz geliyordu, ama durum böyleydi. Anneler, alışılmış hareketlere ve beklenmedik bir güce sahipti. Eski resimlerde Hz. İsa'nın ölüsünü kucağında tutan Meryem Ana misali, bu beli ve dizleri bükülmüş zayıf, çaresiz vücudu kucağında tutan yaşlı kadın, bir elini başının altına yerleştirmiş, diğer eliyle ise alnını ve açık duran ağzını ıslatıyordu. O ağızdan çıkan inilti, tek tip hıçkırıklara dönüşüyordu. Rayka'nın iniltilerinin karşısında, odanın içinde farklı saniyelerde ilerleyen iki yelkovan gibi, yaşlı annenin sessiz sözcükleri duyuluyordu.

“Rayka, yavrum, yapma! Anasının kuzusu, yapma bunu kendine. Annen yanında. Her şey yoluna girecek.”

Yaşlı kadın, sanki yıllardır onunla yaşamıyormuş gibi, her şeyine, özellikle de sevgi dolu sözleriyle bakışlarına hasret kalmış ve düne kadar yaptığı sıradan bir şeyi yapıyormuşçasına büyük kızını kucağında sallıyor, ona, yalnızca annelerin ağzından çıkınca canlanan ve bir anlam kazanan o eski, basit sözcükleri bir şarkının nakaratı gibi tekrarlıyordu.

VIII

Hanımefendi, büyük kayıp ve acı hayal kırıklığının üstesinden, kısa zamanda, sessiz ve ağır bir şekilde gelmişti. Annesi kızına, küçücük bir kınama gölgesi bile olmadan, soru sor-

madan, sebep ve açıklama beklemeyen koşulsuz bir sevgiyle sahip çıkmıştı. Ertesi gün, yürürken asla ses çıkarmayan, tamamı ayakkabılarının tabanı gibi plastiktenmiş gibi sessiz ve sakin bir adam olan doktoru eve çağırıldı. Hanımefendi, muayene ücretini düşününce ateş püskürmüş olsa da karşı koyamayacak kadar halsiz ve zayıftı. Doktor, evden çıkarken yaşlı kadına bunun geçici bir şey olduğunu ancak Hanımefendi'nin yüksek ihtimalle bir kalp rahatsızlığı olduğunu ve bunun yalnızca hastane ortamında uzman bir doktor tarafından yapılacak muayene ile tespit edilebileceğini söylemişti. Bunun bir an önce yapılması gerekiyordu. O zamana kadar heyecan verici durumlardan uzak durması gerekiyordu. Hanımefendi, dördüncü gün bir anda mucizevi bir şekilde iyileşenler gibi ayağa kalkmıştı. Annesini iterek, soğuk bir şekilde kendisinin hasta ve bakıma muhtaç olmadığını söylemişti. Kalp rahatsızlığı nedeniyle tavsiye edilen doktor muayenesini kararlı bir şekilde reddetmişti. Tekrar kendi ayakları üzerinde durup, arkasına, odasına ve etrafına baktı. Bakışlarını, yaprakları dökmüş ağaçların dalları arasından sonbahar göğüne uzattı. Ağır bir darbenin ardından toparlanan adamlar gibi kendine gelerek, aklından geçen ilk şeyi söylemişti: Olsun! Her şey seni ihanete uğratıp kaybolduğunda geriye bir tek tasarruf kalır. Onun kimseyle bir alakası yoktur. Tasarruf, insanların benden aldıklarını bana geri verecek, hatta belki bugüne dek çalışıp didinerek elde edemediklerimi de verebilir. Kim bilir? Vermese bile elimden geldiğince herkese, her şeye inat tasarruf yapacağım. Şimdiye kadar yaptığımın daha iyisini, daha fazlasını yapacağım. Bu düşünce, sanki şimdiye kadar onu yoran, içini bunaltan her şeyi üzerinden atıyormuşçasına derin ve güçlü bir şekilde irkilmesine neden olmuştu. Üzerine giydiği bu soğuk düşünce ile birden iyileşmiş, asık ve solgun suratıyla günlük yaşantısına ve eski alışkanlıklarına dönmüştü.

Ratko, ertesi gün koşar adımlarla Stişka Sokağı'na gelmişti. Hanımefendi, onu, şaşırmadan, öfkelenmeden, sakin bir

şekilde ağırlamıştı. Yovanka sayesinde ikisinin “Kasina” isimli meyhaneye yaptığı gece ziyaretinden haberdar olduğu her halinden belliydi. Genç adamın tavırları süt dökmüş kediyi anımsatıyordu. Açıklama yapıp kendisini aklamaya çalışırken Hanımefendi ona yüzüne bir tebessüm resmedilmiş oyuncak bebek gibi bakıyor, sözlerini boş bir gürültü olarak algılıyordu. O, Ratko’yu çoktan unutmuş, iyileşmiş ve sonsuz dek yakıp küle döndürmüştü. Onunla birlikte gülüşünü ve verdiği parayı da tarihe gömmüştü. Bu sıkıcı genç adam ile Vlado Dayı’nın içinde her zaman olduğu gibi dokunulmamış bir halde yaşayan hatırası arasında hiçbir bağ kuramıyordu.

Birkaç kez daha gelmiş, kendisine verilen paradan söz etmeksizin, Hanımefendi’ye yalakalık yapıp ilgili bir şekilde yardım teklif etmiş, yaşananları açıklamaya çalışmış, pişmanlığını dile getirmişti. Gerçi, en kısa zamanda bir iş kurup para kazanmaya başlayıp borcunu geri ödeyeceğine dair yemin ediyordu ama Hanımefendi aciz ve ahlaksız insanların yeminlerinin ne anlam ifade ettiğini çok iyi biliyordu. Ona, bileti kesilmiş gibi bakıyordu. Parasının bir kısmını geri alabilme düşüncesi bile onu ciddi bir şekilde dinlemesi ve farklı bir gözle bakması için yeterli değildi. Ratko, sonunda Hanımefendi’nin evine yaptığı ziyaretlerden vazgeçmişti.

Uzun zamandır yoğun çaba sarf ederek ve büyük bir özveriyle üstlendiği koruyuculuk rolüne herhangi bir şekilde zarar verenleri affetmediği gibi Ratko ile Hanımefendi’yi de affedemeyen Yovanka’nın işi daha zordu. Böyle tezcanlı ve kötü niyetli manyaklar genellikle küstah ve inatçı insanlardı. (Zaten küstahlıkla inat kardeşler.) Size zarar verdiklerinde yahut utanç duymanıza sebep olduklarında da önce kendilerini, sonra etrafınızdaki çoğu insanı, başınıza gelenlerin sizin suçunuz olduğuna inandırmayı başarırlar. Böylece siz iki kez zarar görürken, o insanların egoları ise iki kez zafer kazanmış oluyordu. Zaferlerin ilki sizi bu hatayı yapmaya ikna edişleri, ikincisi ise yaşananların sorumluluğunu kendi üstlerinden atıp size yük-

leyişleriydi. Bu nedenle küstah ve inatçı insanlar kendi zaaf-
ları ve eksikliklerini asla telafi edemezler, zira yaptıkları kötü
davranışların sonuçlarını asla kendi üzerlerinde hissetmez, bu
kötü davranışları yaptıklarından dahi haberdar olmazlardı. O
yüzden dış görünüşleri ve özellikleri ne kadar güzel ve çekici
olsa da böyle insanlardan olabildiğince uzak durmak gerekirdi.

Yovanka, kendisi için zaferden ziyade duygusal bir yıkım
olan o geceden sonra, birdenbire ve kararlı bir şekilde, yalnız-
ca koruması altına aldığı hayırsıza karşı değil arkadaşına karşı
da cephe almıştı. Onlara karşı bir zamanlar zevkle yaptığı bü-
yük ve küçük iyilikler, dertlerine ortak oluşları, şimdi yerini
nefret ve çirkin dedikodulara bırakmıştı.

“Nerede bir hayırsız, uğursuz, pislik varsa Belgrad’a geliyor,
aralarında öyleleri var ki inanamazsınız,” diyordu Yovanka
koruması altında aldığı ve hâlâ merhamet ettiği insanlara.

Böyle durumlarda Ratko ve Hanımefendi ile yaşadığı hayal
kırıklığını anlatır, gözleri parlar, vücudu ise içini kavuran öf-
keden huzursuz bir şekilde hareket ederdi.

Hanımefendi’nin Ratko ile “iş pişirdiğini” iddia ediyor, Sa-
raybosna’da Avusturya ajanı olarak görev yaptığını ve bu ne-
denle Bosna’yı terk etmek zorunda kaldığını, Ratko’nun ise
Selanik’te beyaz eşya ticareti yaptığını anlatıyordu. Anlattığı
hikâyeye her gün yeni ayrıntılar ekliyordu. Saraybosna’dan,
Hanımefendi’ye yapılan saldırının yer aldığı gazeteleri getirte-
rek, gazetede yazılanları okumaya yetişemeyen ortak arkadaş-
larına gösteren Yovanka, kendisini zafer kazanmış gibi hisse-
diyordu. Ratko’nun gönüllü asker hikâyesini uydurup kendi-
sinin de bu hikâyeye inandığını söylüyordu. Hanımefendi’nin
ise “siyah-sarı bir tefeci”, ajan ve cimri olduğunu anlatıyordu.

Beş-altı hafta sonra gazeteleri sonsuza dek sarıp bir rafa kal-
dırmış, ellerini Hanımefendi ile Ratko’nun üzerinden çekmiş,
seçtiği başka insanlara yönelmişti.

Bunların hiçbiri, o gece ve ondan sonra geçirdiği zor dönemde her şeyi hesaba katıp üstüne sonsuza dek kalacak bir çizik atan Hanımefendi'ye işlemiyordu. Hayatı yine sakin bir hal almıştı. Diğerleri için tenha ve gri görünen bu hayat Hanımefendi için zengin ve dolu doluydu. Kendini küçük işlere ve büyük tasarruflara adanmıştı. Londra Otelinden Kolorats'a hâlâ döviz bürolarını geziyor, dükkânların önündeki tabelalara yazılan döviz kurlarıyla, kulaktan kulağa aktarılan gizli dövizlerin değerlerini takip ediyor, birbirleriyle karşılaştırıyordu. Bir şeyler alıp satıyor, bunları yaparken aşırıya kaçmadan eskisinden daha dikkatli davranıyordu. İlişkisini koparmadığı iki-üç bankaya gidip geliyordu. Parasını bir hesabından çekip başka bir hesabına aktarıyor yahut bir bankadan çekip aynı şartlar altında başka bir bankaya yatırıyor. Kedinin yavrularını koruduğu gibi oradan oraya taşıdığı parasını, şüpheli bulduğu yerden çekip, yatırdığı anda gözüne güvensiz görünen başka bir yere yatırıyor. Bunu yaparken, vezne çalışanların yüzlerindeki şaşkınlık ve bıkkınlık ifadesini fark edemiyordu. Kendisini karşılayıp uğurlayan çalışanların yüzlerindeki o acıyan-alaycı gülümsemeyi de görmüyordu. Hesap kitap işlerini yine Veso ile yapıyordu. O hep aynı kalmıştı. Dünya Savaşı'nda yılmadığı gibi kurtuluşun ardından gelen yıllarda hasıl olan görülmemiş konjonktür de onu huzurundan, alışkanlıklarından, ufak çaplı ticaretten, küçük ama kesin kazançtan ve bunlardan aldığı büyük zevkten mahrum bırakamıyordu.

Rayka'nın hayatı, iş güç, daha iyi, daha kusursuz bir tasarruf çabası ve masrafın her türlüşünden sakınmanın içinde kaybolmuştu. Ratko ve Yovanka ile yaşadığı olay hayatında ne bir iz bırakmış ne bir değişikliğe neden olmuştu. Bu hayatın akışını değiştirebilecek bir şey yok gibiydi. Sessiz doktorun üstünkörü yaptığı muayenede bile fark ettiği kalp rahatsızlığı, Hanımefendi'nin hayatını zorlaştıran tek şeydi. Geceleri nefes darlığı nedeniyle sık sık uyanır olmuştu. En ufak bir korku veya heyecan bile kalbinin delice çarpıp büyümesine, gözlerinin

kararmasına, ayaklarının altındaki toprağın çökmesine neden oluyordu. Hanımefendi'nin itiraz ettiği ve sakladığı tüm bu belirtileri fark eden annesi, boş yere uğraşıp onu uzman bir doktora görünmeye ikna etmeye çalışıyordu. Hanımefendi, kurtulmanın bir yolunu bulamayınca işi şakaya vururdu.

“Bundan bir şey olmaz, anne. İnsanlar her zaman benim paslanmış bir kalbe sahip olduğumu söylerlerdi, bunu sen de biliyorsun!”

Hanımefendi gibi tasarruf meraklısı insanlar şakalardan hoşlanmazlar, her ne kadar daha iyi bir çıkış yolu bulamadıklarında kurtuluşu şakada arasalar da o onlar için bir lüks ve basit bir zaman kaybindan ibaretti.

Aslında annesine, kendisine, doktor ve ilaca ihtiyaç duyan kalbine kızıyordu. (Masrafa yol açan bir kalbi ne yapsın ki?) Hastalığını kabul etmemeye, gerekirse ölmeye ama asla hastalıktan sürünmemeye ve tedavi olmamaya karar vermişti. Annesi, tıpkı hasta ve marazlı çocuklarına bakan anneler gibi endişeli ve sorgulayıcı bakışlarla kızının etrafında dolanıyordu. Ancak, ilk hastalanan Hanımefendi değil, annesi olmuştu. Belgrad'a geleli üç yıl olmuştu, yaşlı kadın ilkbaharın başında ansızın yataklara düştü.

Anne ile kızı arasındaki ilişki, Hanımefendi'yi bilinci kapalı halde bulup anne şefkatiyle bağrına bastığı o sonbahar gecesinde sonra da aynı kalmıştı. Sıcaklık ve yakınlığın olmadığı zoraki bir ilişkiydi bu. İkisi de aynı rüyayı görmüş de Hanımefendi hemen unutmuş, yaşlı kadın ise bahsetmekten çekiniyormuş gibi görünüyordu. O gerçek dışı olay da adeta gömülmüş bir halde ikisinin arasında kalmıştı. Yaşlı kadının hastalığı da bu durumu değiştirmemişti. Hastalıkla boğuşması uzun sürmedi. Bu süreçte, utanarak, kızından herhangi bir şey istemekten çekinerek yaşadı. Arada bir inler, sonra adımların kendisine yaklaştığını duyunca sesini keserdi. Bu da ağrılarının daha da kuvvetlenmesine neden olurdu. Durumunu

soranlara daha iyi olduğunu ve her şeyin geçeceğini söylerdi. Doktorun çağırılıp çağırılmaması gerektiği konusunda uzun uzun tartışmışlardı. Nihayet karar verip doktoru çağırdıklarında ise zatürrenin iyice ilerlediğini öğrenmişlerdi. O an Hanımefendi de irkilmmişti. Ev işlerinde yardımcı olması için bir kadın tutmuş, kendisi de vicdanlı bir şekilde annesine bakmaya başlamıştı, ancak ikisi arasında mütemadiyen hüküm süren o soğukluk ve garip gerginlik o zaman bile yok olmamıştı. Bu durum pek de uzun sürmemişti. Yaşlı kadının kalbi daha fazla dayanamamış dokuzuncu gün son nefesini vermişti.

Hanımefendi, yas ve kayıptan ziyade, canlı bir varlığın çaresiz ve ufacak bir cesede dönüşmesinin hızı ve basitliği karşısında sarsılmıştı. Kendi içine dönüp olup biten her şeyi tekrar tekrar düşünmesine rağmen derin ve gerçek bir hüzne benzeyen herhangi bir hisse rastlayamıyordu. Bu da kendini kötü hissetmesine neden oluyordu. Gece, karanlık odasında yatağına uzanınca gündüzleri başkalarının karşısında tekrarladığı sözleri söylüyordu: “Zavallı annem. Tanrı günahlarımı affetsin!” Ancak gözünden tek bir yaş bile akılmıyordu. Ne gündüzleri ne de geceleri...

Cenaze törenine iki-üç komşu kadın ile Hacı Vasiç ailesi katılmıştı. Corce, derinden sarsılmıştı. Arada bir damlayan küçük gözyaşları ile tüccar duruşunu bozan solgun yüzü, içini kaplayan o büyük hüznü ele veriyordu. Hanımefendi cenazenin ardından kimseye bir kahve bile ikram etmemişti. Gelenek, göreneklere aykırı bu davranışı karşısında şaşkınlığa uğrayan akrabaları Hanımefendi’yi kendi evlerine davet ederek, acısını paylaşmayı ve bu zor zamanların üstesinden birlikte gelmeyi teklif ediyordu. Buna ihtiyacı olmadığını ve yalnız kalmak istediğini söylemişti. Öyle de oldu.

Rayka’nın, farkında olmadan, hep yaşamak istediği ama bir şeylerin sürekli engel olduğu o hayat asıl şimdi başlamıştı. Bir kölenin hizmetkârlığını aratmayan annesinin bile son

nefesine kadar vazgeçmediği ve yok edilmesine izin vermediği ufak tefek alışkanlıkları vardı. Şimdi her şey yok olmuştu.

Hanımefendi, ilk önce, annesinin, son nefesine kadar tartışma konusu olan büyük kedisi Gagan'ı evden atmıştı. Kendisi açgözlüydü ve zaman kaybına neden oluyordu. Annesinin bütün kitaplarını satmıştı. (Kendisi uzun zamandır kitap satın almıyor, bir şey okumuyordu. Eskiden okuduğu Alman gezi yazılarından bile vazgeçmişti. Okumaya ne vakti vardı ne de buna ihtiyaç duyuyordu.) Yaşlı kadının yıllarca savunduğu ve Hanımefendi'nin gözünde bir lüks olan çiçek saksılarını da çıkarmıştı evden. Çiçek ile toprağı, intikam alır gibi öfkeli bir şekilde çöpe savurmuş, saksıları ise önüne iyi bir fırsat çıkarsa satmak için bir köşeye bırakmıştı. Annesiyle arasında uzun ve bitmeyen tartışmalara neden olan bir diğer eşya ise şimdi durdurduğu duvar saatiydi. Hanımefendi, hâlihazırda iki cep saatinin bulunduğu bu evde eski duvar saatinin gereksiz ve pahalı olduğunu düşünüyordu. Annesi ise o saati babasının evinden getirdiğini, çocukluğunun ve evliliğinin en güzel zamanlarını bu saatin sesi eşliğinde geçirdiğini, ömrünün sonuna kadar bu sesi dinlemek istediğini ve öldükten sonra saati kim ne yapmak istiyorsa yapabileceğini söylüyordu. Hanımefendi, mutluluğun bir saatin sesiyle ne gibi bir alakası olduğunu asla anlayamamış, saati sonsuz kadar gaddarca durdurmuştu. Artık ne düzeltilmesine ne ayarlanmasına ne de yağlanmasına gerek kalmıştı. Sıra, annesinin, kendi odasından kaldırmadığı masa örtüleri ile kadife yatak örtülerine gelmişti. Eşyaların üzerini gazete kâğıdı ile örtüp babasının fotoğrafı hariç duvarlardaki resimlerin hepsini kaldırmıştı. Evde, insanın dikkatini gereksiz yerlere çeken, çoğu insanın onlar olmadan hayatın eksik olduğunu düşündüğü lüzumsuz şeylerden birini bile bırakmamıştı. Pahalı zevklerin ne kokusu ne sesi ne de izi kalmıştı. Hanımefendi, uzun yıllar süren hoşgörü ve görmezden gelmelerin ardından, derin istek ve gereksinimlerine en uygun olan bu

evde ilk kez gerçek anlamda özgür olduğunu hissetmişti. Özgür ve yalnızdı.

Büyük ve gerçek tutkular, yalnızlık ve isimsizlik ister. Tutkularına cevap veren insan, başkalarının onu görmesini, bunu bilmesini istemez, tutkularıyla baş başa kalmak ister ve istekleri ile düşünceleri dışında her konuda konuşmayı daha iyi bilir ve daha çok sever. Kötü alışkanlıkların bile, her ne kadar garip ve ters olsa da bir utanması vardır. Belgrad, o yıllarda, kalabalığın içinde yalnız kalmak isteyenler ve dalgaların içinde fark edilmek istemeyenler için ayarlanmış bir merkez gibiydi. İnsan, bu zengin ve sıcak darmadağınlığın içinde, yeni ve envaiçeşit insan akımının, yeni yaşam tarzları ve yeni alışkanlıkların ortasında, her şeyin sürekli değiştiği ve geliştiği bu ortamda, uykusuz ve aralıksız bu hayatta, tıpkı bir orman veya milyonluk nüfusu olan bir beldede yaşar gibi yalnız ve görünmez bir yaşam sürebilirdi. Hanımefendi de burada kendine uygun bir yer bulmuştu.

Zamanla, ülkedeki ve başkentteki şartlar düzelmiş, para işleri de yoluna girmişti. Spekülasyonların hüküm sürdüğü suni büyümelerin olmadığı, beklenmedik düşüşlerin ve değişimlerin yaşanmadığı düzenli bir hal almıştı. Terazıye Sokağı'ndaki sarraf dükkânları tek tek kapatılmıştı. Onlarla birlikte, insanların kimliksiz bir şekilde, yükselişleri ve düşüşleri, kazançları ve kayıpları konusunda kimseye hesap vermeden oynayıp kaybettikleri veya diğerlerinden bilge, güçlü ve şanslı oldukları oranda kazanç sağladıkları değişken ve gizli oyunlar da kaybolmuştu. Birkaç yıl boyunca her yerde etkisi hissedilen spekülasyonlar yavaş yavaş dinmiş, artık bankalara ve ofislere taşınmıştı. Ufak tefek işler yapmaya artık ne ortam ne de şartlar müsaitti. Böyle olmasa bile Hanımefendi gitgide daha dikkatli davranıyor, bir işe koyulmadan önce uzun uzun düşünüyordu. İşin büyük veya küçük olması önemli değildi, o artık kendini tamamen tasarrufa adanmıştı. Bu yeni, yabancı ve tehlikeli ortamda çıkar için borç vermeyi aklından bile

geçiremiyordu. Yalnızca, kendisine kesin, hızlı ve doğrudan az da olsa para kazandırması açısından tıpkı tasarrufa benzenen işlere, tabii bu döviz ve kâğıtlarla ilgili ufak uğraşlara iş denebilirse, giriyordu. Saraybosna'dan aldığı kiradan ve türlü faizlerden oluşan yıllık gelirinin genel anlamda değişmediği, değişim olsa bile bunun artış değil de azalma gösterdiği gerçeğini kabullenmişti. Bu nedenle, büyük bir hırsla, ihtiyaçlarını ve giderlerini durmadan kısarak bu geliri olabildiğince tasarrufa tabi tutmak ve hesapta yatıp mütevazı ve yavaş ancak sürekli ve güvenli bir şekilde çoğalan meblağa eklemek istiyordu. Kendini bu hırsa adanarak, tıpkı tahta parçasının içine sinen kurtçuk gibi sessiz, sedasız içine düşüyordu.

Dönemin Belgrad'ında, dünyanın herhangi bir yerinden çok daha canlı ve derin gerçekleşen bu değişikliklerin üzerinden yaklaşık on yıl geçmişti. Hanımefendi, bu değişiklikleri takip etmiyordu, hatta farkında bile değildi. Büyük bayramlarda Hacı Vasiçlerin evine gittiğinde ise hususi ve ailevi bin bir çeşit yenilikle karşılaşılıyor, başka bir dünyadan geldiklerini düşünüyordu.

Seka Hanım daha da kilo almış ve ağırlaşmıştı. Gözleri hâlâ parlak ve ateşliydi. Ten rengi koyu sarıydı. Siyah bıyıkları ise gitgide domuz kılına dönüşmüştü. İki kızını da evlendirmişti. İyi ailelere gelin gitmişlerdi. Ne genç oyunculara ne de 1920'li yıllarda hayran oldukları şairlerden birine varmışlardı. Dan-ka, ünlü bankacı Stragarats ile evlenmişti. Bıyık konusunda annesine çekmiş olsa da şişmanlıkla gayet iyi mücadele ediyordu. İki de çocuğu olmuştu. Darinka ise Teknik Bilimler Fakültesinde öğretim görevlisi olan orta yaşlı bir mimarla evlenmişti. Mişa da bankacı bir ailenin kızıyla evlenmişti. Böylece Stragaratslar ile iyice akraba olmuşlardı. Mišo, finansal konularda artık uzman olarak tanınıyordu. Bunun yanı sıra bazı uluslararası komisyonlarda da delegeliğe seçilmişti. Corce çok çabuk yaşlanmıştı, ama görüntüsü pek de değişmemişti. Dış görünüşü aynı kalsa da içi yıkılıyor, gitgide küçülüyordu.

Haci Vasiçlerin evine yaptığı ziyaretlerden birinde Yovanka'nın öldüğünü öğrenmişti. Birinin işini halletmek için Sırbistan'ın iç kesimlerine gitmiş, orada tifüse yakalanmış, yanlış tedavi ve bakımsızlık nedeniyle salgına yenik düşmüştü. 1928 yılında katıldığı bir davette ise rastgele yapılan bir sohbet sırasında, Ratko Ratkoviç'in Slavoniya'da bulunan büyük bir devlet çiftliğinin yöneticisi olduğunu ve gazetelere konu olan, dilden dile dolaşan davetler düzenleyerek önemli isimleri ağırladığını öğrenmişti.

Hanımefendi tüm bunları tesadüf eseri öğreniyor, en ufak bir heyecan bile duymadan dinliyor, duyduğu anda unuttuyor, evlenmediği, hastalıklarla boğuşmadığı, ölmediği huzurlu dünyasına geri dönüyordu. (Gerçi bunun yalnızca evlilik ve ölüm kısımları doğrudu, zira Hanımefendi'nin hastalıkla boğuşmadığını söylemek yanlış olurdu. Kalp rahatsızlığı iyice ilerliyor, gün geçtikçe daha da ağırlaşıyordu. Lakin Hanımefendi hasta olduğunu yalnızca birkaç saniye süren kriz anlarında kabul ediyor, atlattığı zaman ise iç ve dış dünyasında yarattığı huzuru bozmasına izin vermeden bu rahatsızlığını unutmayı seçiyordu.)

1930'lu yıllarda baş gösteren ekonomik ve parasal sıkıntılar, Hanımefendi'nin huzurunu kaçırmış, onu para kazanmaya değil, kazandıklarını korumaya sevk etmişti. Bankaların çalkantılı dönemlerinde yatırımını çekip mal varlığını "dondurulmaktan" kurtaranların başında geliyordu. Hatta, evini kitleyip Zagreb'deki Sırp Bankası'na giderek oraya yatırdığı paraları da çekmek zorunda kalmıştı.

Bunlar zor ve heyecan dolu günlerdi. İçindeki o eski güç ve girişimcilik yeteneği yeniden canlanmıştı. Asla ve asla kaybedenlerin tarafında olmama isteğinden güç alıyordu. O an, dünyada yapayalnız olduğunu hissetmişti. Bu yalnızlık düşündüğünden çok daha fazlasıydı. Bir zamanlar Konforti, Payer ve Veso'yla olduğu gibi en azından parasal meseleleri danışabileceği, güvenebileceği kimsesi yoktu. Tasarrufu tek

başına yapabiliirdi, ancak bu şartlar altında biriktirdiklerini tek başına korumak ve iş yapmak oldukça zordu. Yıllar geçtikçe daha da zorlaşıyordu.

Dalgın ve endişeli bir halde bankaları dolaşılıyor, erteleyemeyeceği borçlarını kapatmak için paraya ihtiyacı olduğunu iddia ederek abartılı bir şekilde yalan söylüyor, yalvarıyordu. Sokaklarda, binlik ve yüzlüklerden oluşan destelerle zayıf göğsünü bir kalkan gibi çevreleyip yahut desteleri elbisesinin astarına dikip, sürekli birinin kendisini takip edip etmediğini kontrol etmek için arkasına baka baka korkmuş bir halde yürüyordu. Büyük bir kararlılıkla, içinde altın duka ve tapularını sakladığı Tuna Bankası'ndaki kasasını da boşaltmış, artık saklayacak bir şeyi kalmadığı için kasaya da ihtiyacı olmadığını söylemişti. Evde ise para yığınlarının durduğu paketler ve altın keseleriyle başı beladaydı. Onları saklayacak güvenli bir yer arıyordu. Hem sokak hem de oda kapıları için Amerikan kilidi temin etmiş, buradaki çilingirin kapıyı açabilecek bir anahtar icat edememesi için kilitleri Zagreb'den getirmişti. Aynı dönemde evin pencerelerine de demir parmaklıklar taktırmıştı. Uzunca bir süre parasını saklayacak farklı yerler bulmakla uğraşmıştı. Amacı hepsi güvenli olmak şartıyla paraları farklı bölgelere yerleştirmekti. Önce birkaç demir kutu satın almış, sonra para, altın ve tapularla doldurduğu bu kutuları yakmadığı sobanın içine ve üzerini tahtalarla kapattığı gizli bölmelere sıkıştırmıştı. Buna rağmen, geceleri adım seslerine benzer sesler duyduğunu düşünerek veya yangın çıkma ihtimalini aklından geçirerek uykusundan uyanıyor, kalbinin boğazında ve kulaklarında attığını hissediyordu. Üzerine bir şey almadan yatağından fırlayıp demir kutuları yerleştirdiği gizli bölmelerden çıkararak, her zamanki gibi kararsız ve şüpheli bir tavırla soğuktan ve zihnini kurcalayan bin bir türlü düşünceden titriyordu. Kutuları şimdiye kadar durdukları yerlere yerleştirmekten korkar, kendisini rahatlatacak yeni bir sığınak bulmaktan aciz halde dolanıp dururdu. Sonunda

yorulduğunu hissedip başka bir çare bulamadığı için soğuk demir kutular ve zihnini kurcalayan düşüncelerle birlikte yatağa girerdi. O zaman bile kötü kötü kabuslar görür, rahat bir uyku çekemezdi. Evine hırsız girmediğinden ve yangın çıkmadığından emin olsa da kendini huzurlu hissedemiyordu, zira hem uyanıkken hem de uyurken dinarların elinden kayıp gittiği, tapuların değer kaybettiği hissine kapılır, bu korku tıpkı bir lanet gibi dört bir yanını sarardı.

Aylarca bu korkunç düşüncelerle mücadele etmişti. Güçlü bir irade ve kararlı bir duruşla bunun da üstesinden gelmişti. Hanımefendi, bu uykusuz ve korkulu gecelerde bazı kararlar almıştı. Cesaretini toplayıp “kara borsadan” 15 ila 17 dinara İsviçre frankı satın almaya başlamıştı. Böylece dinarlardan oluşan o koca koca desteleri, mor binliklere ve kırmızı beş yüzlülere değişmişti. Franklar çok yer kaplamıyordu. Dahası iki ay sonra onları 20 ila 24 dinara satabilirdi. Ama bunu aklından bile geçirmiyordu. Onları, gözüne, en azından şimdilik güvenli görünen gizli bir bölmede muhafaza ediyordu. Başka dövizler, değerli kâğıtlar ve altınların arasına karışan franklar, Hanımefendi’nin elektrik, günışığı yahut mum ışığında günde birçok kez ziyaret edip uzun uzun seyre daldığı alışılmış ama yeni bir bölmenin sakinleriydi.

Pahalı franklar, düzensiz bir şekilde, beşlik ve onluk banknotlar halinde dağıtılmış, aşk mektuplarını anımsatan beyazlıktaki İngiliz sterlinlerinin arasında duruyordu. Miras kalan, satın alınan veya bir borç karşılığında el konulan altınlar, rengarenk değerli kâğıtların arasından ışıltı saçıyordu. Tüm bunların üzerinde, rastgele dökülmüş halde 411 adet 20 dolar değerindeki Amerikan altınları duruyordu. Hepsi aynıydı. Geniş, ağır ve içlerinde adeta abıhayat akıyormuşçasına sıcaıklardı. Sanki nefes alıp büyüyorlardı. Yalnızca üzerlerindeki yazı ile insan resimleri bunların ölü birer metal parçası olduğunu kanıtlar nitelikteydi. Bu metal parçasının bir tarafında özgürlük tanrıçasının resmi vardı ve üzerinde “Liberty”

yazıyordu. Diğer tarafında ise Amerikan'ın ulusal sembolü ve ufak ama okunaklı bir şekilde "E pliribus unum" yazıyordu. Bunlar hep aynı şeylerdi, ancak kendini sürekli yenileyen ve bitmeyen büyüğü bir kitap gibi saatlerce, günlerce, yıllarca okunabilirdi. Bu iri Amerikalılar, bol kavisli kalabalığın içinde böylece uzanıyordu. Mor, beyaz, kıvıll takı ve banknot tepelerinin üzerine sefer düzenleyen altın bir ordu gibiydi. Bu orduya, görünürde (yalnızca görünürde) dağınık ve bakımsız Venedik ve Macar altınları eşlik ediyordu. Bu altınlar o kadar eskiydi ki mermer bir zemine bırakıldıklarında metal sesinden ziyade yaprak hışırtısına neden oluyorlardı. Köşeleri hasar görmüştü. Altınların üzerinde yıllardır biriken diş ve ısırık izleri, Yahudi sarraflarla Balkanlar'ın ve Osmanlı topraklarının vaftiz edilmiş ve edilmemiş kuyumcularının doyumsuz tutkularını resmediyordu.

Hanımefendi, Osmanlı altınlarının hepsini kriz dönemlerinde, (bunu çok iyi hatırlıyordu) 1908, 1912 ve 1913 yıllarında, savurgan Müslüman hanımlardan veya sulu göz oldukları kadar kapıyı çarpıp gitmesini ve bir çuval inciri berbat etmesini bilen dul bey hanımlarından çok makul bir fiyat karşılığında satın almıştı. Böyle insanlarla yapılan alışverişten daha verimli yoktu. Onların hesap kitap ve pazarlığa karşı duydukları nefret, paraya duydukları ihtiyaç kadardı. Bu ihtiyaçlarını karşılama yolunda, sürekli olarak anlaşılmaz ama güçlü engellerle, kendi içlerinde büyüttükleri utanç ve düşüncelerle karşılaşan bu kişiler, onları tanıyıp usta bir şekilde kullanmasını bilen mahir kişiler için zengin birer avdı. Hanımefendi, bu Osmanlı altınlarını ne zaman görse, zihninin bulanık ve uzak bir yerinde, bu mağrur ve beceriksiz müşterileriyle yaptığı kolay ve kazançlı alışveriş canlanıyordu. Böyle durumlarda içindeki o "diğer kalp" de canlanır, atmaya başlardı, ancak büyük zaferler elde ettiği dönemlerdeki gibi güçlü bir kalp atışından ziyade, uzaktan, eski atışlarının yankısı gibi bir şeydi bu.

Bu iki altın ordunun arkasında ve yanlarında üzerinde Napolyon ve Fransa'nın sembollerinden biri olan horoz resmi bulunan yüze yakın, ufak Fransız frangi bulunuyordu. Onlar, öncü süvariler, çarkacılar gibi görünüyordu. Sanki birer koruyucuydular. Güzel isimleri ve dinlemeye doyulmaz sesleri vardı.

Hanımefendi'nin her gün izlemeye doyamadığı bir manzaraydı bu. Kısacası onun "dünyaya açılan penceresi", arkadaş grubu, okuma kitabı, inancı, ailesi, yemeği ve meşguliyetiydi. Bu manzarayı her incelediğinde, gözüne daha büyük, daha fazla görünürdü. Manzaranın sunduğu mu yoksa vadettiği mi daha güzeldi, karar vermiyordu. Hayatın temeli, anlamı ve amacı da burada saklıydı.

Hanımefendi bu hazinenin yanı başında yaşıyordu. Huzurluydu ama son derece dikkatliydi. Adeta bir ejderha gibi ayıktı. Eve kimseyi almıyor, kapıları karanlık çökmeden kilitliyordu. Tüm tedbirler alınmıştı. İkişer, hatta üçer kez üzerinden geçilmişti. Tüm ihtimaller göz önünde bulundurulmuştu. Tabii hisse senetleri endişeye neden olmaya devam ediyordu. Hayata tadını veren de bu endişeydi. Kuponlarda kazandığı gelir gitgide zayıflıyordu, ancak yaptığı tasarruf tüm zararları kapatıyor, her başarısızlığın ardından yardımına koşuyordu. Geriye kalan tek şey tasarruftu. Onunla son ana kadar yaşamak mümkündü. Hatta son nefesinden de bir şeyler ayırıp biriktirebilirdi belki.

Hanımefendi, değerli kâğıtların hepsinin tehlike altında olduğu, uzun vadeli tahminlerin imkânsız olduğu 1935 yılının kış aylarını da böyle geçiriyordu. Aslında bu yaşadığı hayat değil tasarruftu. İnsanın, tıpkı bir kum tanesi gibi kaybolduğu, içinde başka hiçbir şeyin olmadığı ve olmasının da mümkün olmadığı büyük, müthiş ve ölümcül bir tasarruf çölünde yaşıyordu.

Uzun zamandır, eskiden görünce etkisinden tüm gün kurtulamayıp heyecandan titrediği milyonları rüyasında görmüyordu. (Aslında, işlerinin en iyi olduğu dönemlerde Avus-

turya-Macaristan kronlarından bir milyona sahipti. Bunlar diğer altınlar gibi kanlı canlı değildi, iflas edenlerden aldığı kronlardı. Birçok kez rüyasında gördüğü arkasında daha nice-sini getiren öncü milyon bu değildi.) Saraybosna'daki mezar da artık eskisi gibi değildi. Soğuk ve sessizdi, bilhassa böyle uzaktayken. Olup biten hiçbir şeyi unutmamıştı, ancak hiçbir şeyin onu etkilemesine de izin vermiyordu. Babası ölüm döşeğindeyken ettiği yemini hatırlıyordu. Bu eski yemin artık gözüne bir çocuk oyunu gibi anlamsız ve boş geliyordu. Bu yemin olsa da olmasa da onun hayatı hep başından beri olduğu gibi aynı olacaktı. Hayatın gerçeklerini çoktan arkasında bırakmıştı. Hayat, babasının tahminleri ve onun gençlik yıllarındaki düşüncelerinden çok daha zor, çok daha ağır ve çok daha farklıydı. Hem fanilerle hem ölülerle ilişkilerini koparmıştı. Annesinin mezarını yılda bir kez ziyaret ediyordu. Yaşadığı yerde de kimseyle görüşmüyordu. İnsanlara ihtiyaç duymuyordu. Onlar yanı başından geçiyor, doğup büyüyor ve ölüyorlardı. Bu insanlar onun gözünde yalnızca tasarrufunun yararlı veya zararlı, iyi veya kötü etkenlerinden biriydi. İnsanların varlığından haberdar değildi, onlarla ortak bir noktası yoktu. Onun için zamanın da bir önemi yoktu, yalnızca ödeme tarihleri vardı. Gelecek yoktu, geçmiş ise tarihe gömülmüştü. Bazen Vlado Dayı ile çocukluğunda kalan babasını anımsıyordu. Bu düşünceler hatıra yumağının çözülmesine, yıllarca aklından geçirmediği birçok yüzün, birçok olayın hafızasında bu akşamki gibi hortlamasına neden oluyordu. Tüm bunlar gün ile gece arasında, iğne ile ipliğin görülemediği, ışığı yakmanın yazık olduğu, vaktin daha iyi bir şekilde kullanılmadığı karanlık saatlerde, birkaç dakikada olup bitiyordu. Bu birkaç dakika, bu akşam iyice uzamıştı, zira tüm hayatı, karşılaştığı tüm insanlar, yaşadığı tüm olaylar, yaptığı tüm işler gözünün önünden geçmişti. Bunların hiçbirinin bir önemi yoktu, her şey hiç yaşanmamış gibi geride kalmıştı. Evet, hepsi bu kadardı...

Hanımefendi irkilip titredi. Civardaki evlerden birinde yaşayan birileri pencerelerin ahşap panjurlarını kapatıp onu bu akşamüstü canlanan hatıralarından uyandırmıştı. Elindeki çorabı yere düşürüp, üşümüş ellerini ovarak, ani bir hareketle camın kenarından uzaklaştı. Odanın içi zifiri karanlıktı. Saat geç olmalıydı. Soğuktan iyice katılaşıyordu. Önce ışığı açıp sonra sobaya odun mu atmalı yoksa tam tersini mi yapmalı, karar veremiyordu. Bir süre böyle kararsız bir halde odanın ortasında durdu. Yüzünde bir gülücük belirmişti. Kendisine huzursuzluk veren bu iki işi bir süreliğine ertelemeye ve kapıları iyice kapatıp kapatmadığından emin olmak için antreye gitmeye karar verdi.

Bu akşam hiç olmadığı kadar hücum eden hatıralarla yıkılmış, biraz güvensiz vaziyette ilerliyordu. Tasarrufun ve hatıranın ta kendisi olan tatlı, zifiri karanlıkta antreye çıktı. Alıştığı şekilde el yordamıyla ilerliyordu. Lakin henüz kapıya varmamıştı ki karanlığın içinde birine dokunmuştu. İçinden kısa ve kısık bir çığlık koptu. Bu çığlık kendisini de korkutmuştu. Eli, ayağı boşalmıştı. Gücünü toplayıp biraz geri çekildi. Hatıraların etkisinden henüz kurtulamamışken, ıslak ve katı bir kumaşa dokununca, karşısında biraz evvel dışarıdan gelmiş birinin durduğundan emin oldu. Tekrar çığlık atıp yardım istemeye yeltendi, ancak sesi çıkmıyordu. Kalbi büyüyor, vücudunun tamamını kaplıyordu. Bir anda tüm bedeninden soğuk terlerin döküldüğünü hissetti. Geriye sadece, hayatı boyunca onun gibileri arayıp er ya da geç parasını almaya gelen görünmez bir yabancıyı burada, karşısında olduğu ve yalnız olmadığı düşüncesinin verdiği korku kalmıştı. Bu kişinin evine girdiğini binlerce kez düşünüp kaskatı kesilmiş, bu korkusu binlerce kez asılsız çıkmıştı. Bu sefer gelmişti işte. Islak paltosuyla antrenin ortasında soyguna başlamaya hazır vaziyette duruyordu. Lakin bu sefer ne yapması gerektiğini, kendisini nasıl koruyup savunması gerektiğini bilmiyordu. Bir şimşegin çakışı kadar kısa süren bir an ne yapması gerektiğini

hatırlamaya çalışsa da başaramamıştı. Soygun ve hırsızlardan oldum olası korktuğunu anımsıyordu. Geceleri ufak bir ses-ten yahut bir gölgeden korkup, binlerce kez birinin aldığı tüm önlemlere rağmen evine girip ona zarar vermesi durumunda ne yapabileceğini uzun uzun düşündüğünü hatırlıyordu. Akli erdiğinden beri parasını güvenli bir yere saklamak ve izini kaybettirmek için elinden geleni yapıyordu. Hayatı boyunca ne başka bir şey yapmış ne de düşünmüştü. Sonunda hayatı bu düşünceler ve önlemlerden ibaret olmuştu. Çok iyi hatırlıyordu. Ama şimdi yaşananlar öyle beklenmedik, korkunç ve yeni şeylerdi ki sanki bir kez olsun bu ihtimali düşünmemiş, kendisini korumak için tek bir adım atmamış gibiydi. Tüm ömrünü, affedilemez ve anlaşılabilir bir lakaytlık ve düşünce-sizlikle geçirdiği hissine kapılıyordu. Hiçbir şeyi öngörememiş, hiçbir tedbir alamamıştı. Şimdi yalnızca kendi aptallığı ve umursamazlığı yüzünden acı ve gereksiz bir şekilde parasını da hayatını da kaybediyordu. Şimdi olsa tasarruf yapmayı da korumayı da saklamayı da iyi bilirdi, ama artık çok geçti. Karşısında bir hırsız duruyordu, karanlığın içinde, kapının bu tarafında. Her şey bitmişti. Adamın yabancı bir ses tonuyla “Parayı çıkar!” demesini ve ıslak paltosundan uzanan elleriyle yapacağı ölümsüz hamleleri bekliyordu. Ancak ne bir şey duymaya ne de hissetmeye fırsat bulabilmişti. Kendi kalbi onu, karşı konulamaz bir şekilde boğuyor, nefesini kesiyordu. Kulakları tıkanmış, fal taşı gibi açılmış gözleri görmez olmuş, açık kalan ağzı dilsizleşmişti. Dizleri onu ihanete uğratmıştı.

Düşerken, son bir hamleyle yüzecekmiş gibi kollarını açınca, kaba bir kumaştan yapılmış, hâlâ nemli paltosunu astığı ves-tiyeri yere düşürdü.

Yerde yatarken çaresiz bir halde katılaştığı hareketlerle yün bluzunun düğmelerini koparıp göğsünde daralan nefesi için yer açmaya çalışıyordu. Ah, küçücük bir nefes, tek bir nefes her şeyi, hayatını, mal varlığını, parasını kurtarabilirdi. Bir nefes için bir altın vermeye hazırdı. Ancak ihtiyacı olan

nefes ortalıkta yoktu. Dizleri katılaşıyor, kafa derisi patlayacakmış gibi hissediyordu. Damarlarındaki kan durmuş, cıva gibi ağırlaşmıştı. Tek bir nefes bile alamadı. Hareketleri gittikçe ağırlaşıyordu. Sonunda tamamen durdu. Bir an, yalnızca kısık horultusu ölüm anındaki mücadelesini gözler önüne seriyordu. O da kesildi. Bedeni kendini salıp huzura erdikten sonra karanlık ve sessizliğin içinde öylece kalmıştı.

**Belgrad,
Aralık 1943 – Ekim 1944**